

תוכנית "אלומות": שיטת ממשל חדשה להבטחת קיומה ושגשוגה של ישראל

פרופ' יוג'ין קנדל ורון צור

“Sometimes doing your best is not good enough.

Sometimes you must do what is required” (Winston S. Churchill).

על הכותבים

הכותבים הם מייסדים של **ISFI** - Israel's Strategic Futures Institute, המכון לאסטרטגית העתיד של ישראל.

יוג'ין קנדל הוא פרופסור אמריטוס לכלכלה ומימון באוניברסיטה העברית בירושלים, יו"ר הבורסה לניירות ערך בתל אביב, יו"ר מכון המחקר והמדיניות RISE Israel, עמית מחקר במרכז למחקר ומדיניות כלכלית בלונדון וחבר במכון האירופי לממשל תאגידי. כיהן כיו"ר המועצה הלאומית לכלכלה וכיועצו הכלכלי של ראש הממשלה, ולאחר מכן כמנכ"ל Start-Up Nation Central.

רון צור הוא מנכ"ל חברת הייעוץ קבוצת Sparks מלווה מגוון רחב של תהליכים אסטרטגיים במשרדי הממשלה ומייעץ לחברות עסקיות מובילות במשק. משמש כיועץ האסטרטגי והכלכלי של נשיאות המגזר העסקי. משמש כיו"ר הוועדה המייעצת של הפורום הישראלי למנהיגות. כיהן כראש המטה ליישום רפורמה בשירות המדינה, וקודם לכן כסמנכ"ל בכיר בוועדה לאנרגיה אטומית.

תודות

מסמך זה נכתב במסגרת פרויקט של מכון ירושלים למחקרי מדיניות, כאחת מארבע הצעות למתווה אשר יבטיח את המשך שגשוגה של מדינת ישראל בשנים הבאות. הוא עודכן לאחר אירועי שבעה באוקטובר ופרוץ מלחמת "חרבות ברזל". אנו מודים למכון על תמיכתו ובמיוחד לאהוד פראור, לליאור שילת, לחברי הפאנל ולצוות המכון.

אנו מודים מקרב לב לרבים מהבכירים והבכירות לשעבר בממשל, במערכת הביטחון, במגזר העסקי ובאקדמיה מכל הקשת הפוליטית והחברתית בישראל, שמהם ביקשנו לדמיין כי המודל המוצע במסמך זה מציג אפשרות להבטיח את עתידנו – והמשימה היחידה העומדת על הפרק היא להבין כיצד להפוך אותו לאפשרי וכיצד עליו לפעול בצורה היעילה ביותר.

תודה עמוקה לעשרות רבות של אנשים שתרמו מזמנם ומניסיונם, ובמיוחד לאלו שקראו והגיבו לטיוטות המסמך, שיפרו והעשירו את החשיבה שלנו. רבים מהם תרמו רעיונות חשובים שהולידו שינויים במסמך. את כל זאת עשו מתוך מחויבות עמוקה וכמיהה משותפת, להבטיח שישראל תמשיך להתקיים כמדינה אחת גם בעשרות השנים הבאות.

נדגיש כי תוכן המסמך **מייצג את עמדת הכותבים בלבד** ולא את זו של אף ארגון או אדם אחר, לרבות האישים הרבים שתרמו להתגבשות הרעיונות. כותבי מסמך זה אינם משתייכים לקבוצה או זרם רעיוני פוליטי כלשהם, ולא ממומנים על ידי אף גורם מעבר לתמיכה ראשונית לכתיבת המסמך במסגרת המכון. הפעילות במהלך החודשים הארוכים שבהם שקדנו על אפיון האתגרים ולאחר מכן על גיבוש הרעיון לפתרון; מאות השעות בדיאלוג ושיח עם גורמים רבים ומשמעותיים כל כך; עיבוד

התפיסה וההנגשה לציבור – כל אלו נעשו בהתנדבות ומתוך מחויבות אישית לעתיד מדינת ישראל ולגישה ממלכתית, א-פוליטית, מקצועית ונטולת פניות.

הקדמה

"לִמְעַן צִיּוֹן לֹא אֶחְשֶׁה וּלְמַעַן יְרוּשָׁלַם לֹא אֶשְׁקוּט עַד יֵצֵא כְּנֶגֶה צִדְקָה וְיִשְׁעֶתָה כָּל־פֶּיַד יִבְעָר" (ישעיהו ס"ב, א').

עוד טרם הטבח הנוראי ב-7 באוקטובר, ישראל הגיעה למשבר משטרי עמוק. החברה נקרעה למחנות הנלחמים על תפיסות זהות, ערכי הליבה¹ וחזונות מתנגשים שאינם ניתנים לגישור ופשרה. אירועי 7 באוקטובר שיקפו את הסכנה הנוראית מהיחלשותה של ישראל – בעיני עצמה ובעיני אויביה.

בעקבות הפגיעה הנוראית ותוך כדי המלחמה, על רקע ההתנדבות מעוררת ההשראה של כלל הציבור, קבוצות שונות בעם התלכדו לזמן קצר, וסימני המשבר כמעט שנעלמו מהמרחב הציבורי. נוכחנו, כי קיים רצון אמיתי להפסיק את מלחמת הזהויות הפוליטיות ולהישאר מאוחדים. ואולם, ההבדלים המהותיים בערכי הליבה ובחזונות לא נעלמו. ועוד בטרם הסתיימה הלחימה באויב המשותף, הוצת מחדש המאבק הפנימי על החזון האחד והיחיד של המדינה.

אנו מניחים כי ככל שאפשרות הכרעת האויב והחזרת החטופים תתרחק ותלווה בהתמשכות הלחימה, וככל שתהליך ההיחלשות של ישראל מול חגורת החנק של איראן ושלוחותיה, יחד עם הסרת ההגנה בזירה הבינלאומית, יעמיקו – המאבק הפנימי יועצם שוב, תוך הטלת האחריות לכשל הביטחוני, המדיני והאזרחי על שני הצדדים למאבק.

קיומה של מדינת ישראל תלוי בארבעה תנאים בסיסיים: (א) לכידות חברתית, (ב) כלכלה איתנה ותחרותית, (ג) ממשלה אפקטיבית ויעילה. שלושת התנאים הללו מאפשרים את התנאי הרביעי: (ד) קיומה של מערכת ביטחון יעילה המסוגלת להגן על המדינה על ידי הרתעה אמינה, יכולות התרעה ויכולת הכרעה צבאית בעת הצורך. בעת הזו, ואף יותר מכך בראייה קדימה, ברי לכולנו עד כמה שברירת המדינה בשל חולשתם של רכיבים אלו.

במבט לפנים, המשך מאבק פנימי חסר פשרות על ערכים מסכן יותר מכול, לדעתנו ולדעת רבים, את עצם קיומה של מדינת ישראל. אנו טוענים כי במסגרת המשטר הפוליטי הנהוג בישראל כיום, אין אפשרות להפסיק את המלחמה הפנימית הזאת. לאחר האסון הנורא והשבר התפקודי שהוא שיקף, לא ניתן להמשיך עוד לפעול באותה מסגרת משטרית ולצפות לתוצאות טובות יותר.

מעבר למאבק הזהויות, קיימת גם בעיה של שרידות הכלכלית של ישראל. אף משק לא יכול לשרוד לאורך זמן כאשר קבוצות גדולות וגדלות בתוכו מחליטות החלטות עם משמעויות פיסקליות אדירות, ומצפות מקבוצות אחרות לשלם עבורן. בשלב מסוים, הקבוצה המשלמת לא תוכל או לא תסכים עוד לשאת בעול, והכלכלה תתפרק. אנו טוענים כי בשיטת המשטר הקיימת בישראל, אין אפשרות לגרום לקבוצות חזקות פוליטית להפגין אחריות פיסקלית.

למרבה הצער, איננו מבחינים בגוף כלשהו במערכת הפוליטית או הממשלתית אשר מנתח לעומק את האתגרים הקיומיים העלולים למוטט את מדינת ישראל בעשורים הקרובים, ומחפש פתרונות

¹ בכל מופע של המילה "ערכים" במסמך, הכוונה לערכי ליבה של קבוצות שעל הגנתם הן מוכנות לצאת למאבק.

מבניים אפקטיביים לסיכונים. לצערנו, גם איננו מאמינים כי בידי המערכת הפוליטית הרצון והפניות לעסוק בכך.

טיוטה ראשונה של מסמך זה נכתבה כבר באביב 2023, סמוך לפרוץ המאבק שניצת בהקשר לרפורמה המשפטית, מתוך הבנת עומקם של הסיכונים הגלומים בתהליך ההידרדרות בלכידות החברתית. לקחי 7 באוקטובר מחייבים את אזרחי ישראל, ובוודאי את הנהגתה, שלא להסתפק בתקווה ש"יהיה בסדר" או לחכות לנס. חייבים אסטרטגיה המתורגמת לתוכניות פעולה מיידיות. עוד יש לנו זמן לתקן, אך לא נותר לנו זמן לבזבז.

מתוך דאגה לקיומה המתמשך של המדינה, במסמך זה אנו מנסים לנסח ולחדד את האתגרים הקיומיים העומדים בפניה, להצביע על מאפיינים הכרחיים של פתרון ודרך, ולהציע דרכים לשכנע את ציבור הבוחרים לחייב את הדרג הפוליטי (ללא הבדל דעות ועמדות) לעסוק בנושאים אלו ולגרום לשינוי מבני דרמטי מחויב המציאות.

פעם אחר פעם עלה בחודשים האחרונים צמד המילים "מות הקונספציה", בהקשרי הכשל האסטרטגי, המודיעיני והמבצעי שהסתיים בנרצחים ובחטופים כה רבים. אבל לא רק הקונספציה בקשר לחמאס מתה. מתוך תמונת האתגרים שנציג להלן, ברור כי כולנו נצטרך להיפרד מלא מעט קונספציות ישנות לגבי שיטת הממשל בישראל ובכל חלקיה של המערכת הממשלית. רק היפרדות מהם תאפשר לנו להיבנות מחדש ולהבטיח את עתיד ילדינו.

מדבר אחד, בראייתנו, אסור להיפרד – מהמחויבות האינוסופית לנצח ישראל ולהמשכיות שרשרת הדורות במדינת ישראל כמדינה ציונית דמוקרטית, בית לעם היהודי.

פתח דבר

מסמך זה משקף עמדה כי תחת תרחיש ה"עסקים כרגיל" במערכת הפוליטית הקיימת, ישנה סבירות לא מבוטלת שישראל לא תוכל עוד להתקיים כמדינה יהודית ריבונית בעשורים הבאים.

היו שאמרו לנו כי הנתונים והמגמות שנסקור כאן, אפשר שישתנו בשנים הבאות, והסיכונים שנציג אינם ודאיים ולכן יש לקוות ש"יהיה בסדר". גם אנחנו מקווים, אך עמדתנו היא שמדינת ישראל לא יכולה להרשות לעצמה רק לקוות לטוב – היא חייבת לנהל סיכונים. משמעות הדבר היא שהנהגת המדינה כיום ובעתיד חייבת לתכנן מענים לתרחישים גרועים אף אם אינם ודאיים, משום שזו הפקרות להתעלם מהם. מחיר אי ניהול הסיכונים הוא אובדן אפשרי של מדינת ישראל. לצד זה, הנהגת המדינה חייבת גם ללמוד לנצל את ההזדמנויות הרבות העומדות בפנינו והעשויות, אם נחכים לנצלן, להקפיץ את המדינה קדימה ולהבטיח את עתידה.

אחרים אמרו לנו כי אין לדבר על סיכונים לעתיד המדינה, שכן הדבר מחליש את רוח העם בעת הזו. להם השבנו כי יש להתחיל את תהליך השינוי מיד – אין לנו זמן לבזבז. כמו כן, עמדתנו היא שאנחנו עם חזק ובו מנהיגים רבים המסוגלים לעשות והעושים מעשים מופלאים כשקשה. ראינו אותם מאז 7 באוקטובר – מכל הקשת החברתית בישראל הם הפגינו הקרבה, אחריות ומנהיגות. הם באו מעלי שבחבל בנימין ומרמת השרון; מנהריה, תל אביב ואילת. היו שלחמו ועדיין נלחמים בעזה בחירוף נפש, אחרים התנדבו ומתנדבים במגוון רחב של פעילויות – תרומות וטיפול במשפחות החטופים ובמפונים, ייבוא ציוד צבאי חסר, טיפול בקהילות שנשברו. מאז, רובם חזרו לאנונימיות. אבל הם כאן, מחויבים, והם צריכים לפרוץ קדימה, אל שורות ההנהגה הציבורית של המדינה.

סיכון קיומי למדינה

מבט לאחור

במאי 2023 בירכנו את מדינת ישראל בחגיגות ה-75 שנה להיווסדה, אך כבר אז היו ברורות לנו חולשותיה המערכתיות אשר העלו את השאלה המטרידה: מהו הסיכוי שהנכדות והנכדים שלנו יוכלו לברך את מדינתם בחגיגות המאה? שאלה זו קיבלה משנה תוקף בחלוף חודשים ספורים, ב-7 באוקטובר.

את התהליך המערער חוותה ישראל מאז תחילת ינואר 2023, עם ההכרזה על הרפורמה העמוקה במערכת המשפט. זו נתפסה על ידי חלקים גדולים מהעם כניסיון השתלטות עוינת ומאיימת של קבוצה אחת על ליבת הערכים של חלקו האחר של הציבור. נזכר כבר בכתבי שמואל הנגיד: "קול המון כקול שדי", ובפרקי אבות: "כל שאין רוח הבריות נוחה הימנו, אין רוח המקום נוחה הימנו". אופן הצגת הרפורמה, עוצמתה והעוינות המופגנת כלפי מתנגדיה, ומנגד, עוצמת המחאה והקריאה למרי אזרחי לרבות הפסקת ההתנדבות למילואים – היו ביטויים קיצוניים שלא נשמעו בישראל מעולם, ושהביאו להתפוררות הלכידות החברתית שלנו.

ב-7 באוקטובר 2023, היום שבו התרחש הטבח הנורא ביישובי הדרום, ובשבועות הארוכים שאחריו, התבררה תמונת כשל מוחלט במערכות הממשל, הניהול והתפעול של ישראל. גם בעת גיבוש מסמך זה, חודשים ארוכים מהיום הנורא ההוא, ברור מאי פעם שאין מדובר במחדל נקודתי או כזה השייך לרובד אחד במערכת הממשלתית בישראל. זוהי קריסה של תפקוד המערכת כולה.

קריסת המערכות לא התרחשה במקרה. תהליך הכרסום באיתנותה של ישראל נמשך לאורך שנים והתעצם בעשור האחרון. לאורך השנים חלחלו והתפשטו תהליכי הפילוג וערעור הממלכתיות ביוזמתה ובעידודה של המערכת הפוליטית, תוך החלשה של מערכות הממשל. בעידוד הפוליטיקאים מכל הקשת הפוליטית, הקהילות והפרטים אימצו נרטיב של "אנחנו" ו"הם" והתרחקו יותר ויותר מרעיון הממלכתיות והאחדות אל תפיסות סקטוראליות, תוך ביטול הלגיטימיות של עמדות הצד השני. יריבות הפכה לעוינות, מחלוקת – לשנאה.

מגמות ובעיות היסוד במודל השלטוני הקיים

אחד הגורמים המרכזיים שמאחורי ההתפתחויות הללו הוא החיבור בין המודל הפרלמנטרי והפוליטי הישראלי לבין המגמות הדמוגרפיות בישראל, שבמרכזן: הצמיחה המטאורית בשיעור החרדים יחד עם הגידול בשיעור הפלג הימני-לאומני.

לאחר ההכרזה על הרפורמה המשפטית והכשל במתווה הפשרה שהציע נשיא המדינה, שני הצדדים במאבק על זהותה של המדינה הרחיבו את הדרישות לשינוי ממשלי אל מעבר לתחום המשפט – לדרישות לשינוי בנושאי חינוך, תחבורה ציבורית, גיוס, נישואים אזרחיים ועוד. נושאים שאין ולא יכולה להיות לגביהם הסכמה רחבה בין הקבוצות בישראל. דרישות חדשות אלו עלו משום שהנרטיב והערכים שעליהם התבססה הקבוצה הגדולה במדינה בעשורים הראשונים, חדלו מלהיות מקובלים על חלקים נרחבים וגדלים באוכלוסייה.

מעבר לסוגיות ערכיות ותפיסתיות – סביב מגמת השינוי ביחס למערכת המשפטית וביחס לאורחות החיים הציבוריים בישראל – עלו גם שיקולים כלכליים וחברתיים כבדי משקל, בעקבות החלוקה המשתנה והולכת של משאבי ציבור לטובת הציבור החרדי. את הדפוס הזה לא עצרה אפילו המלחמה, ועדות לכך התקבלה בהחלטות הממשלה בדבר תקציב המדינה לשנת 2024. כך, למרות הביקורת הציבורית בעניין הצורך להטות את מלוא משאבי המדינה לטובת המלחמה, הקורבנות, המפונים והמשק – לא נעשה קיצוץ משמעותי בתקציבים קואליציוניים, לא בוטלו משרדים מיותרים, ולא ננקטו צעדים המשקפים התאמה ראויה לשינוי הנדרש בסדרי העדיפות לנוכח המצב. תזכיר חוק המילואים החדש יחד עם חוק הגיוס, שהוגשו במקביל להתמשכות מלחמה, היו עדות נוספת לכך שמבחינת הדרג הפוליטי, עולם כמנהגו נוהג.

בשל היעדר ההכרעה הצבאית הברורה, האיומים מזירות נוספות וההחרפה במצב המדיני, הרי שבלא אופק של שינוי מהותי וציפייה לעתיד טוב יותר, תהליך ההתפוררות אשר לו היינו עדים עוד קודם למלחמה עלול לחזור בעוצמה חריפה אף יותר. חלקים גדולים מקרב הציבור היצרני והמשרת עלולים להפסיק לראות את עתיד ילדיהם בישראל. הגירה מישראל איננה תופעה חדשה, אך היא התעצמה (בפועל או בהכנות אליה) טרם המלחמה ועלולה להמשיך בעוצמה גוברת גם במהלך המלחמה ולאחריה. אובדן התקווה הוא סכנה גדולה האורבת לישראל.

למזלנו, ישראלים רבים ממשיכים להילחם על עתידה של המדינה ולא מוכנים לוותר. אך אם הנרטיב של המלחמה ימשיך להיות מופנה האחד כנגד האחר, לא יהיו בה מנצחים – אלא רק מפסידים.

מה בין מצב מדיני וביטחוני לבין ערכים וזהות?

גם לסוגיה הפלסטינית ולאופן שבו תנהג ישראל מול הלחץ הבינלאומי לסיום המלחמה בעזה תהיה השפעה על שני הצדדים למאבק הערכי בישראל.

ניתן להעריך כי יהיו פוליטיקאים מהצד הימני של המפה יארזו כ"חבילה אחת" את הכורח הצבאי להמשך הלחימה בפלסטינים והתנגדות לפשרה, יחד עם היסודות הדתיים ותפיסת התורה כ"מגנא ומצלא". מהצד השמאלי יהיו פוליטיקאים שיטענו שוב, למרות כל מה שחווינו, כי רק פתרון של שתי מדינות יביא לשקט ושלוש ויאפשר את הביטחון הנדרש לישראל ואת שגשוגה. גם כאן, ייתכן שיהיו פוליטיקאים שינסו לארוז יחד את הערכים הליברליים והדמוקרטיים ואת הרעיון המדיני של הכרח להתפשר מול הלחץ האמריקאי ולהסכים להקמת מדינה פלסטינית כפתרון בלעדי לאתגרי הביטחון. אם כן, לקראת הצורך להביא ל"תמונת סיום" של המלחמה, הפוליטיקה הפשטנית, החד-חד ערכית, צפויה לחזור עם מסרי "פייק" של "הכול כלול" – או ימין, או מרכז-שמאל.

בפועל, המציאות מורכבת הרבה יותר. הציבור לא בהכרח מתחלק לשני מחנות פשטניים, כפי שהפוליטיקאים היו רוצים שנאמין משום שהדבר משרת אותם. דור המייסדים של המדינה העלה על נס את הרעיון הציוני ואת גאולת הארץ גם במחיר של "חיים על החרב", ללא שום חיבור או הכרח לחיים על פי ההלכה. הדת היהודית הייתה היסוד לרעיון הציוני, אולם בשום אופן לא בהקשר התיאולוגי וההלכתי היישומי. אלו שביצרו את מעמדה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, החזיקו בעמדות ביטחוניות לוחמניות ובלתי מתפשרות מול הפלסטינים שניסו להשמידם מיום הכרזת המדינה. את

היהדות הם ראו כאבן היסוד לציונות וכמסגרת רעיונית ולאומית מאגדת למדינה – וזאת ללא סתירה לאורחות החיים הליברליים שלפיהם חיו רובם עד לשנים האחרונות.

שלושת האתגרים הקיומיים של ישראל

1. אתגר כלכלי: בסוף, התמריצים קובעים

כולנו מכירים את התופעה של ארוחת בוקר בסגנון "אכול כפי יכולתך" במלון ישראלי (זה תקף גם במקומות אחרים, אך מתבטא בצורה בוטה יותר כאן). אנשים מעמיסים צלחות בכמויות אדירות של אוכל, וכמובן לא מסיימים אותו. למרות זאת, הם שוב ושוב ממלאים צלחות במנות גדושות שלא יאכלו – רק כי אפשר. התוצאה (מעבר לכאבי בטן ודוגמה נוראית לילדים) היא בזבזן מזון משווע.

איך יודעים שזו איננה התנהגות אופטימלית? כאשר גובים מחיר על כל מנה בנפרד ממחיר הלינה, אותם האנשים בדיוק מתנהגים אחרת לגמרי ומזמינים רק את מה שהם רוצים ומסוגלים לאכול. האירוניה היא שהתנהגות זו מעלה כמובן את מחיר השהייה במלון עבור אותם אנשים, אך בזמן ארוחת בוקר – רובם לא לוקחים זאת בחשבון. בלועזית מכונה התופעה: The tragedy of commons. בעולם המחקרי יש עדויות אינסופיות לכך שכל עוד לא מכריחים אנשים לקחת בחשבון את העלות האמיתית של החלטותיהם, הם מתנהגים בצורה שונה ומבזבזים משאבים יקרים – תוך פגיעה בחברה כולה.

המצב בישראל כיום דומה מאוד לסיפור ארוחת הבוקר במלון. קבוצות אוכלוסייה גדולות וצומחות במהירות מקבלות החלטות קבוצתיות שהן אינן מסוגלות וגם לא מוכנות לממן בעצמן. הן חשות בטוחות שיש באפשרותן "לחייב" מישהו אחר לשלם את החשבון. בלשון סטירית, ה"אחר" הזה הוא תקציב המדינה, אך בפועל – מדובר במשלמי המיסים שמחוץ לקבוצה הנדרשים לשאת בהוצאות. כמו בדוגמת המלון, הקבוצות הללו מתנהגות בצורה שונה מאוד מכפי שהן עצמן היו בוחרות אילו היו נושאות בכל העלויות. אנו יודעים זאת מתאוריה כלכלית ומעדויות אינסופיות, מדוגמאות של שינוי תמריצים בישראל ומהשוואות לקבוצות דומות בחו"ל. קבוצת הלחץ החזקה ביותר במקרה זה היא הנהגת המגזר החרדי, אך הדבר נכון גם עבור חלקים מהמגזר הערבי וקבוצות קטנות יותר באוכלוסייה אשר מקבלים ביוזעין החלטות ששאר הציבור ישלם עבורן.

כתוצאה מכך, שאר הציבור מסבסד את הקבוצות הללו ומנציח את העיוות בתמריצים הגורם להחלטות נוספות ולעלויות הולכות וגדלות. לפי הערכות מבוססות, ב-2018 הסתכם סך הסבסוד של המגזר החרדי בכ-20 מיליארד שקלים בשנה, ושל מגזר הערבי (הכפול בגודלו) בכ-25 מיליארד. משמעות הדבר היא שמשפחה חרדית ממוצעת (7% מכלל המשפחות בישראל ב-2019) זכתה לתמיכה של כ-120,000 שקלים לשנה, ואילו משפחה ערבית ממוצעת (15% מהמשפחות ב-2019) זכתה לתמיכה של כ-65,000 שקלים לשנה. משפחה יהודית לא חרדית ממוצעת (78%) שילמה כ-20,000 שקלים סובסידיה לשנה. חמש שנים לאחר מכן, האוכלוסייה החרדית גדלה בכ-20%, ובעקבות שינויי חקיקה, הסבסוד שלה גדל משמעותית. ניתן לאמוד כי משפחה יהודית לא חרדית ממוצעת כבר משלמת כ-24,000 שקלים.

אילו היה המצב נשמר ברמתו הנוכחית, אולי אפשר היה לקבלו למען "שלום בית". אולם הדבר כבר איננו אפשרי משתי סיבות מרכזיות:

א. סיבה זמנית: עלויות המלחמה הישירות והעקיפות – עוד טרם הסתיימה המלחמה, ואפילו תחת ההנחה שההשפעה הכלכלית הישירה שלה הגיעה לשיאה ברבעון הרביעי של 2023 ושהיא תימשך

עד סוף 2024 בעצימות הולכת ופוחתת, עלויות המלחמה מוערכות בכ-270 מיליארד שקלים. תהליכי ההתעצמות הדרושים יחייבו עלייה חדה בהוצאות הביטחון בעשור הקרוב, והזינוק החד בהוצאות יחייב את ישראל, כבר בטווח המידי, לקצץ בשירותים האזרחיים, להעלות מיסים ולהגדיל את החוב הלאומי. כל אלו יכבידו בעיקר על אותה אוכלוסייה מסבסדת. המשמעות היא שישראל עומדת בפני "שנים רזות", ולא תוכל עוד להרשות לעצמה לחלק "ארוחות חנם".

ב. סיבה קבועה: השינוי הדמוגרפי – המגזר החרדי גדל בקצב המהיר בהיסטוריה אנושית, ולפי תחזית הלמ"ס, בשנת 2065 יהוו החרדים כ-32% מאזרחי המדינה וכ-23% מהמשפחות. יהודים לא חרדים יירדו לכ-48% מהאזרחים ו-61% מהמשפחות. אילו הרכב זה היה קיים היום (וכל שאר המשתנים היו ללא שינוי), כל משפחה יהודית לא חרדית הייתה משלמת 62 אלף שקלים לשנה – פי שלושה מהמצב העכשווי. אך זה לא הכול; בעקבות העלייה בכוחן הפוליטי של המפלגות החרדיות, ההעברות המסיביות שראינו בשנים 2023-2024 צפויות רק להתעצם. ניתן גם להניח, במידת שמרנות רבה, שהעלייה הריאלית תהיה לפחות 1% לנפש לשנה. מה שאומר למעשה שכל משפחה יהודית לא חרדית הייתה משלמת כ-84 אלף שקלים לשנה. מיותר לציין שמשפחות רבות לא יהיו מוכנות לשאת לאורך זמן בעול פיננסי שכזה, במימון משפחות אחרות המחליטות שכך הן רוצות להתנהג על חשבון האחרות.² מודל זה, אם כן, איננו בר קיימא.

2. אתגר ללכידות החברתית: מלחמת הגנה על ערכים מתנגשים

בשנת 2015 נשא נשיא המדינה ראובן ריבלין את נאומו המפורסם על "ארבעה שבטים", ובו ניתח את צמיחתן של קבוצות גדולות: החרדים, הערבים והדתיים-לאומיים, שלהם יש אג'נדות וערכים שונים מאוד מהקבוצה שהובילה את מדינה מאז הקמתה – בעיקרה לא דתית או מסורתית. הוא טען שארבע הקבוצות הללו חייבות לשבת ולהגיע לפשרה על חוזה חברתי ופוליטי חדש.

אנו מצדדים בתפיסה חלופית, הגורסת כי היחס לסכסוך הישראלי-פלסטיני ואי הסכמות מהותיות אחרות בחברה הישראלית הם רק סימפטומים לבעיית יסוד של ישראל: קיומם של פערים בלתי ניתנים לגישור ביחס לערכים ולחזון הנגזר מהם לעתיד המדינה – לרבות קביעה נחרצת לגבי אורחות החיים האזרחיים במרחב הציבורי – בין שלוש קבוצות אוכלוסייה משמעותיות.

אנו טוענים שהחלוקות לימין-שמאל, דתי-חילוני, או מזרחי-אשכנזי, המטופחות בקפידה לאורך השנים על ידי פוליטיקאים וחלק מהתקשורת, מטשטשות את ההבדלים המהותיים בין החזונות השונים שיש לקבוצות שונות בישראל ביחס לעתידה. הקבוצות הן כדלקמן (התיאור איננו שיפוטי אלא מציג את העמדות כפי שהן מוצהרות פומבית על ידי תומכיהן):

א. חזון המדינה היהודית והדמוקרטיה-ליברלית

בחזון זה, הציונות והמדינה היהודית חשובות ביותר, שכן בלעדיהן, לא תהיה סיבה אמיתית לחיות כאן. תנאי הכרחי שני הוא קיום דמוקרטיה מערבית ליברלית המגנה על זכויות פרט ומיעוטים;

² החישובים הללו אינם בבחינת ביקורת על אורח החיים של המגזר החרדי. רשאי כל אדם לבחור את שטוב לו. כל שנטען הוא שבחירותיה של קבוצה אחת אינן יכולות להעמיס עול כלכלי הולך וגדל על קבוצה אחרת, ולהניח שזו פשוט תמשיך לשאת בו.

הפועלת לעליונות צבאית וביטחונית מול אויביה לצד איסור גילויי גזענות ואפליה. רבים מתומכי חזון זה רוצים לבטא יהדותם במגוון דרכים וברמות הקפדה שונות, מבלי שגורמים אשר "לקחו בעלות" על פרשנות המושג "יהודי" מחליטים עבורם מה לגיטימי ומה לא.

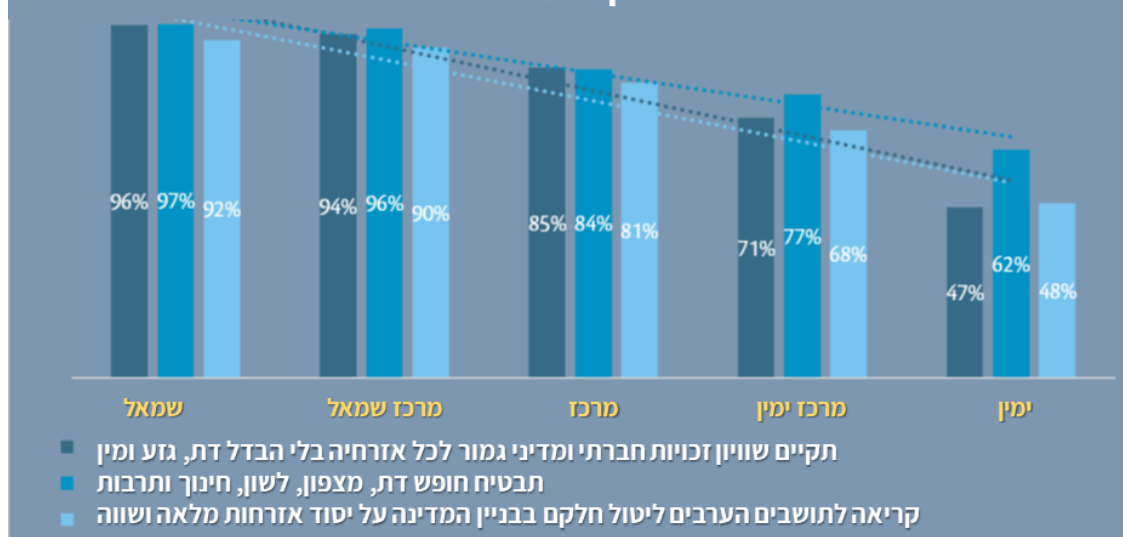
אנו מניחים כי אם חזון זה יוסבר כיאות, רוב האוכלוסייה כיום (60%-70%) תתמוך בו כנגד שני חזונות האחרים, משום שהוא נותן חופש לביטוי עצמי לכל אחד – דתיים, מסורתיים וחילונים, ערבים ויהודים כאחד. אנו מעריכים כי החזון הזה יאומץ על ידי מסורתיים ודתיים לאומיים רבים, חרדים ליברלים, מסורתיים, יהודים המגדירים עצמם כחילונים. קבוצה זו היא לפיכך מגוונת ולא הומוגנית, אך החזון המשותף לערכים ציוניים, חיים אזרחיים ליברליים, חופשיים ודמוקרטיים הוא שמאחד אותה. כדי להבין את פוטנציאל ההצטרפות לקבוצה זו ניתן לראות שעל פי סקר הפלורליזם מ-2023 של המכון למדיניות העם היהודי, לרוב גדול מהיהודים (93%) חשוב שישראל תהיה יהודית, ורוב גדול מאוד מהם (98%) רוצים שתהיה דמוקרטית. כמובן, ישנם פירושים רבים למושג זה. הביטוי הטוב ביותר לגודלה והרכבה של הקבוצה הזו הוא המגוון המשרת כיום בצה"ל בסדיר ובמילואים.

יש לציין כי חזון זה אף תואם את הציפיות וההשקפה של מרבית הקהילות היהודיות בעולם התומכות בישראל, ומהווה הנחת יסוד מאחורי תמיכתה של ארצות הברית במדינת ישראל.

בקרב המיעוט הערבי, שברובו תומך במדינה דמוקרטית, ישנה הסתייגות מסורתית ניכרת מהגדרה של מדינה יהודית. עם זאת, קרוב למחצית מהערבים (44%) תומכים או מציינים ש"לא אכפת להם" אם ישראל תהיה מדינה יהודית. למעשה, שיעור הערבים שאינם מתנגדים לישראל כמדינה יהודית כמעט זהה בגודלו לשיעור הערבים האומרים כי הם מעדיפים שישראל לא תהיה מדינה יהודית או מתנגדים לכך שישראל תהיה מדינה יהודית (46%). מתוך כך אנו מניחים כי חלק מסוים מהערבים המעוניינים בשילוב בחברה ישראלית ויזדהו עם חזון זה.

מול קבוצה זו, סקר הפלורליזם מ-2023 מוצא כי על אף שהתמיכה בסעיפים הבסיסיים של מגילת העצמאות עודנה חזקה, היא יורדת משמעותית ככל שנעים ימינה על הסקאלה הפוליטית, ובמיוחד ביחס לשוויון זכויות לכלל האזרחים (ראו איור). הדבר תומך בקביעה הקודמת, ולפיה חזון הדמוקרטיה הליברלית המערבית אינו מקובל על חלק משמעותי מאזרחי ישראל. מה שמביא אותנו להציג את החזון השני.

מידת ההסכמה (מסכים מאוד) עם עקרונות מגילת העצמאות יהודים בשייך לעמדה פוליטית

ב. חזון המדינה התורנית-לאומית

לדעתנו, קבוצה זו כוללת בתוכה שלוש אוכלוסיות עיקריות: הליבה של הציבור החרדי, חלקים מהפלג הימני-לאומני של הציונות הדתית ואולי אף חלקים מהפלג הימני-לאומני של האוכלוסייה המסורתית. מה שמחבר בין האוכלוסיות הוא המחויבות לתורת ישראל והשאפה לחיים על פי ההלכה, בצד יחס שלילי לדמוקרטיה הליברלית הנגזר מכך. יתר הערכים, הנוגעים לשאלות המחויבות לארץ ישראל, עם ישראל, מדינת ישראל וצה"ל, יכולים להיות שונים בין תומכי חזון זה.

הקבוצה החרדית, וגם הזרמים השונים המרכיבים אותה, מתמקדים בראש ובראשונה בהגנה על אורח החיים מפני כל התערבות חיצונית. זאת ברוח אמונתם האיתנה כי חוק תורה (הלכה) והחלטות הרבנים תמיד גוברים על חוקי המדינה, אלא אם דין המדינה הוא על פי דין תורה.

עם השנים הצליחו החרדים, אשר מטרתם המוכרזת היא התבדלות, לפתח אוטונומיה דה פקטו – תחילה בשל היותם אוכלוסייה קטנה, ואחר כך בשל משקלם הפוליטי הרב כלשון מאזניים. אוטונומיה זו באה לידי ביטוי בתקנות ובחוקים ספציפיים לאוכלוסייה החרדית, כגון תכני חינוך, פטור (דה פקטו) משירות צבאי ואפילו אזרחי, מימון ייעודי ישיר ועקיף לתלמידים ועוד. האוכלוסייה החרדית אף הצליחה להימנע מפיקוח רגולטורי, ולכן תקנות וחוקים רבים אינם נאכפים: מימון חינוך, מוסדות פיננסיים שלא היו מפוקחים עד לא מזמן, שימוש בכספים קואליציוניים ועוד. אך עיקר המודל החרדי מבוסס על ההחלטה לנצל את מנגנוני מדינת הרווחה כמקור העיקרי למימון אורח החיים של הקהילה.

מאז קום המדינה ניתנה לממסד החרדי שליטה בענייני האישות, הכשרות והרבנות של כלל האוכלוסייה, אך לרוב יצרו מערכות חלופיות לעצמם. החרדים סירבו באופן מסורתי לקחת אחריות על התחומים האחרים. אך ככל שהאוכלוסייה החרדית והשפעתה הפוליטית גדלות, למרות הרצון להתבדל – הם דורשים השפעה רבה יותר על המרחב הציבורי הכללי, ומגמה זו צפויה להתגבר. אוכלוסייה חרדית היא שמרנית מאוד (בישראל ובמקומות אחרים), וחלק ניכר ממנה דוחה פתיחות

לעולם שבחוץ ומתנגד מפורשות לעקרונות העיקריים של דמוקרטיה ליברלית. חזון העתיד שלהם, כפי שהצהיר אחד מנציגיהם הפוליטיים, הוא שאורח חייהם ייקבע על ידם בלבד, ללא התערבות חיצונית. על שאר הציבור לממן אותו.

יש לציין כי לאורך שנים רבות מאז קום המדינה, החרדים לא התעניינו כלל בסכסוך עם הפלסטינים. אך החיבור הפוליטי ארוך השנים עם מפלגות הימין, כמו גם המעבר המשמעותי של רבים מהם לדיוור זול ביהודה ושומרון, הפכו אותם למזוהים עם עמדות הימין בשאלה זו. לפי דפוסי ההצבעה עד כה, המגמה צפויה להימשך.

גם חלקים נרחבים של הפלג החרד"לי בציונות הדתית תומכים בחזון תורני-לאומני. זרם זה, שצמח בתוך זרם הציונות הדתית הרחב, רואה סכנה בפתיחות לתרבות המודרנית ובחברה מעורבת. מנקודת ראות חרד"לית, הלאומיות חייבת לציית להוראות הדת. מכאן הסתייגותה ממרכיבים רבים של השיטה הדמוקרטית, לרבות ערך השוויון בין נשים לגברים, וההתנגדות הנחרצת לשירות נשים בצה"ל. זרם זה מחזיק בתפיסות של עליונות יהודית במדינה במובן הרחב ביותר האפשרי, ורואה בשליטה היהודית בארץ ישראל כולה כהגשמת זכות אבות ותנאי לגאולת העם. החזון של הקבוצה יכול להתקיים לצד החזון החרדי, אולם כאמור, ישנם הבדלים ניכרים בין החרד"לים לבין החרדים ביחס לציונות, למדינה, להשתלבות בכלכלה ולשירות הצבאי.

ייתכן שחלקים מהציבור המסורתי-לאומני עשויים אף הם להעדיף חזון זה על פני חזון המדינה היהודית הדמוקרטית-ליברלית. קשה לאפיין את הציבור הזה או לאמוד את גודלו.

ג. חזון מדינת כל תושביה

בחברה הערבית בישראל, לצד אלו המקבלים את ישראל כמדינה יהודית ורוצים להשתלב בכלכלה ובחברה ולהיות מוגנים על ידי כלל מוסדותיה, יש לא מעטים אשר אינם מקבלים את החלק ה"יהודי" במושג "יהודית ודמוקרטית".³ הם אינם מעוניינים בשירות למדינה ורואים בו כמאיים על זהותם. רבים מהם מגדירים עצמם כפלסטינים אזרחי ישראל. ובעוד שהם דורשים שוויון לכל שאר האזרחים, חלקם רוצים יותר אוטונומיה באזורים שבהם הם הרוב המוחלט. בחלקם הם שמרנים מבחינה דתית, כך שגם שמרנים אלו לא היו רוצים לראות את ישראל כדמוקרטיה מערבית ליברלית.

אנו למדים כי בשונה מהאוכלוסייה היהודית, הרכב האוכלוסייה ביישובים הערביים איננו משקף התקבצות מגורים דווקא סביב נרטיב דתי או פוליטי. המאפיין העיקרי הוא עדיין המבנה החמולתי בחברה הערבית, יחד עם התפיסה הנטועה לאחוז בקרקע ובבית ולהימנע ככל הניתן משינוי ומניידות מגורים מבחירה, ללא קשר להשתייכות אמונית או פוליטית כזו או אחרת.⁴

מוקדם עדיין לדעת כיצד ישפיעו אירועי 7 באוקטובר ומלחמת "חרבות ברזל" על העמדות של ערביי ישראל. במישור העובדתי, חמאס לא הצליח לגייס תמיכה ובוודאי לא פעילות עוינת מצד ערביי ישראל כלפי יהודים ישראלים. במידה מסוימת, התוצאה הייתה הפוכה: לאחר שנרצחו ונחטפו לעזה

³ קבוצות שוליים קטנות יחסית בשמאל היהודי אינן מקבלות אף הן את ההגדרה הזו.

⁴ על פי פרסום מכון טאוב, "דפוסי הגירה בערים המעורבות בישראל: היבטים חברתיים-כלכליים" (2023), ההגירה הפנימית בקרב המיעוט הערבי בישראל מאופיינת ברמות נמוכות של ניידות והפרדה אתנית, בשונות גבוהה בין אזורים ובמעט הגירה מהכפר לעיר, לצד נוכחות מתמשכת בערים קטנות ובכפרים בפריפריה הכפרית.

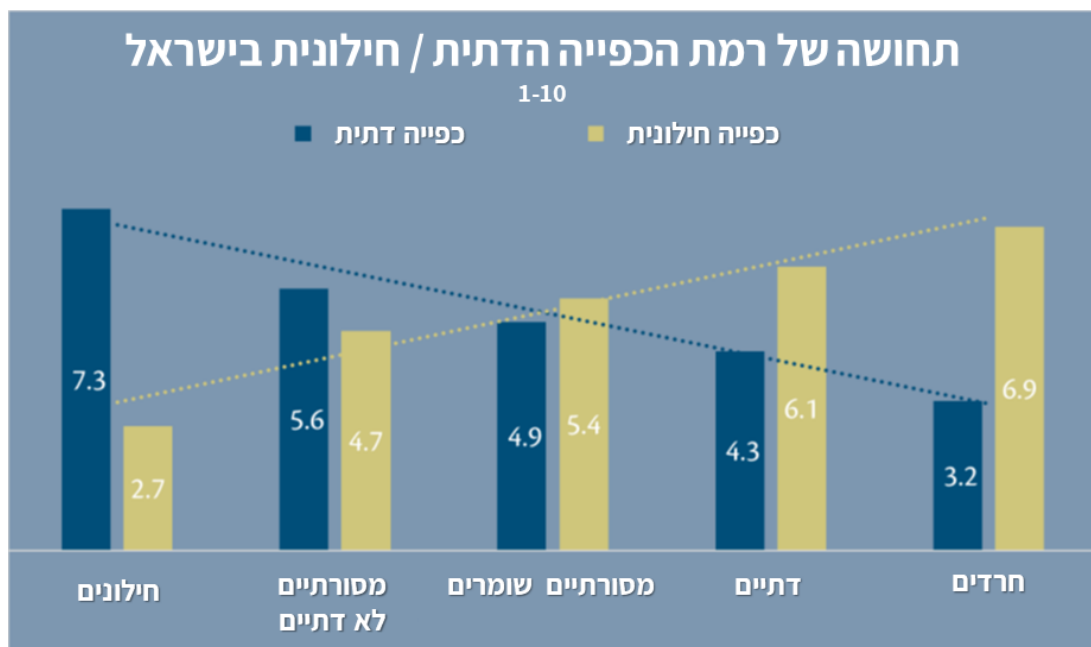
ישראלים בדואים – אחרי שנים של התרחבות הפשיעה במגזר, שהעמיקה בקרבם את ההתנערות מהשלטון הישראלי – במהלך המלחמה הובלטה פעילות האזרחים והחיילים הבדואים המשרתים בצה"ל, ואף צולמו סרטונים שבהם מופיעים חיילים בדואים המעבירים מסר של נקמה ומלחמה בחמאס.

אם לא יחול שינוי דרמטי בעקבות המלחמה, ניתן להעריך כי חלק משמעותי מקרב הערבים הישראלים (אין לדעת כמה), אם יידרשו לבחור, יבחרו בחזון שיגביר עבורם את הסיכוי לשגשוג אזרחי וכלכלי, לעומת אזרחים ישראלים אחרים שיעדיפו את השיוך לחזון הערבי. ישנה אפשרות שההחלטה הזאת תתקיים גם על בסיס השתייכות חמולתית.

מאבק הגנתי על זהות וערכי ליבה

כאשר הנשיא לשעבר ריבלין הציע ל"ארבעת השבטים" לפתח חוזה חברתי ופוליטי חדש, נראה היה לכול שזוהי אפשרות אמיתית והגיונית, ושיש זמן לדין כזה. אולם בניתוח מעמיק יותר מגיעים למסקנה שונה – והדבר התבהר לרבים עם פרוץ המאבק סביב הרפורמה המשפטית. תפיסת הזהות וחזון של שתי הקבוצות היהודיות העיקריות מתנגשת חזיתית ובלתי ניתנת לגישור. חוסר האפשרות הזה חלחל בציבור והחריף את המאבק לכדי תפיסה של הכרח להכנעה – "זה או אנחנו או הם". במילים אחרות, תומכי שני החזונות אינם מוכנים לחיות על פי ערכים אחרים מאלה של עצמם ומוכנים להילחם כדי להגן על הערכים, הזהות והחזון תוך חציית כל הקווים האדומים של החברה הישראלית מאז היווסדה. יש לציין כי הזהויות הפוליטיות, שנוצרו בקרב ציבור הבוחרים, לאו דווקא מייצגות את החזון שחלקם היו בוחרים עבור ילדיהם. לכן, המצב הפוליטי כעת מורכב אף יותר.

לדעתנו, הבעיה העיקרית כיום של ישראל נובעת מחיבור של שתי תופעות: מחד גיסא, שלוש קבוצות אוכלוסייה חיות בתחושה שכופים עליהן ערכים זרים ושהן חייבות להגן על ערכיהן. מאידך גיסא, אף קבוצה לא מרגישה שהיא תוקפת או מאיימת על ערכיה של קבוצה אחרת, אלא רק מגנה על ערכיה שלה. לראיה, במדד הפלורליזם שפרסם המכון למדיניות העם היהודי (JPPPI) עולה כי החילונים חשים כפייה דתית בזמן שאינם מאמינים שהם כופים דבר מה על אחרים; אף החרדים מצידם אינם מאמינים שהם כופים על מישהו, אבל מרגישים כפייה חילונית; ומקרב המסורתיים/דתיים חשים תחת כפייה חילונית ודתית כאחד. נראה כי תחושת הכפייה גבוהה עבור כולם באופן מוגזם יחסית למדינה דמוקרטית ופתוחה.

סקר שערך אותו מכון בנובמבר 2023 הסתכם במסקנה כי "התקוות שהמלחמה תגרום לחרדים לרצות להשתלב יותר בחברה הישראלית מתנפצות על קרקע הנתונים. בכל הנושאים הקריטיים להשתלבותם ולשוויון בישראל, מבחינת החרדים לא ישתנה כלום גם אחרי המלחמה". עמדה זו התבטאה, בין השאר, בהתנגדות גורפת בקרב החברה החרדית לביטול הפטור מגיוס לתלמידי ישיבה. 70% מהמשיבים לסקר, המהווה מדגם מייצג של הציבור החרדי בישראל, אמרו כי התנגדותם לגיוס לא השתנתה בעקבות המלחמה. עוד 12% אמרו כי התחזקו בעמדתם נגד גיוס. שיעור התומכים בגיוס קטן ועומד על 9%. בהיבט של השתלבות גדולה יותר בחברה הישראלית, רוב החרדים אינם צופים שהמלחמה תוביל לשינוי. 55% מהם סבורים שמה שהיה הוא שיהיה, 38% מעריכים כי יהיה שינוי בכיוון של השתלבות, 32% סבורים שיהיה שינוי מסוים בהשתלבותם בחברה הישראלית ורק 6% סבורים שיש סיכוי לשינוי משמעותי יותר בהקשר זה.

אנו משוכנעים כי רוב הציבור הישראלי, כולל כמובן כותבי מסמך זה, היו שמחים להגיע להסכמה (פשרה) מבוססת הידברות ביחס לחזון של עתיד משותף, ובמיוחד לאחר האובדן הנורא שחוונו ב-7 באוקטובר. יחד עם זאת, הניתוח שלנו לא נותן סיכוי רב לפשרה. אנו מאמינים כי בסבירות גבוהה, המאמצים ליישב ולפשר בין תפיסות המבוססות על ערכים מתנגשים ואמונה דתית, לא הצליחו לפני המלחמה ולא יצליחו גם אחריה.

גם אם הצדדים יכולים להסכים על מעין "הפסקת אש" זמנית או פשרה סביב הסוגיות שעמדו בלב המחלוקת אשר קרעה את העם לפני 7 באוקטובר, המאבק על ערכים וחזון אחד לא צפוי להיפסק מאליו. זאת, משום שהערכים אינם משתנים, בעוד הלחצים הכלכליים והביטחוניים שילוו את השנים

הקרובות יגברו. כמו כן, ככל שהכוח הפוליטי של קבוצה אחת יגדל, כן יגברו מאמציו להכריע ולאכוף את ערכיו על כלל הציבור הישראלי.

את סימני התחדשות המאבק סביר שנראה כבר בטווח הזמן המידי, שכן תזכיר חוק המילואים החדש מציג מתווה ולפיו החל משנת 2025 יוארך שירותו של חייל רגיל מעד 18 ימי מילואים בשנה לעד 42 (!) יום. שירות המילואים של מפקדים שאינם קצינים יוארך מכ-23 ימים בשנה ל-48 ימים, ושירותם של קצינים יוארך מ-28 ל-55 ימים בשנה. נכון להיום, רק כ-1.6% מהחרדים חייבי הגיוס על פי חוק מתגייסים, בעוד שכ-88% מהיהודים שאינם חרדים מתגייסים בהגיעם לגיל שירות החובה.

ברי לכל כי חוסר השוויון החרף, הקשיים התעסוקתיים של משרתי מילואים והקושי התפקודי של מעסיקים יתווספו לאתגרים הכלכליים הקיימים ועלולים להביא למצב שבירה. אנו מעריכים כי מצב זה לא יוכל להימשך לאורך זמן. הקבוצה המשרתת והמממנת לא תסכים לכך.

לקחי ההיסטוריה

ההיסטוריה של מלחמות האזרחים (ותנועות הגרילה) ברחבי העולם מלמדת אותנו שרובן נבעו מהתנגשות של תפיסות וחזונות דתיים, אתניים, פוליטיים או כלכליים בלתי ניתנים לגישור. קתולים מול פרוטסטנטים באירופה בימי הביניים ובאירלנד עד לאחרונה, צפון מול דרום בארצות הברית, קומוניסטים מול אחרים בספרד וברוסיה, גרילות מרקסיסטיות מול כל השאר באפריקה, באסיה ובדרום אמריקה, סרבים מול קרואטים ובוסנים ביוגוסלביה, באסקים נגד ספרד – והרשימה עוד ארוכה. בכל המקרים היו הפערים בלתי ניתנים לפשרה (או לפחות בחלק מהמקרים נראו כך), והמאבק הוביל לשלוש תוצאות אפשריות: (א) סכסוך כרוני מדמם, (ב) צד אחד מכריע לאחר שפיכת דמים ממושכת ונרחבת, (ג) הצדדים, בדרך כלל בהתערבות חיצונית, מסכימים לתת זה לזה מרחב מסוים של אוטונומיה, במקרים מסוימים תוך הפרדה מלאה, על מנת להגן על הערכים בלי לכפות כללים אחידים על כולם.

מחלוקות בלתי ניתנות לגישור העמידו גם יהודים זה מול זה פעמים רבות בהיסטוריה. במאה הראשונה לספירה, התוצאה הייתה מלחמת אזרחים וגלות של אלפיים שנה. בגלות, הפיצול בין החסידים למתנגדים היה דרמטי, כך גם הפיצול החרדי-רפורמי, או המאבק בין החרדים, הבונד והציונים. ניתן רק לדמיין כיצד היו סכסוכים אלו מתנהלים אילו היו הצדדים יכולים להילחם בחופשיות על הדומיננטיות של חזון יחיד אשר ייכפה על כולם. למרבה האירוניה, דווקא השליטה של אחרים עלינו מנעה מיהודים את האפשרות של מלחמות אזרחים.

שני אתגרים שמובילים לאותה התוצאה

גם אם לאור תוצאות המלחמה יחולו שינויים בהרכב הממשלה הבאה – וגם אם באופן זמני, סבב המאבק שקדם לטבח 7 באוקטובר יתמתן, כך שהדמוקרטיה הישראלית תישאר ליברלית לזמן מה בשל הרכב פוליטי אחר – הרי שלפי התחזית שלנו, החזון התורני-לאומני יהפוך בסופו של דבר לשולט בערכיה ובדמותה של המדינה, לאור שיעורי הילודה הגבוהים של קבוצה זו. אין צורך בכדור בדולח כדי להבין שחלק נרחב מהציבור הישראלי לא יוכל לחיות במדינה מאוימת, שבה חלק קטן והולך של הציבור נושא בנטל הביטחוני והכלכלי כאחד, והשלטון כופה עליו ערכים שאינם ליברליים באמצעות השיטה הממשלית הקיימת והלגיטימית. הציבור הציוני הליברלי ינסה להילחם על ערכיו ועל פרנסת

ילדיו כל עוד יש לו תקווה לשינוי. התפוגגות של התקווה עלולה להיות נקודת האל חזור במסלול אל סופה של המדינה.

צריך להבין כי חלקים משמעותיים מאותה הקבוצה, למרות הציונות והרצון לחיות במדינת היהודים, עלולים בסופו של דבר לאבד את התקווה ולהחליט לעזוב. אלו האנשים המניעים את ההיטק, הרפואה, האקדמיה וחלקים נכבדים ממערכת הביטחון. לרובם יש הזדמנויות תעסוקתיות אטרקטיביות בחו"ל, וחלקם כבר שקלו אפשרויות הגירה זמנית או קבועה בשיאה של המחאה נגד הרפורמה המשפטית – עוד לפני הפגיעה באמון במערכות הביטחון ובממשלה לאחר הכישלון הנורא של 7 באוקטובר והתוצאות המסתמנות של המלחמה (מדינית, ביטחונית וכלכלית), המשקפות אף הן כשל נורא והמשכי לאסון.

תהליך מסוג זה יכול לבעבע שנים, אך אם יתרחש – סביר שיהיה חד ומהיר בדומה ל"ריצה אל הבנק". כאשר ההחלטה לעזוב נופלת, יש יתרון בלעזוב לפני הגל הגדול. לראשונים יהיה קל יותר לעזוב ללא פגיעה כלכלית, אולם אלו שינסו להגר באיחור ישאו בהפסדים כשהכלכלה תתכווץ, ערך הנכסים ירד ויוטלו הגבלות על הוצאת כספים לחו"ל.

עזיבת הראשונים תכביד רבות על אלו שיישארו ותגרום לרבים יותר לרצות לעזוב. התהליך ילווה בהיחלשות של החוסן החברתי, במאבקים מתגברים, בהידרדרות כלכלית ובירידה ברמת החיים, וכן בפגיעה בביטחון המדינה. מדינת ישראל ללא ענף הייטק משגשג, ללא אקדמיה ברמה עולמית, ללא רפואה מהמתקדמות בעולם וללא האנשים הטובים ביותר שישקמו את המערכת הציבורית והביטחונית, לא תוכל לספק תחושת ביטחון ורמת חיים נאותה לאזרחיה, והדבר עלול ליצור ספירלת נטישה הולכת וגוברת שיהיה קשה מאוד לעצור.

טרם המלחמה, היו רבים שאמרו שאין זו בעיה כלל, כי מספרם של הנוטשים את ישראל יהיה זניח כמותית ולא משמעותי לשגשוג המדינה. היו פוליטיקאים רבים שעל בימת הכנסת הסבירו שהמדינה יכולה להסתדר גם בלי הטייסיים, ההייטקיסטים וחברי "אליטות" אחרים. היום, יותר מתמיד, ברורות השטחיות וההירות של האמירות הללו. כל אזרחית ואזרח תורמים לקידום המדינה וחשובים בפני עצמם, אך כמו בכל מדינה בעולם, עמוד השדרה הקיומי של ישראל תלוי בקבוצת אנשים קטנה יחסית (אשר לא כוללת את אותם פוליטיקאים). בלעדיה, פשוט לא ניתן לקיים כאן מדינה לאורך זמן. גם אם נתעלם לרגע מהממד הביטחוני, מנוע הצמיחה של כלכלת ישראל הוא החדשנות, וזו מונעת על ידי קבוצה של כמה עשרות אלפים מתוך אוכלוסייה של כעשרה מיליון. משקל נטישתם האפשרית הוא עצום ביחס למספרם.

אם תרחיש הנטישה יתממש, עד מהרה, חברי הקבוצה שהצליחה "להכריע את האליטה", לאחר שיסיימו את מסיבות הניצחון, יגלו, במקרה הטוב, שישראל הופכת למדינה ענייה המתקשה לפרנס את ילדיה, לבנות כוח הגנה ראוי ולהבטיח את עתידם. במקרה הרע, מעבר למצב הכלכלי המידרדר, ישראל תמצא עצמה תחת התקפות נוספות נוסח 7 באוקטובר ואף גרוע מכך – בניסיונות של אויביה להכריע אותה סופית.

בגיבוש פתרון הולם למניעת קריסת המדינה, יש לשים לב ששני האתגרים הללו משפיעים על אותה אוכלוסייה הרוצה לחיות במדינה יהודית ומוכנה לסכן את חיי ילדיה למען מטרה זו, כל עוד היא חיה

לפי ערכיה הליברליים. אוכלוסייה רחבה זו תהיה מוכנה גם לפגיעה ברמת החיים בעקבות הוצאות הביטחון הגבוהות, אך היא מצפה שכל חלקי האוכלוסייה ישתתפו בפיתוח כלכלה צומחת ויחלקו את פירותיה בצורה הוגנת.

מקרה בוחן: ירושלים

התהליכים שמתרחשים בעשורים האחרונים בבירת ישראל מהווים מקרה בוחן לעתיד אפשרי של המדינה. במהלך 30 השנים האחרונות גדלה האוכלוסייה החרדית בירושלים באופן דרמטי, בזמן שיהודים לא חרדים, ובעיקר חילונים, עוזבים אותה. בשל השינוי במרקם החיים הדמוגרפי של העיר, כיום רופאים רבים מהדסה, פרופסורים מהאוניברסיטה העברית, עובדי הייטק ורבים מפקידי הממשלה והעירייה אינם מתגוררים בירושלים. עקב כך, בסיס המס של ירושלים הצטמק, והעיר איננה מסוגלת עוד לקיים את עצמה כלכלית ולתת שירותים לתושביה.

אין סיבה לחשוב שבמהלך של "עסקים כרגיל", אותו תהליך לא יקרה, בסבירות גבוהה, גם למדינת ישראל כולה. אך ישנם שני הבדלים חשובים בין המקרה המוניציפלי לבין הלאומי: רבים מעוזבי ירושלים ממשיכים לעבוד בה ומאפשרים למוסדות חשובים להישאר בעיר. יתרה מכך, ממשלת ישראל מחייבת את כל משרדיה להימצא בירושלים ותומכת בבירתה עם תקציבים ייעודיים גדולים המונעים את קריסתה הכלכלית. שני המרכיבים הללו לא יהיה רלוונטיים עבור מדינת ישראל כולה, כאשר שיעורים דומים מקרב אזרחיה, בעלי כושר השתכרות גבוה, יעזבו. לא יהיה מי שיתמוך כספית בישראל הננטשת והחלשה, וברגע שזו תהיה חלשה דיה – היא תותקף שוב, ביתר שאת, על ידי אויביה כדי להשמדה.

3. אתגר היעדר עניין

7 באוקטובר הציג את המחיר הנורא של תפיסת החולשה הישראלית על ידי אויביה. היחלשות נוספת עלולה להזמין אתגרים ביטחוניים קיצוניים וקשים הרבה יותר ובשל כך אף קיימת אפשרות לא מבוטלת לקריסה של ישראל וסופו של החלום הציוני. סכנה זו היא קיומית יותר באופן מהותי מהאיום האיראני, כי בשונה מהמקרה האיראני, כאן – מעטים חושבים על פתרון. הנושאים שאותם אנו מעלים אינם זוכים לכלל התייחסות מצד הדרג הפוליטי והממשלה. אינספור פרשנים מטעם עצמם מופיעים ערב-ערב במרחב הטלוויזיוני ומנסים להציג פתרונות לאתגרים המדיניים והביטחוניים, אך בבעיות היסוד הפנימיות שלנו – מעטים מדי רוצים לעסוק, ועוד פחות מכך מתאמצים לגבש מענה ראוי ולהציגו בפני הציבור.

מדינת ישראל ידעה להתמודד עם בעיות קשות בעבר כאשר בחרה בכך. אך ההיסטוריה שלה רצופה דוגמאות של בעיות מהותיות אשר לא טופלו בהיעדר רצון פוליטי, והפכו לסבוכות הדורשות פתרון יקר וכואב בהרבה. לצערנו, במקרה של שני האתגרים שנוצרו, אין בהנהגה אף גוף, פוליטי או ממשלתי, השוקד על הגדרת האתגרים ועל מציאת פתרונות שיבטיחו את שרידותה של המדינה. לצערנו, אין מוכנות של הדרג הפוליטי להכיר בקיום הסכנה להתפרקות של המדינה בסיכוי לא מבוטל, ולכן אין כל כוונה אפילו לדון בכך. חלק מהסיבות לכך הן פוליטיות – הרצון להימנע מטיפול בסוגיות שאין עליהן הסכמה ושאינן נותנות רווח אלקטורלי, או במילים אחרות: היעדר מנהיגות. אך חלק מהבעיה הוא פשוט התעלמות תוך כדי האמירה ש"יהיה בסדר". איש אינו שואל את השאלה: "ואם לא יהיה בסדר? מה אז?"

ניהולנו שיחות עם אישים רבים, ממגוון רקעים ומכל קצוות הקשת החברתית בישראל, על הגדרת האתגרים הקיומיים הניצבים בפני המדינה. פגשנו חמש תגובות טיפוסיות:

- **אופטימיות קיצונית:** אין שום בעיה, ואם ישנו סיכון מסוים, הוא יסתדר בעצמו. "יהיה בסדר!" חלק טוענים כי עצם העלאת הבעיות לדיון – זוהי קונספירציה של ה"שמאל" שנועדה לערער את יסודות המדינה או להפיל את השלטון. חלק אחר מאמינים בנס שיציל אותנו – התורה "מגנא ומצילא". תגובות אלו מושרשות ולא ניתנות לשינוי בקלות. אנו מניחים כי הזוועות של 7 באוקטובר הקטינו את מספר הסבורים שאין בעיה, אך ייתכן שגישה זו מתורגמת לרפיון כאשר "הכול בידי שמיים".
- **אופטימיות זהירה יותר:** בעיות אלו אכן אמיתיות, ויש לטפל בהן, אך כולנו אנשים רציונליים – לכן חייבים לשבת, לדבר ולהגיע לפשרה. חלק מאמינים שפשרות אלו ינבעו מהלחץ החיצוני ומתוך "ברית הגורל".
- **ריאליזם:** האתגרים הם אכן קיומיים, ויש פרק זמן קצר יחסית למציאת הפתרון. שלל פתרונות מוצעים, ויש לבחון אותם מול מטרת העל – להבטיח את חגיגות המאה של המדינה.
- **פסימיות:** לא נצליח לחיות כאן יחד, וכדי להצליח בכך יש להיפרד לשתי ישויות נפרדות – כמו במודל "ישראל ויהודה".
- **פסימיות קיצונית:** אין סיכוי להציל את המדינה – פספסנו את ההזדמנות. הסיום הוא רק עניין של זמן. צריך לנטוש ולהגר מהמדינה כל עוד אפשרי הדבר.

מתוך מחויבות לרעיון הציוני ולהבטחת שרשרת הדורות כאן, אנו דוגלים ב**גישה ריאליסטית** המכירה בכך שקיימים תרחישים רבים להתפתחות המדינה. אף תרחיש איננו ודאי, אולם התרחיש שתיארנו הוא בהחלט אפשרי ובסבירות לא מבוטלת, ולכן יש לגבש מולו מענה ראוי. איננו מקבלים את גישת ה"יהיה בסדר" בדרך זו או אחרת, אך גם לא את הפסימיות שגורל המדינה כבר נחרץ. אנחנו לא מוכנים לוותר על המדינה והבטחת עתידה, כי אנו מאמינים שניתן לבצע שינויים הדרושים למניעת תרחיש ההתפרקות. יש לנו זמן לתקן, אך אין לנו זמן לבזבז!

אנו גורסים שכל ישראלי וישראלית, ללא קשר לדעה פוליטית או אמונה דתית, חייבים לעשות הכול כדי למנוע את התממשותו של תרחיש ההתפרקות. מניעת הסיכון הקיומי הינה המטרה האסטרטגית הראשונה במעלה עבור כל אזרח, כל קבוצה וכל ממשלה. נכון לעתה, לצערנו, אין אנו רואים את המנהיגות הפוליטית מתלכדת ומתגייסת סביב מטרה זו. כנראה נגזר עלינו, האזרחים, להוביל את השינוי.

מאפייני הפתרונות אפשריים

כיצד ניתן לצאת ממעגל ההרס העצמי שבו מצויה החברה הישראלית ולהישאר מדינה אחת מאוחדת המתפקדת היטב, והמסוגלת גם לתת מענה לאתגרים החיצוניים וגם לאפשר לאזרחיה רמת חיים נאותה? כיצד ניתן לפתור התנגשות חזיתית של ערכים כאשר לא ניתן להגיע לפשרה עליהם? כיצד ניתן ליצור אחריות פיסקלית אצל כולם המאפשרת צמיחה כלכלית? לצערנו, במצב של "עסקים

כרגיל", במסגרת השיטה הממשלית הקיימת בישראל, אנחנו (ורבים אחרים) לא רואים אפשרות להבטיח את השגת המטרות הללו.

לדעתנו, דרוש שינוי מהותי בשיטת הממשל ובתפקוד הממשלה. על פי תפיסתנו, ישנם שלושה תנאים הכרחיים שכל פתרון המוצע לשינוי יהיה חייב לעמוד בהם:

1. **שינוי במבנה ובשיטת ההפעלה של הממשלה**, תוך מיקוד אסטרטגי באתגרים הקיומיים של מדינת ישראל שצוינו לעיל, אך גם בפתרון הסוגיות המורכבות שהוזנחו לאורך השנים. אין לישראל הלוקסוס להמשיך במודל הממשלי הקיים, ואין אנו רואים מצב שבו המערכת הפוליטית הנוכחית מסוגלת או מוכנה לשנות באופן מהותי את מבנה הממשלה. זאת, אף שאנו מעריכים כי בעקבות אסון 7 באוקטובר ותוצאות המלחמה המסתמנות, רוב הציבור מבין שהמערכת הממשלית הנוכחית – מדינית, ביטחונית ואזרחית – אינה מתפקדת כנדרש ומחייבת שינויים מהותיים.

2. **שינוי מבני אשר ייתר לתמיד את הסיבות למלחמת הגנה על ערכים**. המבנה הממשלי והפוליטי הנוכחי מעודד ומנציח את הדפוסים ההרסניים שבהם מצויה מדינת ישראל. השיטה הקיימת מתעלת את נבחר הציבור לפעול באופן מפריד, סכסכני. היא מעלה על נס את ה"ניצחון" של צד אחד על הצד השני תוך דריסה של ערכים, זהות ושאיפה לגיטימית למרחב מחיה המתנהל בהלימה לערכים של כל קבוצה. לטעמנו, כל פתרון חייב להביא לשינוי המצב תוך הסרת תחושת כפייה של כל ציבור וציבור. ניתן לעשות זאת אך ורק על ידי מתן הגנה מוחלטת על ערכי היסוד של כל קבוצה. במילים אחרות, הפתרון חייב להבטיח שלאף קבוצה לא תהיה יכולת לכפות את ערכיה על אף קבוצה אחרת, היום ובעתיד הנראה לעין. במודל החדש שייבנה, כל הקבוצות חייבות לדעת שהשיטה לא תאפשר לאיום הכפייה להופיע שוב בעתיד, אף לאחר השינויים הדמוגרפיים. אחרת, תהיה זו "הפסקת אש" זמנית בלבד.

3. **הבטחת התנהגות פיסקלית אחראית של כל הקבוצות**. כל קבוצה גדולה בציבור חייבת להיות מסוגלת לשאת את ההשלכות הפיסקליות של כל החלטותיה העתידיות. כל פתרון חייב להבטיח שאף קבוצה גדולה אינה יכולה לקבל החלטות ולכפות על קבוצות אחרות לממן אותן. קבלת החלטות חייבת לקחת בחשבון את כלל ההיבטים, לרבות הכלכליים. גם כאן השינוי חייב להיות קבוע ולא ניתן לשינוי בעתיד, כך שגם כאשר קבוצה כזאת או אחרת תהיה לרוב, היא עדיין תהיה חייבת להתנהג באחריות פיסקלית. יחד עם זאת – והגם שהפתרון חייב להתחיל בעתיד הקרוב – כדי לאפשר מעבר לאחריות פיסקלית של כולם, כל פתרון יחייב תקופת מעבר הכוללת סבסוד בין הקבוצות אשר בנוי בחוכמה ולא כעיוות תמריצים.

סיכום ביניים

איך מורידים את להבות הסכסוך הפנימי שלנו, מפסיקים את המלחמה הפנימית שלנו, ומאפשרים לקהילות שונות לחיות ככל הניתן על פי דרכן ובלי שצד אחד יכריע את האחר בכפייה? איך, בזמן שמעלים מיסים ומכבידים את הנטל על החלקים היצרניים במשק ובחברה, מביאים לכך שכל חלקי החברה תורמים ל"הגדלת העוגה", ולא שקהילה אחת תמשיך לממן את השנייה? איך מביאים לפתרון

של גיוס חרדים, בזמן שברור לכול שנצטרך לחיות כאן על החרב עוד שנים ארוכות, עם צבא גדול בהרבה? כיצד אפשר להבטיח מבנה ממשלי שאינו מתמרץ פלגנות וסכסוך כדי להיבחר? איך מבטיחים שנוכל להחזיק כאן מערכת ביטחון עם עליונות טכנולוגית ועם יכולות הרתעה, התרעה והכרעה?

אנו מאמינים כי מעל כל המחלוקות, הדבר שיכול לאחד ציבור גדול בישראל הוא הכרה בסיכון לקיומה. אנו מאמינים שכל בוחר, ללא קשר לדעות פוליטיות או ערכיות, חייב להכריח את נציגיו לפעול למען הבטחת עתיד המדינה תוך מתן מענה לבעיות שהצגנו. הפתרונות לא יהיו קלים, וככל שהמצב יהיה קשה יותר, כך יידרשו פתרונות רדיקליים יותר לחילוץ. אולם המטרה שווה זאת.

תהליך מציאת הפתרון חייב להתחיל בדרישה של הציבור הרחב לכך. לדעתנו, כל פתרון יבוא משינוי התנהגות של ציבור הבוחרים אשר יפסיק לבחור את נציגיו על פי דפוסי ההצבעה המסורתיים, ללא דרישות ותנאים ותוך מיקוד בממד פרסונלי המשטיח את הדיון ומאפשר התחמקות מהתמודדות עם בעיות. כל פתרון חייב לכלול יוזמות ציבוריות המבהירות לפוליטיקאים מכל הצדדים שהם לא ייבחרו בסבב הבא בלי לתת תשובות ברורות ופתרונות לבעיות היסוד וללא התחייבות לביצוע השינויים הנדרשים.

סיפור מעשה

איש צעיר עובר בדיקות דם לאחר שלא חש בטוב במשך חודשים. הרופא קורא לו לפגישה דחופה ואמר: "יש לי חדשות רעות וחדשות טובות. החדשות הרעות הן שיש לך סרטן נדיר. החדשות הטובות הן שב-90 מתוך מאה חולים, סרטן זה מתפתח לאט מאוד, כך שהם מתים מזקנה. יש כמובן תסמינים למחלה, אך ניתן לטפל בהם. הבעיה היא שבקרוב 10 חולים, המחלה מתפרצת בשלב כלשהו וגורמת למות החולה בייסורים של מספר שנים. תחילת התהליך הזה איננה ניתנת לחיזוי, וכאשר הוא מתחיל, אין לרפואה דרך להציל אותך". שואל הצעיר המבוהל את הרופא: "מה אתה ממליץ לי לעשות?" משיב הרופא: "זה תלוי בגישה שלך. אם אתה טיפוס של 'יהיה בסדר' ו'לי זה לא יקרה', תתעלם מכל מה שאמרתי ותחיה כרגיל. אך אם אתה בוחר 'למזער סיכונים', אזי לפני שהסרטן נהפך לאלים, תעבור שישה חודשים של טיפולים מאוד לא נעימים ותיפטר ממנו. אתה בוחר."

סיפור זה ממחיש את האתגר שבפניו ניצבת ישראל כיום. **ממשלות העבר בחרו בגישה ה"יהיה בסדר". במה אתם בוחרים? אם החלטתם ש"יהיה בסדר" – נראה כי לא הצלחנו לשכנע בקיום הסיכון לקיומה של המדינה בפרק זה, ולפיכך, ראו עצמכם פטורים מקריאת ההמשך. ואולם, אם בחרתם שנכון למזער את הסיכון הקיומי למדינת ישראל, אנו מזמינים אתכם לקרוא על הפתרון האפשרי בפרק הבא.**

הפתרון המוצע: תוכנית "אלומות"

לפני שנפרוס את הצעתנו לפתרון לאתגרי היסוד שהצגנו בחלק הראשון, נבהיר: אנו מודעים לכך שאין פתרונות פשוטים ומהירים לאתגרים הקיומיים של ישראל. ההצעה שתוצג במסמך זה קשה לעיכול ממבט ראשון (וגם שני), וניתן לחוות דעה עליה רק בהשוואה לאלטרנטיבות אחרות למניעת ההתפרקות. יחד עם זאת, הצעה זו מכוונת לתכלית ברורה – הבטחת המשך קיומה של מדינת ישראל אחת ולא מחולקת. היא מציגה פתרון לאתגרים הקיומיים ועומדת בכל התנאים אשר פורטו בחלק הראשון.

מתוך יראת האחריות, לא הסתפקנו באמירות כלליות ובהיגדים שטחיים. השקענו אלפי שעות מחשבה, שלנו ושל מומחים רבים, על כל פרט באתגרים ובפתרון כפי שיוצג להלן.

בכתיבת המסמך ובפרסומו אנו רואים הזמנה פתוחה לכל מי שמחויב לעתיד ישראל, שחרד להמשך קיומה ושאנו מוכל להסתפק בהמתנה לניסים ובתקווה "שיהיה טוב" – להציע שיפורים להצעה זו או להעלות הצעות חלופיות לפתרון הבעיות שהצגנו בהרחבה בחלקו הראשון של המסמך.

אנו לא אוחזים בפתרון המוצע על ידינו כיחיד ואין בלתו. רק באלו אנו אוחזים בכל כוחנו: במחויבות לרעיון הציוני, לעתיד מדינת ישראל כבית לעם היהודי ולהבטחת שרשרת הדורות כאן, בארץ ישראל.

המושג "אלומה"

מהי אלומה בשפה העברית?

- (א) צרור שיבולים הקשורות זו לזו כאגודה אחת
- (ב) צרור קרני אור הממוקדות לכיוון אחד

מהי "אלומה" במסמך זה?

קבוצת אנשים הבוחרים מרצונם להשתייך אליה, מתוך הזדהות עם הערכים שהיא מייצגת ועם החזון שהיא מציעה. אלומה גם מגדירה את היחידה האדמיניסטרטיבית ברובד הממשלי החדש אשר מאגדת קבוצה זו.

תמצית הרעיון

כפי שציינו בפרק הראשון, בעקבות המשבר המשטרי העמוק, כאשר החברה הישראלית נקרעה למחנות הנלחמים על תפיסות זהות, ערכי הליבה וחזונות מתנגשים שאינם ניתנים לגישור ולפשרה, ואחרי האסון הנורא והשבר התפקודי שלאחריו – לא ניתן עוד להמשיך ולפעול באותה מסגרת משטרית ולצפות לתוצאות טובות יותר. כאמור, לא רק בהקשרי הביטחון הלאומי שלנו מתה הקונספציה – אלא גם ביחס לשיטת הממשל.

אנו מאמינים שהפתרון טמון בשבירת הקונספציה השגויה של "הכול או כלום", משמע: או שכולם חיים תחת אותם כללים, ערכים, זהות וחזון – או שאין כאן מדינה אחת. אנחנו חושבים שההיפך הוא הנכון: בעוד מספר עשורים תהיה כאן מדינה רק אם נפסיק לנסות להכריע ולכפות באמצעות החלטות רוב מערכת כללים המסדירה ומחייבת מודל אחיד ברמת גן, בבני ברק, בהר ברכה ובערערה. אנו מאמינים כי יש ליצור את שיטת המשטר אשר תאפשר להוריד בצורה דרסטית וקבועה את מפלס העוינות בין הקבוצות באוכלוסייה, תוך העצמת החוסן האזרחי וההון החברתי המגשר בתוך מדינה אחת. במודל המוצע, החיכוך וקרבות ההגנה על הזהות בין הקבוצות יצטמצמו עד מאוד, משום שלא יהיה עוד צורך להגן על ערכים של קבוצה אחת מפני האחרת.

אנו מציעים להעביר את ישראל כמדינה ריבונית ממשטר אוניטרי למשטר פדרלי תלת רובדי: ממשלה פדרלית, ממשלות של שלוש אלומות ורשויות מקומיות. "אלומה" הוא השם למסגרת ממשלית חדשה של מעין אוטונומיה חברתית הכפופה לחוקה ולממשל פדרלי, ללא ממד גיאוגרפי וללא גבולות המפרידים בין הרשויות המשתייכות לה לאלו המשתייכות לאלומות אחרות.

במדינה עם השלטון המרכזי הכי ריכוזי ב-OECD, יש הגיון בלהעביר את עיקר האחריות על החיים האזרחיים לרמת האלומות והרשויות המקומיות (זו גם המלצת ה-OECD). בשיטה זו, יינתן ביטוי ליכולת של כל אזרחית ואזרח להשתייך לאלומה על פי בחירתם ולהשפיע על מרחב המחיה ברשות שבה הם מתגוררים לפי ערכיהם וחזונם.

אנו מציעים להקים שלוש אלומות כרובד ממשלי חדש תחת ממשל פדרלי ממלכתי במדינת ישראל: **אלומה יהודית, דמוקרטית וליברלית; אלומה תורנית-לאומנית; ואלומת "כל אזרחיה" ישראלית.** אלו נבחרו לא כדי להתאימן במדויק לרצונות של כל קבוצות האוכלוסייה, אלא לאפשר התקבצות מרצון של חלקי האוכלוסייה לשלוש קבוצות שבתוכן לא תהיה מלחמת מגן על ערכים. כל אזרח, ללא קשר למוצאו, רמת דתיותו או מקום מגוריו, יבחר לאיזו אלומה להשתייך ויהיה חייב לציית למערכת חוקים ייחודית המתאימה לערכיו. הנהגת כל אלומה תיבחר בנפרד בבחירות פוליטיות על ידי חבריה, ללא צורך במאבק על ערכים בלתי ניתנים לפשרה. היא תישא באחריות בלעדית על מגוון סוגיות – מיסוי, תקציב, חינוך, בריאות, רווחה, פנסיות ועוד – לפי ההעדפות של חבריה. ההשתייכות לאלומות, תחת מדינה אחת, תבטא את ההגנה על הערכים, וכל אזרחי ישראל יוכלו למצוא את מקומם באחת האלומות לפי בחירתם.

חוקה ישראלית פדרלית "רזה" תהווה בסיס ומסגרת לחזון לאומי מוסכם. בין השאר, היא תבטיח שהממשלה הפדרלית והאלומות לא יוכלו, היום או בעתיד, לכפות על חברי אלומה אחרת ערכים הזרים להם, מלבד כמובן שמירה על זכויות האזרח הישראליות הבסיסיות והמשותפות – הכוללות יכולת של כל אזרח לעבור מהשתייכות לאלומה אחת לאחרת, כל עוד הדבר לא מהווה ניצול או תרמית.

הממשלה הפדרלית תהיה האחראית על הביטחון, יחסי החוץ, איכות הסביבה, מדיניות מוניטרית, מערכת משפט פלילי, בנייה ותחזוקת תשתיות, הפעלת המוסדות והגופים הלאומיים ואספקת השירותים הציבוריים שהאלומות או הרשויות המוניציפליות אינן יכולות לספק ביעילות. נוסף על כל אלו, הממשל הפדרלי יהיה אחראי לשמר ולאכוף את החוקה והחוקים הפדרליים.

ההורדה של כלל התהליכים הקשורים לבחירות פוליטיות מהרמה הממלכתית לרמת האלומות תיצור מצב חדש, שבו המכהנים במוסדות הממשל הפדרלי אינם נבחרים כי אם ממונים על ידי האלומות, לפי מפתח הקבוע מראש בחוקה הפדרלית. הדבר ישמור על הדמוקרטיה, אך יוציא את מלחמת הערכים המפלגת מהפוליטיקה ברמה הלאומית. בכך, רובד הממשל המרכזי, שהיום מהווה מוקד לקיטוב, יהפוך לפלטפורמה של שיתוף פעולה בין האלומות אשר יבטיח את המשך צמיחתן של הכלכלה והחברה בישראל ואת חיזוק ביטחונה.

הכלכלה תישאר מאוחדת, וכל אחד יוכל לעבוד ולהקים עסק בכל מקום. כדי להבטיח את האחריות הפיסקלית של האלומות, הממשל המרכזי לא יוכל להטיל מיסים ישירות על אזרחים או חברות, והסמכות הבלעדית לכך תעבור לאלומות – כל אלומה ביחס לחבריה. מתוך מיסים אלו, כל אלומה תתקצב את פעילויותיה על פי סדרי העדיפות שלה. האלומות החלשות יותר כלכלית יקבלו סבסוד במהלך כ-15 השנים הראשונות, להבטחת "מעבר חלק" למודל הממשלי החדש של מדינת ישראל. הדבר מבטיח שאף אזרחית ואזרח לא ייפגעו כלכלית ביום המעבר לשיטה החדשה, ללא קשר לבחירת האלומה. אך מאותו הרגע, ההחלטות של הנהגת האלומה יקבעו את קצב הצמיחה ברמת החיים של חבריה.

שיטת הממשל החדשה לעשורים הבאים של ישראל

האיום הגדול על המשך קיומה של ישראל, כפי שתיארנו, הוא אובדן תקווה בקרב חלקים הולכים וגדלים מהציבור הישראלי ביותר והמשרת ביותר. ציבור זה עלול להפסיק לראות בישראל את עתיד ילדיו, והדבר יגביר את תופעת העזיבה לרמה שלא תאפשר למדינה לקיים את עצמה ולהגן על עצמה.

למזלנו, ישראלים רבים מאוד מכל קשת הדעות ממשיכים להילחם על עתיד המדינה ולא מוכנים לוותר עליה. זה אומר שיש לנו עוד זמן לשנות ולמנוע את האיום. אך במלחמה הפנימית הזו, אם תימשך בדומה למה שהיה עד כה – לא יהיו מנצחים, אלא רק המדינה ועם ישראל יפסידו.

תהליך מציאת הפתרון חייב להתחיל בהבעת רצון הבוחרים בכך. אנו מאמינים כי מעל כל המחלוקות, הדבר אשר מאחד את בוחריו כל המפלגות הוא הרצון בהמשך קיומה והצלחתה של מדינת ישראל. מסקנה מיידיית מכך היא שכל בוחר, ללא קשר לדעות פוליטיות או ערכיות, חייב להכריח את נציגיו לפעול למען מטרה זו ולבדוק יום-יום שהם אכן עושים זאת. צפויה לכולנו מלאכה רבה, אך המטרה מצדיקה זאת.

ההצעה שאנו מציגים גובשה כדי ליצור אלטרנטיבה למסלול ההידרדרות, והיא עומדת בשלושת התנאים ההכרחיים שפורטו לעיל: יצירת אחראיות פיסקלית, הפסקת מלחמת ערכים ובניית ממשלה אפקטיבית – שלושתם כפתרונות קבע.

הפתרון המוצע הוא שינוי שיטת המשטר בישראל מאוניטרית לפדרלית, באופן שמאפשר פיזור דרמטי של הכוח מהממשלה המרכזית למבני שלטון תת פדרליים חדשים (לשם קיצור נקרא להם אלומות), תוך מתן אוטונומיה רחבה בנושאים ערכיים ובהתאמת החוקים הנוגעים לחיי היומיום לערכים שונים. אנו מציעים להפוך את ישראל ממדינה עם ריכוז הכוח בשלטון המרכזי הגבוה ב-OECD, לאחת המדינות עם הכי פחות כוח במרכז והרבה יותר כוח ברבדים הפוגשים את הקהילה והאזרח. בפתרון זה, האלומות אינן מחלקות את המדינה על בסיס גיאוגרפי, אלא מספקות הגנה לערכים הבסיסיים ביותר של כולם, תוך שמירה על אחדות המדינה ועל הכלכלה.

השאלה העיקרית היא: מהו העיקרון המסדר ליצירת האלומות בישראל? ישנה האופציה השוויצרית של התאמה של אלומה לכל קהילה, תוך הבטחת מענה להעדפות, תרבות, היסטוריה וצרכים ספציפיים של כולם⁵. כך נייצר מספר רב של אלומות קטנות, שהיכולת לתיאומים ולהסכמות ביניהן בפרקי זמן סבירים תשאף לאפס. במצבה הביטחוני של ישראל, יכולת תיאום וגיוס בזמן אמת היא קריטית. לכן, איננו מאמינים שניתן יהיה לנהל את המדינה במודל שכזה.

אנו מציעים מסלול חלופי. במקום לענות על הצרכים המפורטים של כל קהילה באוכלוסייה הישראלית, אנו מציעים מודל פדרלי שתחתיו שלוש אלומות התואמות את שלוש הקבוצות, הערכים והחזונות שפירטנו בתחילת המסמך. חלוקה זו תאפשר למזער את החיכוך בין אזרחי ישראל, כאשר

⁵ לשם המחשה, מגוון אפשרי של קבוצות: לפחות שתי קבוצות חילוניות, קבוצה מסורתית, מספר קבוצות דתיות, שלוש-ארבע חרדיות, קבוצות שונות של יוצאי רוסיה וקבוצת יוצאי גיאורגיה, קבוצות יוצאי אתיופיה, קבוצה ערבית מוסלמית וקבוצה נוצרית, קבוצת העדה הדרוזית וכך גם הצ'רקסית.

הם בוחרים להשתייך לאחת משלוש אלומות המייצגות ערכי יסוד רחבים דיים, כך שכל שאדם יוכל לבחור ביניהן את זו המתאימה לו ביותר להשתייכות.

אלו הם התנאים המוגדרים לאלומות:

1. חוקי כל אלומה לא יסתרו את חוקי היסוד הממלכתיים של מדינת ישראל ולא יבטאו יכולת כלשהי להיפרד ממנה.
 2. המסמכים המכוננים של אלומה יבטאו סט ערכים קוהרנטי ולא יכללו ביטויי ערכים המתנגשים זה בזה ובלתי ניתנים לגישור, או כאלו שעלולים להיות מתנגשים בעתיד.
 3. הרוב המכריע של אזרחי ישראל ימצאו לפחות אלומה אחת שערכיהם אינם מתנגשים חזיתית עם הערכים שביסודה, ברמה כזאת שאין באפשרותם לחיות בה.
- גישה זו מנוגדת לגישות של טהרנים מכל הצדדים, השואפים ל"ניצחון" של העמדה שלהם בכל מחיר – אף במחיר התפרקות המדינה. כפי שהסברנו, מטרתנו היא שמירה על קיום **מדינת ישראל אחת**, שבה נוכל כולנו לחיות, ואילו הרצון להמשיך ולהכריע את האחר הוא זה שעלול להביא לסיומה.

הגיעה שעה לשינוי נרטיב "כור ההיתוך"

נרטיב כור ההיתוך היה קיים עוד לפני קום המדינה ולמעשה אפשר את החיבורים ההכרחיים עם הקמת המדינה ומוסדותיה. יחד עם זאת, הוא גם יצר (בתכנון או בהזנחה) קבוצות רחבות: כאלו שלא רצו להתאים את חייהן ולמחוק את זהותן תמורת כניסה למועדון הקונצנזוס הישראלי, וכאלו שחשו שפשוט אין להן סיכוי להיות חלק מסיפור ההצלחה הישראלי. קבוצות אלו גדלו במספרן ובהשפעתן, ודי ברור כי נרטיב כור ההיתוך, כמו נרטיב הזהות של המדינה כיהודית דמוקרטית-ליברלית, אינו משקף עוד את עמדותיהם של רבים מאזרחי ישראל.

למעשה, הנרטיב הישן של כור ההיתוך אינו תקף עוד. **הגיע הזמן לנרטיב חדש.**

עם פרוץ המחאה נגד הרפורמה המשפטית אומצה אותה סיסמה על ידי אנשים וארגונים משני צדי המחלוקת: "אנשים אחים אנחנו", המרמזת שחשוב לנו להישאר מאוחדים. בפרוץ המלחמה הוטבעה הסיסמה "יחד ננצח", שהתלוותה לפרץ ההתגייסות הצבאית והאזרחית אשר ביטא מחויבות ממשית למאמץ המשותף, אך זו דעכה לאורך החודשים הרבים של מערכה ללא הכרעה וללא ניצחון.

בראיתנו, אין די בפרץ נקודתי של התגייסות כשחרב מונחת על צווארה של המדינה. ודאי שאין די בסיסמאות חלולות. מה שהופך שאיפה וחלום למעשיים – הוא תוכנית. במקורות, כשאברהם אומר ללוט "אל תהי מריבה ביני וביניך ובין רעי ובין רעיך כי אנשים אחים אנחנו", הם נפרדים כדי לא לריב ולהישאר אחים. האילוץ לחיות תחת מערכת כללים אחת, הכופה התאמה של מרקם החיים והערכים השונים של הקבוצות השונות, גורם להשתמטות, לאי ציות לחוקים, לאיבה ולמריבות – הכול, פרט לרגשות קרבה של אחים.

שיטת ממשל שתאפשר לקבוצות להפוך לאלומות, הפועלות תחת חוקה וחוקים פדרליים "רזים" יחסית להיום ולחיות את עיקר חייהן האזרחיים על פי חוקים המבטאים את הערכים שלהן, **בלי להיפרד ועם שיתוף פעולה משמעותי בהרבה בין הקבוצות בכל שאר סוגיות** – תיצור תנאים להורדת העוינות ולשמירה על יחסים טובים בין הקבוצות באוכלוסייה, תוך העצמת ההון החברתי המגשר.

לאחר המלחמה, שיקום חוסנה של ישראל יחייב לא רק את עדכון הדוקטרינה הביטחונית, בניין הכוח בהתאם, אימונו וצידוד באמצעים טכנולוגיים. כדי להבטיח לכידות חברתית ולהישאר מדינה אחת, בת קיימא ומשגשגת, ראשית לכול, עלינו להפסיק את מלחמת הערכים, להתחיל לדבר האחד עם השני ללא פחד ולבנות את המדינה יחד. זה מחייב את כולנו לזנוח את ההתעקשות על מערכת חוקים אחת לכולם ולאפשר לכל אלומה לנהל את עצמה כקהילה, קרוב ככל הניתן לערכיה ולחזונו של חברה. כך, החיכוך בין הקהילות השונות בישראל יפחת, משום שלא יהיה צורך להמשיך ולהילחם על מנת לאכוף את ערכיה של קבוצה אחת על כלל האזרחים בישראל. כמובן, גם החיכוך בתוך הקהילות יפחת באופן מהותי.

לאמיתו של דבר, אנו מציעים מודל בעל יסודות עמוקים בהיסטוריה שלנו. מודל ההפרדה לשבטים של עם אחד לא היה "תקלה" בהיסטוריה היהודית, אלא צעד מתוכנן של פעולה ומשילות. לכל שבט היה תפקיד ומקום משלו באומה היהודית, וכל אחד מהם תרם תרומה וערך ייחודי מול מכלול הצרכים הקיומיים שהיו באותם ימים. תחת חוקי הדת והאמונה המשותפת באל, כל שבט קבע חוקים משלו –

אבל לכולם היה הרבה מן המשותף, והם חשו קרבה למרות ההבדלים בתפקידים ובמרקם החיים. אומנם, ללא ממשל מרכזי, השבטיות לא תפקדה היטב. אך לא זה מה שמוצע כעת.⁶

במודל החדש, אנו שואפים ליצור תנאים של עצמאות בהתנהלות היומיומית ובאורחות החיים של האזרחים המשתייכים לאלומות השונות. זאת, תוך יצירת אפשרות ממשלתית ומשטרית תחת מסגרת פדרלית ממלכתית מאחדת, עם מכלול חוקים מחייבים לכל אזרחי ישראל.

ביסוד המודל החדש עומד הרצון להפסיק את המריבה והפילוג על בסיס ערכי דרך מתן הזכות לכל אזרחית ואזרח להחליט לאיזו אלומה להשתייך, ובלבד שהם מוכנים לקבל את ערכיה המכוננים וחוקיה. במודל זה, האלומה לא רק שתפעל על פי ערכיה, היא גם תישא באחריות הבלעדית להחלטותיה – לא רק לחיות כפי שהיא רוצה, אלא גם לממן את אורח חייה בעצמה. לאחר תקופת מעבר בת כ-15 שנה, שבמהלכה יהיה סבסוד משמעותי בין האלומות, כל אלומה תחיה לפי סדר העדיפויות שלה ויכולת המימון שלה. במקביל, ייבנה מודל תמריצים אפקטיבי לאלומות לשתף פעולה זו עם זו ולאפשר צמיחה מכלילה במסגרת כלכלית אחת.

לא למודל חלוקה או הפרדה

בשנים האחרונות, ובמיוחד מאז בחירות 2022, עלו בשיח הציבורי מגוון הצעות להפרדה כפויה של קבוצות שונות. ברצוננו להדגיש שאיננו רואים בהצעתנו כמשתייכת לקטגוריה זו, אלא להיפך – **אנו מתנגדים לחלוקה או הפרדה של המדינה הן ברמה העקרונית והן מבחינת הישימות.**⁷ אנו שואפים לשמור על שלמות המדינה סביב הרעיונות המרכזיים שעליהם היא נוסדה דרך התאמת המבנה שלה למציאות החדשה, תוך הגברת הלכידות על ידי נטרול תחושות הכפייה המאלצות את כולם לצאת למאבק הגנתי. להלן מספר הבדלים בין הגישות לחלוקה או הפרדה של ישראל לבין הפתרון המוצע במסמך זה:

• **אנו נגד הפרדות חד צדדיות של קבוצה קטנה יחסית והומוגנית משאר האוכלוסייה,** לפי זיהוי דתי או פוליטי. לדעתנו, הפרדה של קבוצות מצומצמות אינה אפשרית עקב הקושי להסכים על החלוקה והיעדר תמיכה רחבה באוכלוסייה. בשונה מכך, אנו מציעים להקים את הקואליציה הרחבה ביותר המסכימה לשינוי בתפיסה הממשלית.

• **אנו נגד אי קבלת האחר כמניע להפרדה** – "אנחנו לא רוצים שום קשר איתכם יותר". בשונה מכך, בבסיס הצעתנו נמצא הרצון להפחית את המתחים ולהמשיך לבנות את המדינה ביחד, תוך שיתוף פעולה וחיבור המתאפשרים כאשר הערכים הבסיסיים ביותר של כולם מוגנים. אנחנו חייבים לתת לכל קבוצה מרחב מחיה על פי דרכה, על מנת להתאחד בבניית הארץ.

• **אנו נגד הפרדה גיאוגרפית, בין אם לשתי מדינות (כמו ההצעה של ישראל ויהודה) ובין אם למספר ישויות עם גבולות גיאוגרפיים קבועים ובעלות על הקרקע.** הפרדה כזו תחייב בהכרח גם הפרדה כלכלית מלאה ותקשה מאוד על תיאום האספקה של מוצרים ציבוריים, לרבות ביטחון. בשונה מכך, אנו מציעים להקים, במסגרת של מדינה אחת, שלוש אלומות המקבילות לשלושה חזונות,

⁶ נספח 4 מציג עבודה של הרב מרדכי בר-אור על סוגיית השבטים, הסנהדרין והקנאות במקורות.

⁷ אם פתרון השומר על שלמות המדינה לא יאומץ, אנו רואים סיכון ליוזמות היפרדות ועזיבה של פרטים ואף קהילות מהמדינה.

שאנשים בוחרים להשתייך אליהן ללא קשר הכרחי למקום המגורים. ההצעה שלנו איננה יוצרת גבולות פיזיים, לא מצריכה חלוקת רכוש, והיא מאפשרת דינמיקה של תנועה ומעבר וכן קיום של כלכלה אחת תוך ניצול יתרונות לגודל.

• **אנו נגד הצהרת הפרדות כאיום טקטי לשיפור עמדת המיקוח**, בלי ממש להאמין בהיתכנות שלה. בהצעות מסוג זה נותרות שאלות רבות ללא מענה, בעיקר ביחס למנגנוני הממשל, אשר רק מחזקות את הספקות בפתרונות. אנו מתייחסים להצעה כתוכנית פעולה אמיתית, כל עוד לא נמצא פתרון אחר עדיף המבטיח את צמצום האיום הקיומי עלינו. המבטיח שהאסון לא יתממש.

• **רוב ההצעות אינן עומדות בתנאי שלפיו כל פתרון חייב להיות בלתי הפיך**. לטענתנו, ללא עמידה בתנאי זה, בדמוקרטיה עם רוב גדל של אוכלוסייה דעתנית ואידיאולוגית, כל הסדר יהיה זמני בלבד, ובכך מופר גם התנאי הראשון – שכולם חשים כי ערכיהם מוגנים.

הצעות שונות שעלו לפני המלחמה על ידי אישים וגופים שונים יצרו עניין ודיון בתקשורת וברשתות החברתיות, אך גם עוררו התנגדות עזה. ייתכן שיהיו מי שינסו להציג גם את תוכניתנו זו כתוכנית חלוקה, אף שאיננה כזאת. מתוך מאות שיחות שקיימנו עוד קודם למלחמה התברר לנו כי הגם שההצעה נשמעת בתחילה קשה לעיכול, על ציר הזמן, ככל שהתבססה תחושת הייאוש וההקצנה במאבק הנוכחי והחרדה מחולשתה של ישראל – יותר ויותר אנשים משני צידי המתרס מצאו את הצעתנו כנכונה ורלוונטית.

אנו מבקשים מהקוראים לתת לעצמם הזדמנות לעבד ולהבין לעומק את ההצעה, לא לשבצה באופן אוטומטי באף תבנית פתרון שכבר הוצע בעבר, ולהשוותה רק לאלטרנטיבה – האפשרות לאובדן המדינה.

ללמוד מאחרים

פתרון האלוהה הלא גיאוגרפית שאנו מציעים איננו חדש. שני פילוסופים, עורכי דין ומנהיגים פוליטיים אוסטרים – אוטו באואר וקארל רנר⁸ – פרסמו בתחילת המאה ה-20 הצעות לחיזוק האימפריה האוסטרו-הונגרית. אז חיו בה בפיזור גיאוגרפי יותר מ-50 מיליון בני אדם, אשר הגיעו מ-15 לאומים בעלי תרבויות, שפות ומסורות שונות. בני האלום הגדול ביותר, הגרמנים, היוו רק כרבע מהאוכלוסייה. באואר ורנר טענו כי לאומים צריכים להיות הליבה של הישויות הפוליטיות המרכיבות את האימפריה, ויש לתת להם מעמד נפרד, ללא קשר למגורים. בני כל לאום יצביעו עבור נבחר הציבור שלהם שייצגו אותם בגופי השלטון של האימפריה. הדבר יחליף את הבחירות הכלליות ויחזק את יכולתה של האימפריה לתפקד. ההצעה לא אומצה, והאימפריה התפרקה במלחמת העולם הראשונה.

שווייץ היא דוגמה לפדרציה המתפקדת היטב, ורבים ממאפייניה שימשו אותנו בפיתוח הפתרון המוצע.⁹ תרבות הדיון שלה והיותה מדינה ניטרלית מאז 1815 מאפשרים לשווייץ לקיים 26 קנטונים

⁸ רנר (Renner) היה פילוסוף ועורך דין חוקתי בולט וכיהן כקנצלר אוסטריה וכן כנשיאה לאחר מלחמת העולם השנייה. באואר (Bauer) היה מרקסיסט, אך בכל זאת כיהן כשר בממשלתו של רנר. השקפותיהם על לאומים היו דומות. ברצוננו להודות לברל רודל על ההפניה לעבודות של באואר ורנר.

⁹ לנוסח החוקה של שווייץ: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1999/404/en>

שונים במדינה שגודלה דומה לישראל. אך קשה לראות את ישראל, על תרבותה ואתגריה, מתפקדת עם מספר כזה של יחידות עצמאיות.

ההיסטוריה של שוויץ אף היא מספקת שיעור חשוב ואזהרה עבורנו. לפני הפיכתה למדינה פדרלית אחת עברו עליה מאות שנים של מלחמות אזרחים על רקע דתי ופוליטי, כמו גם כיבוש על ידי מעצמות. דם רב נשפך עד שהאוכלוסייה הגיעה למסקנה שדו קיום משותף בהפרדה מסוימת תוך תלות הדדית עדיף בהרבה על מלחמה מתמשכת. למעשה, מדינות רבות עברו סכסוך אזרחי אלים ועקוב מדם לפני שהפכו למדינות דמוקרטיות פדרליות מתפקדות. בדוגמאות נכללות ארצות הברית, קנדה, ספרד, איטליה, גרמניה והודו.

לדעתנו, ישראל לא תוכל להגיע לפתרון פדרלי דרך קונפליקט אזרחי אלים. אין לנו את הפרויקטיליה המפוקפקת לכך. במקום זאת, הדבר יביא להגירה מסיבית ולהתפרקותה של המדינה, שכן בשונה מהשווייצרים של ימי הביניים, היהודים נושאים את הרעיון של הגירה כמפלט אפשרי כחלק מההיסטוריה הקולקטיבית שלנו, ולרבים בישראל יש דרכונים זרים, כישורים מבוקשים בעולם ותחושת מסוגלות אישית גבוהה. ואם בכך אין די, אויבינו לא ימתינו בסבלנות עד שנסיים את המאבקים הפנימיים ונצבור שוב את כוחנו – הם ינסו להכניע את מדינת ישראל בחולשתה. מכל הסיבות הללו, **יש לשקול ברצינות את רעיון המדינה פדרלית כחלופה להתפרקות, תוך דילוג על שלב מלחמת האזרחים.**

והנה דוגמה היסטורית נוספת: בשנת 1970 הודיע הפרלמנט הבלגי כי החוקה בת 140 השנים של המדינה והשיטה הפוליטית האוניטרית אינן מתאימות עוד לבלגיה, ושינה את שיטת הממשל לפדרלית. במקרה זה, החלוקה לא הייתה לחלוטין גיאוגרפית. כך למשל, וולוני החי בפלנדריה יוכל להצביע בבחירות בוולוניה. שנים לאחר מכן התברר שההתאמות לא הספיקו: ב-2010-2011 נותרה בלגיה ללא ממשלה פדרלית, כי הצדדים לא יכלו עוד להגיע להסכמות, ושוב נדרשו שינויים בחוקה כדי למזער את החיכוך.

הצורך ברפורמה בבלגיה נבע משינוי ביחסי הכוחות ומהרצון להישאר מדינה אחת. המצב שם היה דומה במובן מסוים לאתגר שאיתו מתמודדת ישראל, וניתן ללמוד ממנו שני לקחים מרכזיים:

1. במקרים מסוימים, שינוי דרסטי של המשטר הפוליטי הוא בלתי נמנע, כדרך היחידה להישרדות כמדינה אחת. במקרים הללו, שינוי כזה הוא אפשרי תוך הסכמה.
2. למרות הנטייה להתקדם לאט ובזהירות, ברפורמה מסוג זה יש לבצע את מרבית השינויים הדרושים מיד בתחילת המעבר, וזאת בראייה ארוכת טווח ולמרות הקושי הכרוך בכך. או אז ניתן להתחיל בתהליך של איחוי והתאמה, במקום ליצור רצף שינויים הדרגתי וממושך המלווה בריבים בלתי פוסקים ובטינה גדלה והולכת.

פירוט הפתרון המוצע

בדומה למבנה של שוויץ ובלגיה, במדינת ישראל יפעלו מוסדות פדרליים ממלכתיים, מוסדות ברמת האלומות וברמת הרשויות המקומיות (שכל אחת מהן תהיה משויכת לאלומה כלשהי לפי בחירת תושביה) – ולכולם תפקידים מוגדרים. הרעיון הוא לספק לתושבי האלומות יכולת השפעה רחבה

בהרבה בענייניהם ביחס למצב הקיים, ולהותיר בידי הממשל הפדרלי נושאים הדורשים תיאום רב ואינם שנויים במחלוקת מהותית. בחוקה של שווייץ מודגש רעיון הסובסידיאריזם (Subsidiarity, שיוריות) המחייב שכל פעילות שלטונית אשר ניתן לבצעה ביעילות בהיררכיה נמוכה יותר, לא תתבצע ברמה שמעליה. כמו בשווייץ, כל הערכים המשותפים יעוגנו בחוקה הפדרלית ויחייבו את כלל אזרחי המדינה והמוסדות בה. לצורך ההמחשה: רצח ועבירות פליליות ייחקרו, יישפטו ויענשו ברמה הפדרלית, אך מערכת החינוך תהיה באחריות האלומה.

הממשל הפדרלי יישא באחריות למדיניות חוץ, ביטחון, הגירה, הגנת סביבה ומכסים, ויקיים מוסדות ממלכתיים כגון בנק ישראל, רשות ניירות ערך והלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. הוא ינהל כוח משטרה פדרלי (בדומה ל-FBI) שיופקד גם על תיאום ביטחון הפנים ועל טיפול בעבירות פליליות. הוא ימשיך להנפיק מגוון היתרים כגון רישיונות נהיגה, דרכונים ורישיונות עסק למפעלים גדולים, וירכז את התכנון המרכזי של משאבי הקרקע (מגורים ותשתיות) במדינה. בדרג הפדרלי יפעל בית משפט לבוררות וגישור במחלוקות המתעוררות בין האלומות ובית משפט פלילי פדרלי. האלומות, בהסכמה רחבה, יוכלו להטיל על הממשלה הפדרלית משימות נוספות הדורשות תיאום משמעותי.

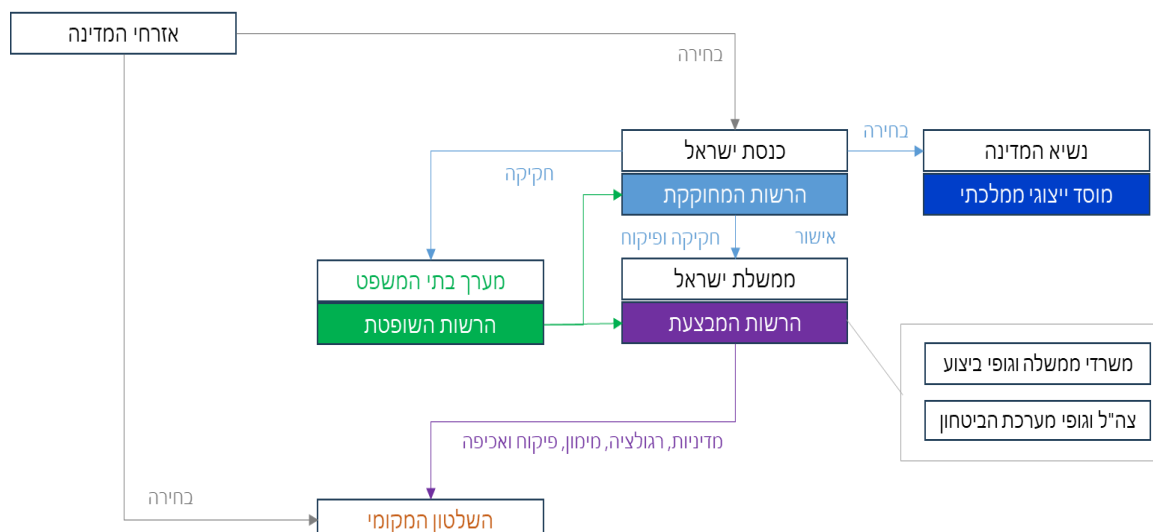
האלומות תהיינה אחראיות לשירותים המשפיעים על תושביהן: בריאות, רווחה, ביטוח לאומי, פנסיה וחסכון, בעוד הממשלה הפדרלית אחראית לתיאום בתחומים אלה ככל שנדרש, כגון מניעת אפליה. בתחומים שבהם ישנם יתרונות משמעותיים לגודל, והתיאום מורכב עד לא ישים, אלומה אחת תספק את כלל השירותים לכל אזרחי ישראל ללא אפליה.

העיצוב הספציפי צריך להתבסס על תובנות ממערכות פדרליות (או דמוי פדרליות) המנוהלות היטב, בעיקר שווייץ אך גם בלגיה, ארצות הברית, אוסטרליה, בריטניה, קנדה, איחוד האמירויות ובמידה מסוימת האיחוד האירופי. אולם חייבת להיות התאמה משמעותית לתנאים הייחודיים של מדינת ישראל.

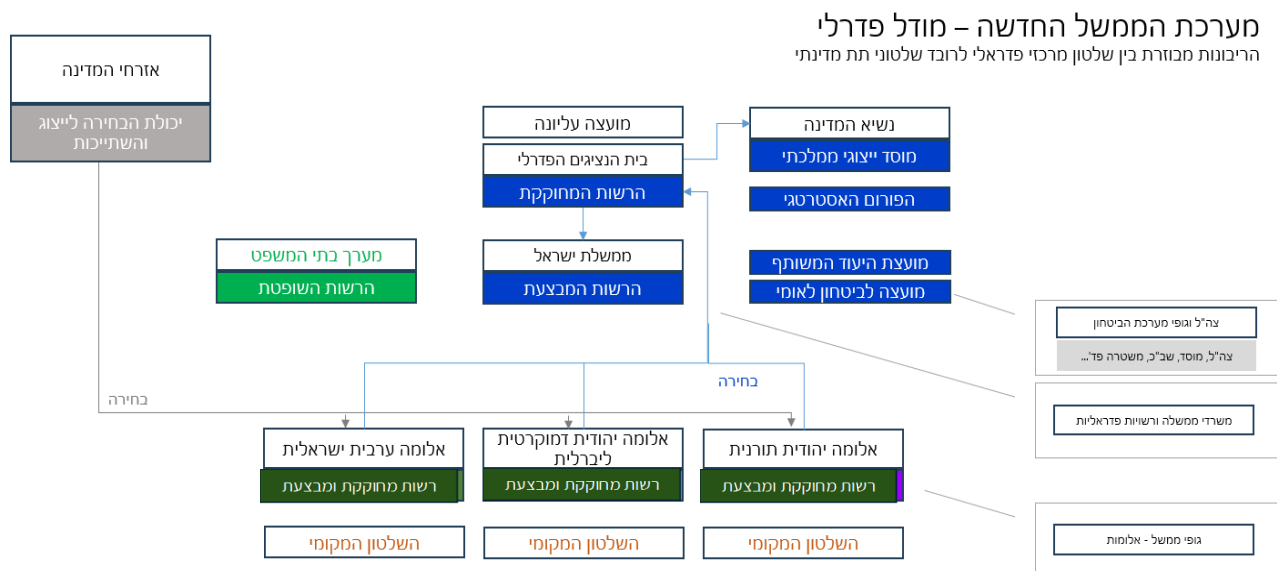
לפי החוק הפדרלי, כל אזרח ישראלי יהיה חייב להיות "תושב" באחת האלומות ולקבל ממנה את תעודת הזהות שלו. לאחר החלוקה הראשונית וקביעת ה"חוקה" של כל אלומה, לכל תושב בכל

שיטת הממשל הקיימת – מודל אוניטרי

הריבונות נמצאת בידי השלטון המרכזי והוא מאציל או מרכז בהחלטתו

אלומה תהיה הזכות להגיש בקשה להצטרף לאלומה אחרת, והאלומה המקורית לא תוכל לחסום את המהלך.¹⁰ אלומת היעד לא תחויב לקבל תושב אם עולה חשד סביר שביסוד בקשתו מניעים זרים או אופורטוניזם, ולא הזדהות ערכית. בכל מקרה, האלומה הקולטת תוכל להנהיג תקופת ניסיון ולדרוש הקפדה מלאה על כל דיניה. מצב דומה קיים בשווייץ.

¹⁰ אנו מתייחסים לאזרחים של המדינה ולתושבים של האלומה. תושבות באלומה, בשונה מאשר ברשות מקומית, לא מתייחסת למקום מגורים.

מוסדות המדינה

חוקה לישראל

חוקה היא קובץ הוראות שבאמצעותו מוסדרת חלוקת התפקידים, הסמכויות והחובות בין רשויות השלטון, כמו גם מערכת היחסים ביניהן וביניהן לבין האזרחים. רוב החוקות בעולם כוללות גם רשימת זכויות יסוד של האדם, אשר חובה על כל רשות לכבדן ולהימנע מפגיעה בהן. בישראל לא גובשה עד כה חוקה. מאז הקמת המדינה חוקקה הכנסת 13 חוקי יסוד, ואף שאלו משתנים חדשות לבקרים, הם יכולים לשמש בסיס לחוקה החדשה של המדינה לקראת שנותיה הבאות. אנו מאמינים כי על מנת לקיים את שלושת התנאים ההכרחיים שהגדרנו לפתרון הבעיה, על החוקה הפדרלית לכלול את הסעיפים הבאים:

(א) ברוח מגילת העצמאות, החוקה תגדיר את מדינת ישראל כמדינה יהודית ותקבע את מעמד ירושלים כבירתה. כמו כן, היא תבטא את ערכי היסוד שעליהם תהיה מושתת פעילותה כמדינה.

(ב) שינוי החוקה מתאפשר רק בהסכמה של כל האלומות.

(ג) שינוי ביחסים בין הרמה הפדרלית ובין האלומות, כולל אשרור חוקי יסוד פדרליים ושינויים מבניים ברמה הפדרלית, יתאפשרו רק בהסכמה של כל האלומות.

(ד) היעדר בחירות ברמה הפדרלית, דהיינו: כל אלומה תקיים תהליך בחירה למוסדותיה בהתאם למנגנון השלטון שהיא בחרה, ותמנה באופן עצמאי את נציגיה לממשל הפדרלי. כל בעלי התפקידים ברמה הפדרלית יהיו ממונים על ידי האלומות.

(ה) המפתח למינוי נציגי האלומות למוסדות הממשל הפדרלי ייקבע בחוקה הפדרלית.

(ו) עצמאות פיסקלית מלאה של כל אלומה, כולל הזכות הבלעדית להטיל מיסים, לרבות מס חברות.

(ז) היעדר יכולת של הממשל הפדרלי להטיל מיסים, כך שמימונו יגיע מהאלומות. המפתח למינוי הממשל הפדרלי ייקבע אף הוא בחוקה.

(ח) כדי לאפשר מעבר חלק, ב-15 השנים הראשונות מרגע השינוי יתקיים סבסוד של האלומות החלשות יותר בסכום קבוע מראש, ללא תלות בהחלטות העתידיות של האלומות.

הממשל הפדרלי

הממשל הפדרלי יהיה מורכב מתשעה גופים עיקריים: הנשיא, מועצת האלומות, בית הנציגים, הממשלה הפדרלית, מינהלת שירות ממשלתי, מועצה לביטחון לאומי, מועצת הייעוד המשותף והפורום האסטרטגי. לצד הממשלה יהיו בנק ישראל והלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

נשיא מדינת ישראל

כמו היום, לנשיא לא יהיו סמכויות תפעוליות, אך התפקיד יוגדר בצורה מדויקת בהרבה. הנשיא או הנשיאה ייבחרו ברוב הקולות בבית הנציגים הפדרלי ויעמדו בראש מועצת האלומות, אך ללא זכות הצבעה. הנשיא או הנשיאה יעמדו בראש הפורום האסטרטגי, כמו גם במועצת הייעוד המשותף, וימנו, בהיוועצות עם המועצה, את חברי שני הפורומים.

מועצת האלומות

זו תורכב מנציג מכל אלומה ותעסוק בקשרים בין אלומות ובדיון בסוגיות אסטרטגיות. אפשרות אחת היא למנות את "המושל" של כל אלומה כחבר במועצה. ייקבע סדר מפגשים קבוע ומחייב לדיון בענייני המדינה ובדרכים לשותף פעולה, בהנחיית הנשיא. החלטות המועצה הנוגעות להתנהלות המדינה, ללא שינוי מהותי בממשקים וביחסים בין האלומות, ידרשו רוב המייצג לפחות 70% מהאוכלוסייה. עם זאת, כפי שייכתב בחוקה, החלטות המשנות באופן משמעותי את המנדט המבוסס על החוקה של הממשל הפדרלי ויחסיו עם האלומות, או הטלת דרישות על אלומה כלשהי, ידרשו הצבעה פה אחד של כל חברי המועצה. יתרה מכך, כדי שייכנסו לתוקף, ההחלטות המעוגנות בחוקה יצטרכו להיות מאושרות על ידי הגוף הנבחר של כל אלומה. חריג לכך יהיו החלטות הנוגעות לשעת חירום.

בית הנציגים

הבית יורכב מנציגים הממונים (ולא נבחרים) על ידי האלומות. יש צורך לגבש את המבנה המדויק, אך אנו רואים בעיני רוחנו אסיפה המורכבת מ-60 חברים. כל אלומה תקבע תהליך למינוי נציגיה, וכך גם ביחס להחלפת חלק מהנציגים (כמו במקרה שבו מתחלפת הממשלה הנבחרת באלומה). מספר הנציגים שתמנה כל אלומה יהיה בהתאם לגודל אוכלוסייתה, אך אם אלומה מסוימת לא מוכנה להעביר את חלקה בתקציב הפדרלי המוסכם, ואלומה אחרת משלימה את הסכום, אזי תרומתה העודפת לתקציב הפדרלי תזכה אותה בנציגות מוגברת על חשבון האלומה הלא משלמת. קריטריון זה נותן תמריצים לכלל האלומות למלא את התחייבויותיהן לתקציב הפדרלי, ולא להעביר את האחריות לאחרים.

כדי למנוע קבלת החלטות מתוך בורות, תהיה חובת הכשרה לחברים חדשים בבית הנציגים בנושאים מגוונים כגון ביטחון, כלכלה, מדעי המדינה, יחסים בינלאומיים ואתיקה. יונהג קוד התנהגות (כולל לבוש) ודיבור בבית הנציגים, וייקבעו עונשים חמורים על הפרות אתיקה ועל התנהגות בלתי הולמת, כולל הרחקה מבית הנציגים. זאת על מנת לאפשר דיון פורה ומכבד.

הממשלה הפדרלית

הממשלה הפדרלית תורכב מאנשי מקצוע אשר ימונו על ידי האלומות ויתחרו על התפקידים השונים. יובטח שוויון בין גברים לנשים, ותיאסר אפליה על כל רקע. הממשלה תעסוק בתחומים שיועדו לה, כגון: ביטחון, מדיניות חוץ, הגירה וביטחון פנים, ותפעיל מוסדות לאומיים כמו בנק ישראל, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, בתי משפט פליליים וכדומה. היא תמשיך להנפיק אישורים מגוונים כגון רישיונות נהיגה, דרכונים והיתרי איכות הסביבה, ותרכז את התכנון המרכזי של משאבי הקרקע (מגורים ותשתיות). משימות נוספות הדורשות תיאום משמעותי עשויות להיות מוטלות עליה על ידי האלומות.

בשונה מהמצב הקיים, בממשלה הפדרלית יכהנו שרים מקצועיים עם מומחיות בנושאי משרדם וניסיון מוכח. בית הנציגים יצטרך לאשר את מינוי השרים בהמלצת ועדת מינויים וללא קשר לשיון או דעות פוליטיות.

לצד יחסי החוץ של הממשל הפדרלי, לאלומות תינתן אפשרות לפתח קשרים כלכליים ותיירותיים, כמו גם חילופי תרבות והסכמי סחר מוגבלים עם מדינות אחרות. לאלומות תהיה סמכות לקדם שיתוף

פעולה כלכלי ולמשוך השקעות זרות לתוך הרשויות שתחת שליטתן (על כך בהמשך). עם זאת, פעילויות אלה יידרשו להיות מתואמות עם מדיניות החוץ הכוללת של מדינת ישראל.

מינהלת שירות ממלכתי

אנו מציעים לחוקק "חוק שירות ממלכתי חובה" פדרלי, שיקבע כי:

- (א) כל אזרחית ואזרח, ללא הבדל מגדר, לאום ורמת דתיות, חייבים לשרת את המדינה בשירות חובה, גם אם באופנים שונים המותאמים תרבותית. משך השירות ותנאיו יהיו אחידים ככל שניתן. בממשל הפדרלי תוקם מינהלת שירות ממלכתי מנציגים של כל האלומות, אשר תפקח ותאשר את המסלולים.
- (ב) שירות חובה לאומי משמעותי יוכל להתממש בצה"ל, במג"ב, במשטרה, בשב"ס, בזק"א, במערך הכבאות, בכיתות הכוננות, באבטחת מוסדות ובגופים אחרים המטפלים במצבי משבר וחירום הזקוקים לכוח אדם. לנשים יתאפשר שירות חובה גם במערכות הבריאות, החינוך והרווחה. לאנשים עם מוגבלויות יימצאו פתרונות מתאימים.
- (ג) כעיקרון, לצה"ל תהיה זכות בחירה ראשונה מתוך חייבי השירות.
- (ד) אף קהילה לא תוכל למנוע את התנדבותם של תושביה לשירות בצה"ל. כל אלומה תוכל להחליט עבור שיעור מסוים מחייבי השירות אצלה, אם השירות בצה"ל הוא בגדר חובה עבורם.
- (ה) מדינת ישראל הוקמה כבית לעם היהודי. מתוך כך, לימוד משמעותי על ידי תלמידים חכמים ומתמידים מבטיח את רצף הדורות ומהווה נכס לעם ישראל. לקבוצת המתמידים הרציניים, במסלול ייחודי המוגדר והמבוקר היטב בידי גורם בלתי תלוי, יוכל להיחשב הלימוד כשירות.
- (ו) התחזות לתלמיד מתמיד, או כל דרך אחרת להשתמטות משירות חובה, איננה מוסרית או לגיטימית. על המשתמטים ועל המוסדות המעודדים השתמטות משירות יוטלו סנקציות חריפות.
- (ז) על אלומה שתאפשר השתמטות משירות חובה יוטלו סנקציות כספיות כבדות.

המועצה לביטחון לאומי

תוקם מועצה לביטחון לאומי, והיא תהיה הגורם היחיד העוסק בפיקוח אזרחי על צה"ל ועל זרועות הביטחון הפדרליות (מוסד, שב"כ, ימ"מ, מג"ב וכדומה). היא תכלול 25 חברים שייבחרו כדלקמן: חבר אחד מכל אלומה – שלושת אלו יהיו אחראים על הגנת העורף במצבי חירום, לרבות באסונות טבע. 22 החברים האחרים ימונו על ידי האלומות, לפי מפתח של מספר החודשים הממוצע שתושבי האלומה שירתו בצה"ל (סדיר ומילואים) בשלוש השנים האחרונות. כך יובטח העיקרון ולפיו לציבור המשרת יותר בצה"ל יש יותר השפעה על החלטות הביטחון הלאומי ועל חיי משרתיו – דבר שלא מתקיים כיום. מתוך 22 חברי המועצה ייבחר ועד מנהל של שבעה חברים, ואחד מהם ישמש כיו"ר המועצה לביטחון לאומי וכשר הביטחון. הוועד יטפל בנושאים השוטפים ויתנהל כמועצת המנהלים של מערכת הביטחון. המועצה לביטחון לאומי תידרש לאישור סוגים מסוימים של החלטות בבית הנבחרים ולעיתים אף במועצת האלומות.

מועצת הייעוד המשותף

זו תעסוק ביסוד הרוחני-תרבותי המחבר בין האלומות במדינת ישראל ותגבש קודים מוסריים משותפים. המועצה תידרש לגבש לא רק קווים כלליים, כתשובה לשאלת הייעוד ותפקיד האומה, אלא

תמונה רחבה ומשמעותית של מצפן ערכי למדינה, אשר ניתן לגזור ממנה אסטרטגיה מסודרת לקראת עתידנו.

המועצה תכלול 23 נציגים יהודים ושישה נציגי מיעוטים מכל הקשת הישראלית, מובילי דעה ורוח, המאופיינים כאנשים נקיי דעת היודעים לחבר בין יצירה וענווה. החברים בה יהיו מנהיגים רוחניים, אנשי תרבות, נציגי החברה האזרחית הרחבה, אקדמיה והתקשורת – בייצוג שווה של נשים וגברים. הקבוצה עשויה לגדול לפי הצורך, העניין והשעה, ולהגיע לכדי "מליאה גדולה" בדומה לרעיון "סנהדרין גדולה" של 71 אנשים. נספח 4 מציג מחשבות נוספות בנושא.

ככלל, המועצה תעסוק בנושאי עומק ערכיים הנוגעים לתשתיות החיים במדינת ישראל. למשל: כלכלת שפע בישראל, המשפחה במאה ה-21, ערך לימוד ולימודי קודש, האדם והאלומה, היחס לאחר ולמיעוטים שבתוכנו וקשרים עם יהדות התפוצות.

ייבנו תהליכי עבודה המחברים בין אנשי הרוח במועצת הייעוד לאנשי הפורום האסטרטגי, מעצם העובדה שלעיתים קרובות אלו פורומים ואנשים שונים הנוגעים בנושאים משיקים.

הפורום האסטרטגי

הפורום, שיתוגבר בצוות מקצועי, יעסוק בפיתוח כלים ומיומנויות לזיהוי והתמודדות עם אתגרים והזדמנויות אסטרטגיות העומדים בפני מדינת ישראל – כלכליים, חברתיים, טכנולוגיים וביטחוניים. הוא יעסוק גם בנושאי רוחב עמוקים העשויים לחזק את החיבור של כלל האזרחים והאלומות.

אחת למספר שנים יפרסם הפורום האסטרטגי הערכות אסטרטגיות וכיווני מדיניות הרצויים למדינת ישראל, והממשלה הפדרלית וכן ממשלות האלומות יצטרכו לדון בהם. הפורום יפרסם הערכה תקופתית לביצועי משרדי הממשלה השונים ביחס ליעדי האסטרטגיה, כך שהציבור יוכל לשפוט את מידת האפקטיביות של הממשלה.

בתי משפט פדרליים

בית משפט פדרלי לבוררות יפתור מחלוקות המתעוררות בין האלומות ויפרש את החוקה הפדרלית. ניתן יהיה להיעזר במומחים מחו"ל במקרים מסובכים.

בית משפט פלילי פדרלי ידון בתיקים פליליים שייחקרו על ידי המשטרה הפדרלית ויוגשו על ידי הפרקליטות הפדרליות.

נבהיר כי ציינו כאן רק את שני סוגי בתי המשפט הפדרליים ההכרחיים למימוש הצעתנו, אולם ברור כי יהיה צורך בתהליך לעיצוב מדויק של מערכת המשפט הפדרלית על ידי מומחי התוכן.

מוסדות הממשל של האלומות

כל אלומה תבחר לעצמה את גוף הנציגים הנבחר תקופתית. גוף זה יחוקק חוקים המסדירים את מבנה המוסדות ותפקידם, ואלו יהוו גוף שלטוני המחליט החלטות שוטפות עבור התושבים המשתייכים לאלומה זו ורק עבורם. אלומה אף עשויה לבחור לכונן חוקה אשר תבטיח שלא ניתן יהיה לשנות את אופיה הבסיסי, כל עוד אינה סותרת את החוקה הפדרלית.

לצורך המחשת מודל הניהול העצמי: ייתכן שהאלומה "יהודית דמוקרטית" תרצה לקבוע חוקה ולמנות בית משפט עליון יעיל ואפקטיבי לפרש אותה. היא עשויה לחבר את ההטבות שהיא מעניקה לתושביה עם חובותיהם כלפיה לרבות שירות בצה"ל. מנגד, האלומה "תורנית-לאומנית" תוכל, אם תבחר בכך, להחליט שתנוהל על ידי מועצת גדולי התורה ובתי הדין הרבניים, אשר ידונו בסוגיות משפטיות בראי ההלכה.

כל אלומה תהיה עצמאית מבחינת המדיניות הפיסקלית, ותהיה לה גם מערכת משפט משלה שלא תעסוק בסוגיות פליליות. בתחומים שבסמכותן הבלעדית של הרשויות הפדרליות, האלומות לא יהיו רשאיות לחוקק או לבצע פעולות הסותרות את החוק והמשפט הפדרלי, אם כי הן יוכלו להוסיף עליו.

הרמה המוניציפלית

נבהיר תחילה כי ירושלים תמשיך להיות מנוהלת על ידי הממשלה הפדרלית, כפי שנהוג בבירות ארצות הברית, בלגיה ואוסטרליה. יעוגנו בה שכונות לפי שיוך התושבים הנמצאים בהן בזמן השינוי.

הסביבה החוקית והמשפטית שבה פועלת הרשות המקומית תיקבע על פי חוקי האלומה שאליה משתייכים רוב תושבי הרשות. מספר התושבים בכל רשות ושיוכם ייקבעו אחת למספר שנים על ידי הממשל הפדרלי, לאחר שכל אדם כפרט הצהיר על השתייכותו.

כל רשות תחויב לתת שירות לכלל התושבים באשר הם, ללא אפליה באיכות השירותים ובעלותם. כל אזרח או אזרחית יוכלו לבחור את מקום מגוריהם גם ללא קשר להשתייכות לאלומה, ולא תתקיים כל מגבלה חוקית על בחירת מקום המגורים של כל פרט (למעט ברשויות הקטנות, כפי שיתואר בהמשך). כדי לתת מענה ליישובים עם אוכלוסייה הטרוגנית, יצרנו מודל האמור למזער את החיכוך. מודל זה יישמש בסיס לקביעת ההתנהלות ברשויות. עיקריו:

- א. בכל רשות יחולו חוקי אלומה אחת בלבד, לפי הרוב של תושבי אותה רשות.
- ב. בהינתן רוב של מעל 90% לתושבים מאלומה אחת, חוקי האלומה יחולו על כלל תושבי הרשות.
- ג. ברשויות גדולות (מעל 10,000 תושבים) עם 10%-40% תושבים מאלומות המיעוט, תינתן לאלו האפשרות לבחור הנהגה משלהם. במקרה זה, רק אזרחי האלומה הגדולה באותה רשות מוניציפלית ישתתפו בבחירות לרשות, ואילו הקבוצה האחרת תקיים בחירות נפרדות לניהול עצמי ולייצוג תוך קניית שירותים מהרשות.
- ד. במקרה שהקבוצה השנייה בגודלה ברשות עולה על 40% מתושביה, הרשות תפוצל לשתי רשויות.

ברשויות קטנות, המונות פחות מ-10,000 תושבים, ייבחנו פתרונות להבטחת ההומוגניות של התושבים כדי למנוע חיכוכים מיותרים.

מתוך כללים אלו, אנו מאמינים כי על ציר הזמן יתקיים תהליך טבעי של מעבר אזרחים בין רשויות בהתאמה להשתייכותם לאלומה, תוך איגום והומוגניות ברמת הרשות. סיכום העקרונות מרוכז בטבלה:

שיעור התושבים השייכים לאלומה השנייה בגודלה מסך התושבים ברשות			שיעור התושבים השייכים לאלומה הגדולה ביותר מתוך סך התושבים ברשות
>40%	15-40%	<10%	
לא רלוונטי	לא רלוונטי	חוקי האלומה הגדולה ביותר חלים על כל שטח השיפוט של הרשות, וכל התושבים מצביעים בבחירות.	>90%
	רק תושבי האלומה הגדולה משתתפים בבחירות לרשות. הקבוצות הקטנות מקיימות בחירות נפרדות לניהול עצמי וקונות שירותים מהרשות.		60-89%
הרשות מחולקת לשתי רשויות הומוגניות.		לא רלוונטי	40-59%

רשויות יוכלו לקבוע מיסי נדל"ן ואגרות משלהן, ובלבד שאלו אינם חורגים מהנחיות מסוימות (מינימום ומקסימום) שנקבעו ברמתהאלומה ואינם מפלים בין תושבים, ללא קשר לאלומה שאליה הם משתייכים. בעיריות מעורבות, שכונות שונות עשויות לבחור ברמות שונות של שירותים, ולכן יש להציע תפריט שירותים/מיסים בהתאמה. הרשויות בדרך כלל נדרשות לספק לתושביהן שירותי חינוך, רווחה, דת, תברואה, נוי, פנאי ועוד. אנו ממליצים שלכל סוג שירות יצורף תג מחיר, כך שקבוצות אוכלוסייה בתוך הרשות השייכת לאלומות אחרות יוכלו לבחור אילו סוגי שירותים הן רוצות ומוכנות לשלם עליהם.

החינוך לתושבי האלומה צפוי להיות מסובסד במידה רבה על ידי האלומה שאליה הם שייכים. עם זאת, אם תושבי אלומה אחת ירצו שילדיהם יירשמו לבית ספר של אלומה אחרת, הם יצטרכו לשלם את מלוא שכר הלימוד ללא סבסוד, אלא אם האלומה שלהם תחליט לסבסד אותו.

כאמור לעיל, בחלוף השנים, אנו מניחים כי היישובים יהפכו הומוגניים יותר מבחינת שייכותם לאלומות (תהליך ההומוגניזציה ביישובים ממילא הוא לאחרונה עם חקיקת חוק המאפשר סינון מועמדים ליישובים). אך עד שהדבר יתממש, יידרש מנגנון תיאום מיטבי בין הרמה המוניציפלית לרמה האוטונומית.

כדי למנוע העתקה של הקונפליקט מהרמה הלאומית למקומית – ואת המשך הסכסוך בין האלומות ברמה המוניציפלית – נדרש ליצור בסיס למרקם חיים חדש בין השכנים, שאף שבחרו להשתייך לאלומות שונות, רוצים להיות שותפים לעיצוב מרחב החיים המיידית. לצורך כך, יש ליצור תהליכי ממשל מקומי המבטאים יכולת של פרטים ושל פורומים ציבוריים מקומיים להשפיע על קבלת ההחלטות במרחב החיים מול הרשות המקומית, ללא קשר להשתייכותם לאלומה, ובדגש על אלו אשר ייוותרו מיעוט מקומי.

תהליכי שיתוף שהם מעבר לייצוג הפורמלי עשויים למנוע חיכוך מול קבוצות מיעוט או קבוצות חלשות ברמה המקומית. לדוגמה: דיון על מבנה גן השעשועים השכונתי ומיקומו, או דיאלוג על חלוקת זמני השימוש בבריכה העירונית באופן הוגן בין אוכלוסיות עם צרכים שונים. התועלת מיישום גישה זו תהיה

חדשנות בפיתוח ובשיפור השירותים. הגישה תקנה לתושבים תחושת השפעה על הפתרונות הנוגעים לחייהם בסביבתם, תבטא מחויבות לשותפות הרשויות עם אוכלוסיות ותפחית את הסיכון לעימות סביב אורח החיים המקומי.

מודל הפעלה

שירותים ציבוריים

ארגונים גדולים, המספקים שירותים חיוניים לכל האזרחים, חייבים להיות מנוהלים בדרג הפדרלי או על ידי אלומה אחת. זאת, בשל יתרונות הגודל המשמעותיים שלהם, היקף ההשקעות הנדרשות והקושי בתיאום בין גורמים רבים. פיצולם בין האלומות יגדיל משמעותית את העלויות עבור כולם ויפחית את יעילות המערכת.

בעולם השירותים הציבוריים נדרשת הבחנה בין מדיניות ורגולציה לבין תפעול ואינטגרציה. מדיניות ורגולציה משקפות את האינטרס הלאומי העליון כיום ובטווח הארוך. הן מגדירות את כללי המשחק המאסדרים ואת ההשקעות הנדרשות, מתוך תכנון ארוך טווח. באינטגרציה ובתפעול, לעומתן, נכנסת האחריות לתיאומים הרבים הנדרשים לכל פעילות שאינה מתקיימת ברמת האלומה בלבד. המודל החדש אף מגביר את האתגרים בתחום זה, שכן אספקת רוב השירותים הציבוריים מחייבת מערכת שירות משולבת – החל מגופים ארציים ועד רמת השירות ללקוחות קצה.

ההחלטה כיצד לספק שירות מסוים צריכה להתבסס על צורכי ההשקעה, מורכבות התיאום והיתרונות לגודל. שירותים עם יתרונות משמעותיים לגודל, עם חשיבות לרצף האספקה ועם קלות יחסית לתיאום, יסופקו ברמה הפדרלית. שירותים ללא יתרון משמעותי לגודל, וגם אלו הייחודיים לאלומה – יסופקו על ידי כל אלומה לעצמה. בשאר המקרים, כאשר ישנם יתרונות לגודל אך גם קיימת מורכבות גבוהה לתיאום, יסופקו השירותים לכלל האלומות על ידי אלומה אחת, זו שיש לה יתרון יחסי.

מערכות תשתית לאומית המחייבות הולכה ותכנון פיזי של פריסה ארצית, כמו מערכת המים, רכבת כבדה או רשת הכבישים הבין-עירוניים, ינוהלו באופן מרכזי, בדומה למצב כיום, כדי לשמור על יעילות המערכת ועל חוסנה.

לכל סוג שירות הניתן על ידי הממשלה הפדרלית או על ידי אלומה אחת, יגובש תפריט השירותים ותעריפיהם האחידים לתושבי כל האלומות. אלומות יוכלו לבחור את מידת הסבסוד של רמות שונות של שירותים עבור תושביהן, כך שמחיר הברוטו שכל האזרחים ישלמו יהיה זהה, אולם החלוקה בין התשלום מתוך תקבולי המיסים לבין התשלום אשר חל על הפרט תהיה תלויה בהחלטות האלומות השונות. המחירים ברוטו ייקבעו בדומה לקביעת תעריפי המים כיום, כדי לכסות את העלויות של כלל המערכת.

מוסדות תכנון

התכנון האסטרטגי המפורט במרחב הגיאוגרפי נועד לתת מענה לצורכי הצמיחה של ישראל ולגידול באוכלוסייתה, על כל המשתמע מכך – דיור, תשתיות, שירותים, תעסוקה, איכות חיים, שטחים פתוחים, ערכי טבע ונוף ועוד. בדומה למצב הקיים, מוסדות התכנון יישארו ברמה הפדרלית: המועצה

הארצית, ות"ל, ותמ"ל וכדומה. הסטנדרטים לתכנון ייקבעו אף הם ברמה הפדרלית ויחייבו את תהליכי התכנון המקומיים. ועדות מקומיות יישארו בשליטת הרשות המקומית.

יש לזכור כי אף יישוב או עיר אינם מהווים יחידה תפקודית עצמאית לגמרי המנותקת מסביבתה. קיימת תלות של התושבים בשירותים ובשימושים שאינם מצויים בתחומי הרשות שבה הם חיים, ומתוך כך נדרשת ראייה אזורית ולעיתים אף לאומית בתפיסת התכנון והפעילות המשותפת. מתוך הצורך לתיאום התכנון בעיקר ברמה האזורית, כמשפיעה ישירות על הצמיחה והתפקוד ברמת הרשות, יגובשו מנגנונים וולונטריים (ברוח תפיסת האשכולות) לתיאום התכנון וליישוב מחלוקות¹¹.

בריאות

מדיניות בריאות בסיסית תיקבע ברמה הפדרלית, לרבות: בריאות הציבור, סטנדרטים ורגולציה רפואית, רישוי תרופות, כללים למחקר ופיתוח רפואי והיבטים הנוגעים להכשרת כוח אדם. הביטוח הרפואי האוניברסלי הניתן היום יפוצל למספר רמות כיסוי, שלכל אחת מהן תמחור משלה המכסה את כלל העלויות של אותו כיסוי – מחיר זה יהיה אחיד לכלל האזרחים. החוק הפדרלי יחייב את האלומות לספק את הסל הבסיסי האחיד לכלל תושביהן בסבסוד כבד – רופא משפחה, בדיקות בסיסיות, חיסונים, טיפול לגיל הרך, לידה, בריאות הציבור, אשפוז וחירום וכדומה. ישנה גם אפשרות שהכיסוי הבסיסי יסופק על ידי הממשלה הפדרלית. מעבר לרמה הבסיסית המחייבת, מדיניות סבסוד השירותים תיקבע על ידי האלומה. תשלומי הסובסידיה יועברו ישירות לקופת החולים או למבטח הפרטי המנהל את תוכנית הביטוח הרלוונטית. כך ניתן להבטיח שכל אזרח משלם את אותו הסכום לכל רמת כיסוי, אך החלוקה בין הסבסוד לבין חלקו של הפרט נקבעת על ידי האלומה.

כל קופות החולים ובתי החולים הגדולים חייבים להיות מנוהלים על ידי גורם אחד, שכן פיתוחם דורש השקעות גדולות שקשה לתאם ביומיום בין האלומות. גם כאן, האחריות התפעולית תיפול על אלומה אחת עבור כלל המדינה. למשל, בית החולים מעייני הישועה וקופת חולים מאוחדת יכולים להיות מנוהלים על ידי האלומה התורנית-לאומנית. אלומה כל אזרחיה יכולה לנהל את בית החולים בנצרת ומרכזים רפואיים נוספים. לכל אלומה תהיה סוכנות בריאות האחראית על ניהול, פיקוח ותפעול היבטים שונים של מערכת הבריאות, לרבות מניעת מחלות, מתן שירותי בריאות, ניהול מתקני הבריאות שבאחריות האלומה וכמובן, תיאום בין האלומה ובין הממשל הפדרלי.

חינוך

מורכבותה של החברה בישראל והמרקם האנושי המגוון שבה משתקפים במערכת החינוך שלה, אשר בפועל, כבר מחולקת במודל הקיים בישראל. החינוך הנפרד במודל החדש יעמיק את החלוקה ויאפשר לאלומות לעצב את מערכות החינוך שלהן בהתאם לצרכים ולסדרי העדיפויות המקומיים. הממשל הפדרלי יפקח על כך שכל הזרמים מחנכים לחיבור למדינת ישראל, ולא יאפשר תכנים ומסרים המסיתים נגד קהילות אחרות.

כל אלומה תקיים מערכת חינוך משלה, ובכלל זה: הקמה ותפעול של מוסדות חינוך, פיתוח תוכניות לימודים, קביעת תקני חינוך וניהול מדיניות חינוך ביחס לרשויות ותחומי השיפוט שבשליטתה.

¹¹ דוגמה לתהליכי תיאום ושיתופי פעולה יכולה להיות רכש שירותים משותף, כגון פינוי פסולת אזורי, או ועדת גבולות בין רשויות ויישובים הדנה בשינוי גבולות ושימושים בשל התרחבות היישובים.

לאלומה תהיה גם סמכות לקבל החלטות על תוכנית הלימודים שבמסגרתה לומדים תושביה, כישורי המורים ומנגנוני המימון. גופי תכנון, פיקוח ותפעול החינוך באלומה יהיו אחראים על קביעת כללים מנחים, מעקב אחר הציות ומתן תמיכה לבתי ספר ולמחנכים. על האלומות תוטל האחריות לממן את מערכת החינוך שלהן.

משטרה ושירותי חירום

המשטרה הפדרלית, בדומה ל-FBI, תהיה אחראית על אכיפת החוק הפדרלי, טיפול בפשיעה (חקירות פליליות), טיפול בעבירות חוצות אלומות ותיאום בין המשטרות הקהילתיות של האלומות. תחת אחריותה יהיו גם תשתיות שיטור ואכיפת חוק לאומיות, כגון מעבדה פורנזית, היחידה הארצית לחקירת פשיעה חמורה ובינלאומית, המכון לרפואה משפטית ועוד. גם שירות בתי הסוהר יישאר ברמה הפדרלית.

פקודת המשטרה תישאר בנוסח דומה לזה של היום לתקופת מעבר בת 10-15 שנים. בזמן הזה יפתחו האלומות יכולות שיטור קהילתי ויקבלו בהדרגה סמכויות שיטור קהילתי ואכיפת חוק ברמת האלומה והרשות המקומית. בכפוף לתנאי תקופת המעבר, כל אלומה תוכל, אם תבחר, להקים כוח שיטור קהילתי האחראי על שמירת החוק בשטחי השיפוט שלה. כוחות אלו יהיו אחראיים לאכיפת חוק כללית ולשמירה על הסדר הציבורי בשטחי הרשויות המשויות לאלומה.

הרשות לחירום תהיה כמובן ברמה הפדרלית, ולכל אלומה תהיה מינהלת לשירותי חירום לשם ניהול אסונות או מצבי משבר. זו תהיה אחראית להיערכות, לתגובה ולהתאוששות בתיאום עם הרמה הפדרלית והאלומות האחרות.

מים, חשמל וגז

מערכות המים והגז ימשיכו להיות מופעלות ברמה הפדרלית, עקב ריכוזיות המערכת והצורך בתיאום. מנהל המערכת של משק החשמל יישאר אף הוא ברמה הפדרלית, אך ספקי חשמל מקומיים יוכלו להשתייך לאלומות, כמו כל חברה אחרת במשק.

תחבורה

תכנון, מדיניות ורגולציה בתחבורה יישארו ברמה הפדרלית, כדי להבטיח קישוריות והשקעות מתאימות. ההפעלה של חברות מסוימות בהחלט יכולה לרדת לרמת האלומה. תכנון תחבורה ופיתוח תשתיות בתחומי השיפוט של רשויות מקומיות יבטיחו את התאמתן לצרכים ולסדרי עדיפויות אזוריים.

התמחור של כל סוג תחבורה ציבורית (אוטובוסים, רכבות, מטרו) וכן השימוש בכבישים יוסדרו רגולטורית על מנת למנוע רווחים מונופוליסטיים, אך לא יסובסדו ברמה הפדרלית, בדומה לרגולציה הנוכחית על המים. התעריף לשימוש בכל אמצעי תחבורה יהיה זהה לכל אזרח. יכולות להיות מספר רמות שירות, ובהתאמה – מגוון תעריפים, דוגמת כרטיס מוזל לנסיעות מחוץ לשעות שיא. כל אלומה תוכל להחליט על מידת הסבסוד שהיא מעניקה לתושביה. הסבסוד ישולם ישירות לחברת ההסעות הרלוונטית. חברות שונות עשויות להיות מופעלות על ידי אלומות שונות.

הממשל הפדרלי עשוי לספק סיוע כספי, הדרכה ותמיכה לאלומות עבור פרויקטי תחבורה בעלי משמעות לאומית.

לרמה הפדרלית תהיה הסמכות לתכנון הכבישים המהירים הבין-עירוניים (אך לאו דווקא להפעלתם), שדות התעופה, נמלי הים ומערכות התחבורה הציבורית הכבדה כגון רכבת כבדה. הרמה הפדרלית תשמור את הסמכות להנפקת רישיונות נהיגה ורישומי רכב, וכך גם לקביעת תקנות בטיחות בדרכים, חוקי תעבורה ותקני רכב. בכפוף לחוק הפדרלי של בטיחות בדרכים, האלומות תוכלנה להוסיף תקנות תעבורה ביחס לתנועה בשטח השיפוט שבשליטתן, כגון איסור או היתר תנועה בשבת ובחג הן ביחס לתחבורה הציבורית והן ביחס לכלי רכב פרטיים באזור העירוני שבשטחן, ויהיו אחראיות לאכוף את החוק הפדרלי והאוטונומי בשטח השיפוט. בכל מקרה, הזכות לתנועה בצירים מרכזיים תתאפשר בכל זמן.

כלכלה

הכלכלה תישאר מאוחדת, כולל ניידות מלאה של סחורות, הון ועובדים ברחבי המדינה. המשמעות היא שכל אדם יכול לעבוד בכל ארגון, ללא קשר להשתייכותו לאלומה, וכל עסק יכול לקבוע את מקום עיסוקו בכל מקום, כפי שנעשה היום. לא תותר אפליה בשוק העבודה או בעסקים, והדבר יימצא במעקב ברמה הפדרלית.¹²

התקציב הפדרלי, שלהערכתנו, יהיה בסביבות 30% מתקציב ממשלת ישראל הנוכחית, ייקבע ברוב גדול של בית הנציגים (60%) ויאושרר על ידי מועצת האלומות. כל אלומה תחויב לתרום לתקציב הפדרלי לפי שני פרמטרים: מספר תושביה, ובמידה מסוימת התמ"ג לנפש בה.

דוגמה לחישוב חלקה של אלומה בתקציב הפדרלי: שיעור אוכלוסיית האלומה מתוך אוכלוסיית המדינה כפול השורש הרבועי של התוצר לנפש באלומה יחסית לתוצר הממוצע לנפש במדינה ב-3 שנים האחרונות. מתוך כך, אם התוצר לנפש באלומה כלשהי גבוה ב-44% מזה של כלל ישראל, היא תשלם תרומה גבוהה יותר ב-20% לנפש לתקציב הפדרלי (שורש ריבועי של 1.44 שווה 1.2). לעומת זאת, אם התוצר לנפש באלומה נמוך ב-19% מזה של הכלל, התשלום שלה לנפש יהיה נמוך ב-10%.

נוסחה זו, מחד גיסא, יוצרת סבסוד מסוים בין האלומות בתקציב הפדרלי בהתאם ליכולת התשלום, כפי שקורה במדינות רבות במסגרת ערבות הדדית, אך מאידך גיסא, מידת הסבסוד מוגבלת מראש ולא יכולה להשתנות. זאת משום שהתקציב הפדרלי מוגבל ולא כולל מרכיבי סבסוד עיקריים, ומפני שהוורדת תוצר לנפש בכונת תחילה לא מתורגמת להגדלת הסבסוד באותו היחס.

לעיתים, אלומות עשויות להתקשות בתשלום חלקן. עליהן להודיע על כך מבעוד מועד. וכיוון שמספרם של נציגי האלומה בבית הנציגים תלוי גם בתרומתה לתקציב הפדרלי, אלומה שתפצה על המחסור תגדיל את מספר נציגיה. מאפיין זה חשוב כדי לשמור על תקציב פדרלי מאוזן וללא לקיחת "טרמפים".

¹² לצד זאת, לכל אלומה יינתנו מספר פטורים הרלוונטיים לשוק העבודה שלה, אשר בגינם רשאים מעסיקים לסרב לקבל עובדים בשל נסיבות ספציפיות – דוגמת יקב כשר המעסיק יהודים דתיים בלבד לשמירת הכשרות, או עסק הפתוח בשבת ואינו יכול להעסיק יהודים דתיים למשרות המחייבות עבודה בשבת.

כאמור, לאלומות עם תוצר לנפש נמוך ייקבעו סובסידיות שנתיות מוסכמות מראש למשך 15 שנים מרגע השינוי, אשר יקנו להן ולתושביהן זמן הסתגלות למצב החדש. סובסידיות אלו יהיו בסדר גודל של סך הסובסידיות שהיו משולמות לאותן אלומות בשנת 2022 ויוצמדו למדד. לא ניתן יהיה להגדיל סכומים אלו ללא הסכמה של האלומות המשלמות, ולאחר תקופת ההסתגלות, הם יירדו בהדרגה לרמה קבועה לכל אלומה במסגרת ההסכמה על צמצום האי שוויון בין האלומות.

כדי למנוע סכסוכים עתידיים, בתחילת התהליך יש לערוך חלוקה לחלק מהנכסים וההתחייבויות של מדינת ישראל בין האלומות והרמה הפדרלית. נכסים כגון קרקע, משאבי טבע, קרן עושר ריבונית, מניות בחברות ממשלתיות, IP והשקעות ממשלתיות בקרנות זרות ודרך גופים דוגמת EBRD (הבנק האירופי לשיקום ולפיתוח) ו-IFC (זרוע ההשקעות של הבנק העולמי) – מוטב שינוהלו ברמה הפדרלית ושהכנסות מהם ייכנסו לתקציב הפדרלי. החוב הממשלתי הקיים והעתידי חייב להישאר ברמה הפדרלית ויוחזר באמצעות התקציב הפדרלי. לצד גיוס החוב הפדרלי, אלומות יוכלו להנפיק איגרות חוב משלהן, בדיוק כפי שעיריות בארצות-הברית יכולות להנפיק אג"ח. כל האלומות יהיו ערבות לחוב הפדרלי, אך לא לחוב האחת של השנייה.

את ההתחייבויות לפנסיה תקציבית וביטוח לאומי, ביטוח רפואי למחלות קיימות והתחייבויות עתידיות נוספות שחלקן עדיין לא ידועות, עדיף להפריד בין האלומות לפי מספר תושביהן ומצבם.

בכל מקרה שבו תושב אלומה אחת אינו משלם את חובותיו לפי דין לפרט או לגוף מחוץ לאלומה שלו, החוב ישולם מיידית על ידי ממשלת אותה אלומה, והיא תצטרך לגבות ממנו את החוב בעצמה. הדבר יקטין את החיכוכים בין תושבי אלומות שונות ויהווה תמריץ להגברת האכיפה ברמת האלומה.

מדיניות מס

לכל אלומה תהיה סמכות מיסוי בלעדית על תושביה. אך מטעמי יעילות, מומלץ שהמערכת תתופעל על ידי רשות המיסים הפדרלית, אשר תגבה מיסים מכולם ותעביר אותם לממשלות האלומות בהתאם לכללים שייקבעו. אם הדבר מעלה קשיים, ניתן לתכנן שלוש רשויות מס טכנולוגיות המשתפות פעולה בפיתוח כלים.

מס הכנסה, מס על דיבידנדים ומס רווחי הון הם אישיים ולכן קלים לשייך. המיסים של כל פרט יופנו לאוצר האלומה שאליה הוא משתייך. יש למנוע את "המירוץ לתחתית" בין האלומות, העלולות לנסות למשוך בעלי הון והכנסה גבוהה על ידי קביעת שיעורי מס מזעריים. מומלץ לקבוע מדיניות פדרלית מוסכמת המציינת את הרף התחתון של שיעורי המס המותרים, לרבות הטבות מס לפרטים ולעסקים. ניתן אף לחשוב על מדיניות מס אחידה.

מס חברות ייקבע אף הוא כמדיניות פדרלית מוסכמת ומחייבת, כדי למנוע תחרות בין אלומות על עסקים. מומלץ לחלק את מס החברות בין האלומות באופן פרופורציונלי לתשלומי מס הכנסה שמשלמים העובדים המועסקים באותה חברה מכל אלומה. הדבר מניח שערך מוסף של חברה נוצר ביחס דומה לשכר עובדיה.

ביחס לארנונה, ייקבעו תעריפים לכל שירות הניתן לעסק כזה או אחר, מעבר לשירות בסיסי שכולם חייבים לשלם. כדי לאפשר זאת, רישום העסקים יישאר אחוד ברמה הפדרלית.

גביית מע"מ מציבה אתגר, כיוון שמס זה נגבה מעסקאות תוך זיכוי ספקים בדרך. למניעת סיבוכים, ואף שהסמכות לגבות מע"מ נתונה לאלומות, מומלץ להגיע להסכמה על מע"מ אחיד ולשייך את ההכנסות ממנו לתקציב הפדרלי. לחלופין, ניתן להשתמש בפתרון טכנולוגי פשוט המותקן בכרטיס האשראי או בסמארטפון, ובכרטיס תושב חכם המספק מידע על עסקאות במזומן. רשות המיסים הפדרלית תעקוב אחר הזיכויים ותשייכם לאלומות. רק מע"מ על עסקאות לא מזהות יצטבר לחשבון הממשל הפדרלי ויפחית את הצורך בהעברות מהאלומות.

ההשפעה על החברה בישראל

הפחתת מתחים היוצרת אפשרות לדבר ולשתף פעולה

השפעה מסדר ראשון היא הורדת תחושה הכפייה מכל הקבוצות בישראל, ובעקבותיה הפסקת המאבק ההגנתי על הערכים לצורך הכרעה של החזון. אנו מאמינים ששילוב ההגנות הניתנות על ידי האלומות, תוך שמירה על הבסיס הלאומי המשותף ופיתוח יחסי שכנות מתחשבים ברמה המקומית, יורידו את המתח ויאפשרו שיח בונה ושיתופי פעולה במגוון תחומים. ההפרדה הפיסקלית, שבמסגרתה כל אלומה מממנת את עצמה, מורידה את המתח ותחושת חוסר ההוגנות. ייתכן ששינוי זה יאפשר, למשל, לציבור החילוני לגלות יחס חדש כלפי הציבור החרדי המחזיק ומשמר את אורח החיים של אבות אבותינו. ייתכן שהציבור הערבי ירגיש פחות מקופח ובו בזמן יותר עצמאי וגם יותר חלק מהמדינה ומצמיחתה. ההפרדה לאלומות תאפשר לציבור בישראל לראות את המדינה כמארג ייחודי ומיוחד של כל חלק בתוכו משמעות רבה.

בנספח 4 מצטט הרב מרדכי בר-אור את הרב אברהם יצחק הכהן קוק, אשר מדגיש ב-1920 את חשיבותם של שלושה מחנות נבדלים בעם ישראל:

"שלושת הסיעות היותר רשמיות בחיי האומה אצלנו: האחת האורתודוקסית (...); השנייה היא הלאומית החדשה (...); השלישית היא הליברלית (...). הדבר מובן, שבמצב בריא יש צורך בשלושת הכוחות האלה גם יחד, ותמיד צריכים אנו לשאוף לבוא לידי המצב הבריא הזה, אשר שלשת הכוחות הללו יחד יהיו שולטים בנו בכל מלואם וטובם, במצב הרמוני מתוקן שאין בו לא חסר ולא יתר, כי הקודש, האומה והאדם, יתדבקו יחד (...). להכיר בעין יפה כל אחד את התפקיד החיובי של חברו". (הרב קוק, "אורות התחיה", פרק י"ח, תר"פ 1920).

הצעה זו תאפשר סוף סוף לשלושת הכוחות להתקיים בהרמוניה ולהכיר האחד בחשיבות השני.

השפעה על ההון החברתי בישראל

קיימים שלושה סוגים עיקריים של הון חברתי שניתן להבחין ביניהם:

1. **הון חברתי מגבש (Bonding)** – זהו הון חברתי של פרטים בעלי מאפיינים משותפים החשים כמשתייכים לקהילה מסוימת. הוא נחשב לחזק ומשמעותי יותר בתרומתו ליצירת זהות משמעותית בקרב מי שמשתייך לקהילה שלו. יחד עם זאת, הוא בעל נטייה גבוהה יותר להתבדלות והתרחקות מפרטים חיצוניים לקהילה, עד לרמה של הדירה ואפילו פעילות של אלימות נגד האחרים שאינם חלק. מודל האלומות יעמיק את ההון החברתי המגבש, תוך העמקת זהות משותפת לחברי האלומה ושיפור ברמת התמיכה האוטונומית בצורכי האלומה עצמה.
2. **הון חברתי מגשר (Bridging)** – מחבר בין אנשים שאינם חלק מקבוצה זהותית אחת ומייצר ביניהם הידברות, שיתוף ידע ואיגום משאבים. אנו מעריכים כי הירידה ברמת העימותים בין האלומות על אורחות החיים תאפשר מנגנונים מובנים לשיתופי פעולה, צריכה או הישענות על משאבים של אלומות אחרות. אך לצד זאת, המודל החדש מגביר חומות בפני חיבורים בין אנשים כפרטים מאלומות שונות ומפחית אפשרות לחשיפה למידע חדש ולרעיונות.

3. **הון חברתי מקשר (Linking)** – נוגע באיכות וברמת החיבור של אנשים למוסדות רשמיים או לבעלי כוח, ומאופיין בתקשורת אנכית ולא מאוזנת. המודל החדש יוצר אחריות ישירה בין הגישה למשאבים ובין השירותים ומרקם החיים המוצע לאלומה, ולכן אנו מעריכים שהוא יעמיק את האמון של חברי האלומה כלפי המוסדות המשרתים, "כי הם שלנו".

המבחן הגדול של התוכנית הוא מבחן ההון החברתי המגשר. הון חברתי מגשר משפיע על פיתוח מהיר וצמיחה, על הגיוון, העושר של ההון האנושי ויכולות כוח העבודה. הוא אף משפיע על הפיתוח הפיננסי באמצעות השפעותיו על אמון קולקטיבי ונורמות חברתיות, ועל ידי הקלת יכולות הרישות בין חברות הגורמות ליצירה, הפצה ופיזור של חידושים עסקיים וטכנולוגיים. נוסף לאלו, שווקים משולבים יותר יוצרים יתרונות לגודל. קישוריות בין קבוצות מובילה להורדת מחירים ולהגדלת רווחת הצרכן, מקלה על ניידות וגמישות פונקציות הייצור ומגבירה פרודוקטיביות.

בתוכניות אחרות שהוצעו כפתרון למצב האומה, שמיקודן בהפרדה ללא בניית השכבה המקשרת ומגשרת, יבואו לידי ביטוי בעיקר הפונקציות השליליות תוך נסיגה בהון החברתי, העמקה באי שוויון וגביית מחירים חברתיים וכלכליים כבדים. אנו מאמינים שהתוכנית יכולה להצליח משום שהיא מסדירה את התנאים והמנגנונים המגשרים והמאפשרים שיתופי פעולה בין האלומות והפרטים השייכים לאלומות שונות. אם יישומם יעלה יפה, הם יביאו לידי ביטוי את הפונקציות החיוביות של המהלך על ההון החברתי.

תהליך המעבר

ללא תחושת דחיפות ו"אין ברירה", אי אפשר לערוך שינוי כה עמוק (ומפחיד) בשיטת המשטר בישראל. יש שיאמרו שאסור אפילו לדבר על אפשרות שכזו. עמדתנו היא שלמדינת ישראל לא תהיה הזדמנות נוספת, ולכן צו השעה הוא בניית תוכנית שאפתנית כחלופה להתפרקות. את התוכנית הזו לא פיתחנו כ"משחק מחשבת", אלא כחלופה אמיתית לכך שבמודל ה"עסקים כרגיל", ישראל, בסבירות לא מבוטלת, איננה שורדת.

המטרה העיקרית שלנו היא להציף אלטרנטיבה לייאוש של הדור החושש ש"הלכה לו המדינה" ומתחיל לחשוב על הגירה, לאלו המאמינים ביכולתם להכריע את הצד השני כברירת מחדל, ולאלו החשים חובה להתבדל כדי להגן על הערכים שלהם. אנו מציעים טיפול שורש במאבק הגנתי מתמשך על זהות וערכים.

אנו מודעים לכך שיש שיראו את המרחק בין יצירת האלומות לבין התפרקות המדינה כלא גדול. אולם חשוב להדגיש כי במצב שנוצר, המפתח למניעת התפרקות הוא דווקא במתן מקום לביטוי ערכים מתנגשים בלי לריב. דווקא אלומה מאפשרת חיזוק של שיתוף פעולה סביב הערכים המשותפים, של הזהות הישראלית המלכדת.

הפתרון במסמך זה מוצע אך ורק בקווים כלליים, על מנת להמחיש את ההיגיון שבו ואת ישימותו. כדי שההצעה תהפוך לאופרטיבית, יש צורך בחשיבה ובעבודת מטה מרובה של מומחים בתחומים מגוונים. ברור לנו גם שזוהי הצעה לדיון אשר תעבור התאמות ושינויים רבים.

הרעיון המסדר של תהליך המעבר

תהליך השינוי חייב להתחיל מוקדם ככל האפשר ולהיות מהיר ככל האפשר. הרעיון המארגן בתכנון המעבר הוא רציפות תפקודית של מערך השירותים לאזרח והגנה על האינטרסים הלאומיים – ביטחוניים, מדיניים ופנימיים.

ברמה הפדרלית, השינוי יהיה חייב להתחיל מהכנסת, אשר תחוקק חוק משאל עם לשינוי שיטת המשטר. המשאל יצטרך להכריע בנושא ברוב משמעותי.

כל אלומה תצטרך לבחור ממשלת מעבר באמצעות מודל שייקבע ולהכריז על בחירות פנימיות תוך שנה. בתחילה, אנו מציעים שכל אדם ישויך לאלומה אוטומטית לפי ההשתייכות הקבוצתית הברורה (לאום או דתיות) או לפי המיקום הגיאוגרפי. כך, קבוצות חרדיות וערביות קלות יחסית לזיהוי לפי לאום, השכלה, שירות צבאי וכדומה. תושבי ערים לא דתיות ברובן ישובצו לאלומה היהודית דמוקרטית-ליברלית. זאת על מנת שהביסוס של כל אלומה ייעשה סביב ערכים הומוגניים יחסית. אך מול בחירת ברירת המחדל, תינתן האפשרות לכל אזרחית ואזרח לשנות את שיבוצם לאלומה לאחר הבחירות הראשונות. אז גם תגבש כל אלומה מערכת של חוקי יסוד, בחלקם קשים לשינוי או לביטול, אשר יהוו מסגרת למשטר באותה אלומה. הם יכללו את תהליך הגשת הבקשה של אזרחים המעוניינים להיות תושבי אלומה אחרת.

לאחר שהחוקים יאומצו, תוך תקופה מסוימת שנקבעה מראש על ידי הרוב בכל אלומה, יוכלו יחידים ומשפחות לבקש לעבור לאלומה אחרת. בקשותיהם יישקלו בתהליך מובנה, וכתנאי מוקדם, עליהם

להתחייב לציית לחוקי האלומה הקולטת. אלומה יכולה לדרוש תקופת מבחן, שבמהלכה תוכל לוודא שהאדם אכן מסוגל ומוכן לציית לכל חוקיה ולא מנסה לעבור בגלל אופורטוניזם. האלומה רשאית לדחות בקשה שתיחשב אופורטוניסטית ומבוססת על שיקולים זרים, ולא על הזדהות אותנטית.

מערכת החוקים המקורית של ישראל תהווה בסיס למערך החוקים הפדרליים, בדגש על חוקי היסוד, אך ללא נושאים ערכיים שעליהם לא ניתן להסכים. ביחס למערכת החוקים הקיימת, יחל תהליך מובנה של "גריעה" מהרמה הפדרלית למסגרת החוקים של האלומות והמסגרת המוסכמת כפי שתיקבע.¹³

סיכום יתרונות המודל המוצע

בתוך כל אלומה תשכון אוכלוסייה הומוגנית הרבה יותר, וחוקיה יהיו מקובלים במידה רבה יותר על התושבים – מה שיפחית מתיחות בתוך אלומות. אך המודל המוצע יפחית את המתיחות גם בין האלומות ויעצור את הלחימה על דמותה של המדינה ועל אורחות החיים האזרחיים שבה. זאת, כיוון שלא יהיה עוד צורך להגן או לנצח, ולא תהיה יכולת לכפות את החזון ואת אורחות החיים של אלומה אחת על רעותה.

המודל יפחית את הפחד והחשש בין קבוצות האוכלוסייה ויחזק את האמון בתוך האלומות וביניהן. אנו יכולים להישאר קרובים ולדאוג האחד לשני כישראלים, במקום לנסות לנצח ולהכריע זה את זה. המודל החדש יוצר מסגרת חוקתית המאפשרת זאת – בלעדית, נמשך לריב. השינוי המוצע הוא בלתי הפיך מבחינה פוליטית, ולכן מייצג מחויבות ליציבות למשך עשורים רבים. המודל מאפשר לכל אחת ואחד מאיתנו להיפתח לאחרים ללא פחד כי אם בהערכה ובכבוד, ומגשים את חזון הרב קוק של "...במצב הרמוני מתוקן (...) להכיר בעין יפה כל אחד את התפקיד החיובי של חברו."

במישור הפרקטי, ההנהגה של כל אלומה מקבלת אחריות על הגדלת העוגה שהיא יוצרת לציבור שלה, במקום לריב על חלוקת העוגה שנוצרה על ידי מישהו אחר. לכן, כל אוכלוסייה נושאת במלוא העלויות והיתרונות של החלטותיה, ובכך עומדת בפני תמריצים נכונים. אך בו בזמן, אלומות חלשות יותר נתמכות לתקופה ממושכת כדי לאפשר את המעבר.

מהזווית התיאורטית, ההצעה הנוכחית מייצגת "אסטרטגיה דומיננטית" ביחס לרצון לשמר את המדינה. המבנה הזה אינו משבש ניסיונות לגישור ושיתופי פעולה מרצון בין הקבוצות והאלומות, אלא מונע כפייה וכאמור משפר, באופן דרמטי, את התמריצים של כל הצדדים לקבל החלטות אחראיות ולשתף פעולה. אך במקרה של כישלון בניסיונות הגישור, מודל זה מונע את חורבן המדינה. לפיכך, במונחים של ניהול סיכונים (מניעת תרחיש ההתפרקות), תוכנית כזו היא בגדר חובה, אלא אם מוצעת חלופה ישימה ואפקטיבית ממנה.

¹³ המודל המוצע בעבודה זו הוא מקרה פרטי של מגמה הגוברת במדינות המפותחות, לביזור סמכויות הממשלה המרכזית. כדי לסייע למדינות להצליח בתהליך הביזור, פיתח ה-OECD עשר הנחיות ליישום מיטבי שלו. אלו מוצגות בנספח 3.

תמצית ההשלכות על כל קבוצה של המעבר למודל זה

קבוצה	מוותרת	מקבלת
כולם		ישראל תמשיך להתקיים כמדינה אחת תוך הפחתת החיכוך בין הקבוצות והגברת שיתוף הפעולה. כל אזרח יוכל לבחור לחיות לפי ערכיו.
תורנית לאומנית	בלימת ההשפעה של קבוצה זו על כלל אזרחי המדינה בזכות ההתחזקות הדמוגרפית. ויתור על היכולת לדרוש משאבים הולכים וגדלים בשנים הקרובות.	חופש בחירה של אורחות חיים וצמצום ביכולת ההשפעה של ה"חילוניות" הסותרת את ערכי התורה. קבלת אוטונומיה פיסקלית והבטחת הסבסוד ל-15 שנה. מניעה של התפוררות כלכלת המדינה, אשר תביא לצמצום קשה במשאביה של הקהילה.
יהודית דמוקרטית-ליברלית	ויתור על הרעיון של מדינה דמוקרטית ליברלית על כלל אזרחיה. ויתור על שירות חובה בצה"ל לכולם.	מרחב מחיה המבטא ערכים דמוקרטיים-ליברליים עבור החפצים בכך. הפסקת התלות של אורח החיים בעמדות הפוליטיות של השלטון המרכזי. ניתוק התלות הפוליטית והכלכלית בדמוגרפיה המשתנה. שירות חובה של כולם. שליטה על מערכת הביטחון על ידי המשרתים בצה"ל.
קבוצת חזון מדינת כל תושביה	ויתור על השאיפה ל"מדינת כל אזרחיה" ועיגון נוסף של קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית.	הזדמנות לניהול העצמי, ללא תלות בעמדות הפוליטיות של השלטון המרכזי. עיגון ערכים תרבותיים וזהותיים שאינם בהלימה לתפיסה מערבית.

סקר עמדות – אוכלוסייה חרדית

במסגרת הכנת העבודה ערכנו סקר (בעזרת חברת סקרים מקצועית) בקרב 502 נשים וגברים חרדים מזרמים וגילים שונים. הצגנו בפניהם את השאלה הבאה:

ישנה הצעת חוק לשינוי המשטר במדינת ישראל. החברה החרדית תקבל אוטונומיה ותנהל את ענייניה לגמרי בעצמה, ללא התערבות של בית המשפט העליון, ללא חובה לשרת בצבא וללא כל התערבות של החילונים. החברה החרדית תקבל לרשותה את כל המיסים שהחרדים משלמים ותנהל את ענייניה הכלכליים לבדה. האם היית תומך בהצעה זו?

לאחר קבלת התשובה הצגנו שוב את השאלה, אך הפעם הצענו לשלם לכל משפחה 2,500 שקלים נוספים לחודש. ציפינו שהתמיכה בהצעה זו תהיה מינורית, אך התוצאות הפתיעו אותנו:

תשובה	שאלה ללא פיצוי נוסף	שאלה עם פיצוי של 2,500 ש"ח לחודש למשפחה
תומך חזק	25%	43%
תומך במידה מסוימת	36%	22%
סה"כ תומכים	61%	65%
מתנגד במידה מסוימת	21%	10%
מתנגד בכל תוקף	17%	17%
סה"כ מתנגדים	38%	27%
לא יודע	0%	8%

מובן שיש להתייחס לתשובות בזהירות המתבקשת. אולם מתוצאות הסקר עולות מספר תובנות מעניינות. גם ללא פיצוי נוסף, ההצעה לאלומה נראית אטרקטיבית לרוב הציבור החרדי – 61% תומכים ורק 38% מתנגדים, הפרש מובהק מכל הבחינות. כאשר מציעים פיצוי של 2,500 שקלים לחודש למשפחה, המתנגדים בתוקף (17%) אינם משתכנעים, אך סך המתנגדים קטן משמעותית – כך שעל כל מתנגד/ת יש יותר משני תומכים. כמו כן, שיעור התומכים חזק עולה בעקבות מתן הפיצוי מ-25% ל-43%.

לכל הפחות, התוצאות מטילות ספק בתחזיות שהחרדים לעולם לא יסכימו למתווה זה.¹⁴ כמובן, בסוף ההחלטה תהיה של הרבנים, וצריך לנסות לשכנעם שהתוכנית היא גלגל הצלה גם, ואולי בעיקר, עבורם.

¹⁴ הצעה ברוח דומה הועלתה מתוך המגזר החרדי לפני כ-25 שנה ולא נתקלה בהתנגדות חריפה.

"חיינו הם רגע אחד בנצחיותו של עמנו, ולרגע הזה יש חובות מיוחדות" (בנימין תיאודור זאב הרצל, "פתרון לשאלת היהודים", Jewish Chronicle, 1896)

הרעיון של יצירת רובד חדש של השלטון – אלומות, המאפשרות אוטונומיה מסויימת לשלוש קבוצות עם ערכים מתנגשים בחברה הישראלית – אינו קל לעיכול. לחלק הוא נראה מפחיד מדי, בלתי אפשרי ליישום, או שניהם גם יחד. ברצוננו לציין שקבוצות שונות בישראל כבר פיתחו במשך עשרות שנים אוטונומיות דה-פקטו בצורות שונות. קבוצות אלו חורגות, בפועל, מחלק מהכללים החלים על הרוב, בין אם על ידי החרגה מפורשת בהתאם לצורכיהן ובין אם בהתעלמות או "כיפוף" החוק. באוטונומיות דה-פקטו הללו, הציבור בוחר מנהיגים שהצלחתם נמדדת בהתנגדותם לחוקי המדינה הלא נוחים להם ובהשגת מרב המשאבים ממנה. הקבוצה היחידה שאין לה אוטונומיה היא הרוב. הצעתנו משנה את כללי המשחק ומציעה שההתאמות הנדרשות לקבוצות לא יהיו עוד נגד החוק, כי אם המודל החוקי עצמו.

מעבר לכך שהסבירות לתרחיש ההתפרקות עולה מהר מכפי שחשבנו, מתגברת גם סכנה לקריסה מהירה. **כל מי שהמדינה יקרה לו, ללא קשר לדעותיו הפוליטיות, חייב לראות במניעת קריסתה מטרה עליונה וגורלית.** הדבר תלוי קודם כול במתן תקווה לקבוצת אוכלוסייה עם תרומה מכרעת לכלכלה, לביטחון, להייטק, לרפואה ולאקדמיה, אשר שמה את ישראל על המפה העולמית והביאה לכך שלילדים ולנכדים של כולנו יכול להיות כאן עתיד מזהיר.

פתרון שנותן תקווה כבר היום הוא חיוני, כי בעוד מספר שנים, זה עלול להיות מאוחר מדי. הפתרון המוצע הוא פוליטת ביטוח לכל אזרח החפץ בהמשך קיומנו כאן. הוא לא מייצג בשום אופן פוזיציה פוליטית כזו או אחרת, והוא מכריח את כל הצדדים להתפכח מחלום ה"ניצחון" ולעבור לתוכנית ה"הישרדות" של המדינה. אומנם, השיטה המוצעת היא די יוצאת דופן בעולם, ואולם, גם מצבה של ישראל חריג. אנו יכולים ללמוד ממדינות מסוימות, אך כפי שעם ישראל סלל את דרכו הייחודית במשך אלפיים שנה, גם היום אין לפחד מלחדש.

אנו מודעים לכך שבמקום לחשוב ברצינות על הרעיונות המוצגים במסמך ולשפר אותם, קל בהרבה להתעלם מהם ולהמשיך לדרוש ניצחון ל"צד הצודק שלנו". שמענו מרבים: "זה לא יכול לעבוד", או "זה לא מעשי", או "הפוליטיקאים לעולם לא יסכימו לאמץ את השינוי הזה". אבל התעלמות מהבעיה לא תעלים אותה, ומה שעומד כנגדנו זו השפעתה ההרסנית של האינרציה. התייעצנו עם קבוצה גדולה של אנשים מנוסים ולמדנו הרבה. אך בסופו של דבר, הציבור הוא שיצטרך להחליט.

מתוך דאגה רבה ואחריות לאומית, אך גם מתוך אמונה עמוקה ביכולת של עם ישראל לא לחזור על טעויות העבר, כתבנו את המסמך.

נספח 1: יישום המודל על יישובים בישראל

לצורך המחשת יישום המודל "בשטח", להלן מספר נתונים ביחס למקרים ייחודיים (ירושלים כאמור נשארת בשליטה פדרלית תוך שיוך של אזורים בה לאלומות):

דוגמאות ליישובים מעורבים ליהודים וערבים

חיפה עם כ-283,000 תושבים – 88% יהודים (מתוכם 6% חרדים) ו-12% ערבים

לוד עם כ-82,000 תושבים – 70% יהודים (מתוכם 11% חרדים) ו-30% ערבים

רמלה עם כ-78,000 תושבים – 75% יהודים (מתוכם כ-2% בלבד חרדים) ו-25% ערבים (מתוכם 80% מוסלמים ו-20% נוצרים)

מעלות תרשיחא עם כ-22,000 תושבים – 78% יהודים (מתוכם 4% חרדים) ו-22% ערבים

ביישובים אלה ניתן להניח שהאוכלוסיות הערביות לא יבחרו באלומה מקומית, אלא דווקא במודל ההשתלבות. יחד עם זאת, גם אם ירצו לקבל אלומה, הפיזור ברמת הרשות עצמה ישפיע על היכולת לפיצול בפועל. בשונה מחיפה וממעלות תרשיחא, שבהן ישנם מקבצים שכונתיים של תושבים ערבים, הרי שבלוד וברמלה, לצד שכונות הומוגניות, ישנן גם כאלו עם הטרוגניות גבוהה. ההסדר בערים הללו יצטרך לקחת את הדבר בחשבון.

דוגמאות ליישובים מעורבים לחרדים ושאינם חרדים¹⁵

בית שמש, כ-141,000 תושבים – מתוכם 71% חרדים

טבריה, כ-47,000 תושבים – מתוכם 22% חרדים

ערד, כ-27,000 תושבים – מתוכם 32% חרדים

חצור הגלילית, כ-10,000 תושבים – מתוכם 25% חרדים

יבניאל, כ-4,400 תושבים – מתוכם 47% חרדים

בבית שמש, הפתרון ההגיוני ביותר הוא פיצול מיידי של הרשות לשני יישובים הומוגניים. ביתר היישובים הגדולים יותר, ניתן להניח שיוך לאלומה יהודית ליברלית. מקרה מורכב יותר הוא היישוב יבניאל, שאם לא יוכל להתפצל בשל גודלו, חלק מתושביו יאלצו ככל הנראה לעבור.

המחשה תמציתית ליישום המודל: חיפה

חיפה היא העיר השלישית בגודלה בישראל מבחינת האוכלוסייה והשישית בגודלה מבחינת שטח השיפוט. היא מהווה את המטרופולין הצפונית של המדינה. העיר היא מרכז תחבורה, תעשייה ותרבות חשוב ומשפיע, ואחד ממרכזי הסחר הימי הגדולים של ישראל, עם שני נמלים.

¹⁵ מקורות: למ"ס, קובץ הרשויות המקומיות 2022; קרן וואהל, מרכז הנתונים והידע, המכון החרדי.

נכון ל-2021, בחיפה מתגוררים 289,540 תושבים ומהם כ-34,000 ערבים (כ-12% מהאוכלוסייה), מחציתם מוסלמים ומחציתם נוצרים. המוסלמים רובם סונים ומקצתם אחמדים. הנוצרים מתחלקים בין יוונים-אורתודוקסים, יוונים-קתולים, רומים-קתולים, מארונים-קתולים, ארמנים-קתולים ופרוטסטנטים. רוב ערביי חיפה, נוצרים ומוסלמים כאחד, הם משכילים, חילונים ומבוססים בהשוואה לערבים במקומות אחרים בישראל, והם משולבים בעיר. הם מתרכזים בשכונות העיר התחתית כגון ואדי ניסנאס והמושבה הגרמנית במערב (נוצרים) וחליסה במזרח (מוסלמים). הדר מונה כ-41 אלף תושבים, כרבע מהם ערבים.

קבוצה מובחנת נוספת בנופה של העיר היא החרדים והדתיים-לאומיים, שיחד מהווים כ-6% מהתושבים. החרדים (חסידי וליטאים) מרוכזים במזרח הדר, שם עומד בית הכנסת הגדול של חיפה אשר סביבו מצויים קטעי הרחובות הנסגרים לתנועת כלי רכב בשבתות. עם זאת, בשנים האחרונות נרשמה מגמה של יציאת תושבים חרדים מתחומי שכונתם, וזוגות צעירים רבים החלו לעבור לנווה שאנן הוותיקה. הדתיים-הלאומיים הם הקבוצה הקטנה יותר, וזו מאפיינת את קריית שמואל שבצפון-מזרח העיר. משפחות דתיות-לאומיות מבוססות גרות באחוזת שמואל, בעיקר בחלקה הדרומי.

הסובלנות ההדדית והיעדרם של חיכוכים בין האוכלוסייה הדתית לאוכלוסייה הכללית הם ממאפייני הדו-קיום בעיר, שאחד מביטוייו הוא העובדה שבחיפה פועלים עוד לפני קום המדינה קווי אוטובוס סדירים בשבתות ובחגים, בלי שאלו יעברו בשכונות הדתיות. ביטוי חשוב לדו-קיום הוא תחושת הביטחון האישי: על פי השנתון הסטטיסטי לשנת 2022, 90% מקרב בני ה-20 ומעלה בחיפה חשים בטוחים ללכת לבד בשעות החשיכה באזור המגורים.

החוק שיחול על העיר: מאחר שהרוב המוחלט (מעל 82%) יהיה שייך לאלומה היהודית-ליברלית, חוקיה יחולו על כלל תושבי חיפה. אם לאחר יישום המודל יבחר הרוב המכריע של תושבי העיר הערבים להשתייך לאלומת כל תושביה, הם יוכלו לדרוש עצמאות מקומית בחיפה ולבחור את נציגיה. לאור היחסים בעיר, תוצאה זו אינה נראית לנו סבירה במיוחד.

נספח 2: ביזור במדינות ה-OECD

ישראל היא אחת המדינות הריכוזיות ב-OECD. היא זקוקה נואשות לביזור סמכויות השלטון המרכזי, אולם המגמה הנוכחית היא בכיוון ההפוך. הצעתנו היא מקרה מיוחד של ביזור, היוצר רמת ביניים של משילות ואף מקצה הרבה יותר כוח לרשויות המוניציפליות. להלן מספר דגשים לגבי תהליכי הביזור במדינות ה-OECD, כפי שמתאר הארגון עצמו:¹⁶

"ביזור מתייחס להעברת סמכויות ואחריות מרמת השלטון המרכזי לרשויות נבחרות ברמה תת-לאומית (ממשלות אזוריות, עיריות וכדומה) שיש להן מידה מסוימת של אוטונומיה. ביזור מכסה שלושה ממדים ברורים אך קשורים זה לזה: פוליטי, מנהלי ופיסקלי. ישנו מסלול פעולה מובחן לביזור ברוב מדינות ה-OECD בעשורים האחרונים. בשני שלישים ממדינות ה-OECD, תהליכי הביזור הביאו לעלייה בחשיבות הכלכלית של הממשלה התת-לאומית, הנמדדת הן כחלק מהתמ"ג והן כחלק מכלל ההוצאה הציבורית בשנים 1995-2016.

כיום, אזורים וערים מייצגים 40.4% מההוצאות הציבוריות ו-56.9% מההשקעות הציבוריות ב-OECD. אזורים וערים ממלאים תפקיד הולך וגובר בתחומי מדיניות מרכזיים הקשורים למגמות, כגון תחבורה, אנרגיה, תקשורת פס רחב, חינוך, בריאות, דיור, מים ותברואה. הם אחראים, למשל, ל-64% מההשקעות הציבוריות הקשורות לאיכות הסביבה והאקלים.

צורות והיקף הביזור משתנים מאוד ממדינה אחת לאחרת. מערכות המימון של ממשלות תת-לאומיות משתנות אף הן באופן משמעותי וחוצות הבחנות פדרליות מול יחידות. במוצע משוקלל, מיסים היוו את מקור ההכנסה מספר אחת לממשלות תת-לאומיות ב-OECD (45%), ואחריהם מענקים וסובסידיות (37%).

אבל, ביזור מובן לעיתים קרובות מדי כעלייה פשוטה בכוחן של הרשויות המקומיות. המציאות מורכבת הרבה יותר, שכן רוב האחריות מחולקת בין רמות הממשל. ביזור עוסק גם בהגדרה מחדשת של היחסים בין הממשל המרכזי לממשלות תת-לאומיות, לקראת שיתוף פעולה רחב יותר ותפקיד אסטרטגי עבור ממשלות לאומיות/פדרליות.

מגמות ביזור ברחבי העולם צעדו יד ביד עם יוקרה בממשל תת-לאומי באמצעות שיתוף פעולה עירוני, ממשל מטרופוליני וחיזוק אזורי. הפיצול העירוני הניע מדיניות המעודדת או כופה מיזוגים ושיתופי פעולה עירוניים. עם זאת, הוא נותר גבוה בחלק מהמדינות. עיריות עם פחות מ-5,000 תושבים מייצגות 44% מכלל הרשויות ב-OECD. בעשר מדינות יחס זה עולה על 80%. מספר הרשויות המטרופוליניות שנוצרו גדל, ללא קשר לסוגן, במיוחד מאז שנות ה-90. גם התפקיד הגובר של אזורי מנהליים בולט: מתוך 81 מדינות, 52 חוו עלייה נטו בדרגת הסמכות האזורית מאז שנות ה-70 (כפי שנמדד במדד הרשויות האזוריות). במקביל לביזור, חלה עלייה גם בביזור האסימטרי – העובדה שלממשלות באותה רמת ממשלה תת-לאומית יש סמכויות פוליטיות, מנהליות או פיסקליות שונות. בעוד שהביזור האסימטרי נראה "טבעי" יותר במדינות פדרליות, הוא מתגבר גם במדינות אוניטריות".

¹⁶ Making Decentralization Work – a Handbook for Policy Makers; OECD 2019

השאלה איננה אם הביזור "טוב" או "רע", אלא באילו תנאים הוא יכול לקדם דמוקרטיה מקומית, אספקה יעילה של שירות ציבורי ופיתוח אזורי. הניסיון הנצבר במדיניות ותוצאות המחקר בעשורים האחרונים יכולים לסייע לקובעי מדיניות ליישם רפורמות ביזור תוך הימנעות מהמכשולים העיקריים. ישנן ראיות לכך שלמדיניות ביזור, בתכנון וביישום נכונים, יש מספר יתרונות – החל מטיוב אספקת השירותים הציבוריים ברמה התת-לאומית, דרך עלייה במעורבות אזרחית והפחתת שחיתות ועד להשפעה חיובית על הצמיחה במדינה.

כדי לסייע למדינות לזהות את התנאים התורמים להצלחת הביזור, פיתח ה-OECD עשר הנחיות ליישום מיטבי של תהליכי ביזור. נוסף עליהן, הוצעו כלים ממשיים לקובעי מדיניות, לרבות מערכים מפורטים הכוללים המלצות, רשימות תיוג לפעולה, בורות שמהם יש להימנע ודוגמאות ליישום מיטבי, הן במדינות אוניטריות והן בפדרליות. להלן תקציר ההנחיות:

1. להבהיר את הסמכויות המוקצות לרמות הממשל השונות

אחריות משותפת של מספר רמות ממשל על תחום מסוים צריכה להיות מפורשת ומובנת באופן הדדי לכל השותפים. יש חשיבות להבהרת התפקידים השונים המוקצים לכל רובד ממשלי בתוך תחומי המדיניות – מימון, רגולציה, יישום או ניטור. כיוון שמערכות ממשל מרובות רמות מתפתחות כל הזמן, יש לבחון את חלוקת האחריות על בסיס קבוע כדי להבטיח גמישות במערכת.

חלוקת אחריות ברורה היא קריטית לאחריותיות (Accountability), לניטור וליעילות מדיניות ההשקעה ואספקת השירות. ככל שהאחריות משותפת לרמות ממשל רבות יותר, כך נחוצה בהירות רבה יותר כדי להפחית את הכפילות ואת החפיפות.

הימנעות מאחריות משותפת אינה אפשרית. בהירות בחלוקת האחריות היא שאופן חלוקת האחריות צריך להיות מפורש, מובן הדדי וברור לכל המשתתפים, לרבות האזרחים בקצה. יש לוודא שתהליכי ביזור הסמכויות מאוזנים בין תחומי המדיניות השונים.

2. לוודא שכל הסמכויות הניתנות ממומנות כהלכה

הגישה של הרובד התת-לאומי למקורות המימון צריכה להתאים לאחריות הפונקציונליות שברשותו. על חלוקת הסמכויות הפיננסיות להבטיח שאין סמכויות או מנדטים שלא מומנו או שמומנו בחסר.

3. חזקו אלומה פיסקלית תת-לאומית כדי להעצים אחריותיות

לרובדי ממשל תת-לאומיים דרושה מידה מסוימת של אוטונומיה בעיצוב ובאספקת השירות הציבורי שבאחריותם, בכפוף למגבלות הקבועות בתקנות נורמטיביות, כגון סל שירות מינימלי. ממשלות תת-לאומיות זקוקות להכנסות עצמיות שהן מעבר למענקים ולרווחי מס משותפים. עליהן לפתח מקורות הכנסה אלו כדי לקיים סל הכנסות מאוזן.

4. תמכו בבניית יכולות תת-לאומיות

הממשלה המרכזית צריכה להעריך בקביעות את רמת היכולת באזורים וברבדים השונים ולהתאים את מדיניות בניית היכולות לצרכים השונים של האזורים. ממשלות צריכות לשאוף לחזק את היכולות של גורמים ושל מוסדות ציבוריים בגישה מערכתית, ולא להתמקד רק בסיוע טכני.

יש ליצור הכשרת סגל בנוגע ליסודות הניהול הפיננסי הציבורי והמקומי, להבטיח גיוס עובדים פתוח ותחרותי ולהנהיג מדיניות לקידום עובדים בהתאם לכישורים ולהצלחות. יש לתמרץ רשויות ציבוריות מיוחדות בעלות מומחיות בתחומים נחוצים (כגון רשויות פיתוח אזורי, יחידות PPP) ולאפשר להן גישה לתחומי שיפוט אחדים.

5. בנו מנגנונים הולמים לתיאום בין רמות ממשל

כיוון שרוב תחומי האחריות משותפים למספר רמות ממשל, חובה ליצור מנגנוני ממשל לניהול תחומי אחריות משותפים. יצירת תרבות של שיתוף פעולה ותקשורת על בסיס קבוע חיונית לתפקוד יעיל של ממשל מרובה רבדים ולהצלחה של רפורמה ארוכת טווח. הכלים לתיאום אנכי כוללים, בין היתר, פלטפורמות דו-שיח, מועצות פיסקליות, ועדות קבועות, ועדות ייעוץ בין-ממשלתיות והסדרים חוזיים. יש להימנע מריבוי מנגנוני תיאום נטולי תפקיד המקשים על קבלת ההחלטות.

6. תמכו בשיתוף פעולה בין אזוריים ותחומי שיפוט

ניתן לבצע תיאום אופקי באמצעות מתן מענקים מותאמים וקידום שיתופי פעולה מקומיים ואזוריים. כמו כן, יש לקדם יצירה של ממשל מטרופוליני. המערכת החוקית צריכה לאפשר כלים אלה ברמה הלאומית. כדי לטפח צמיחה מכלילה, יש לקדם שותפויות בין רשויות כפריות ועירוניות. ניצול והרחבת היתרונות של מרכז (אגלומרציות) ברמה האזורית יביאו להתגברות על כשלי תיאום ולחיזוק היכולת באזורים.

7. חזקו ממשל חדשני וניסיוני וקדמו מעורבות אזרחית

יש להעצים אזרחים באמצעות גישה למידע. לכן, יש לוודא שהרשויות המקומיות הנבחרות מחזיקות ושולטות ביוזמות של השתתפות ומעורבות אזרחית. שימוש בתקציב משתף (Participatory budgeting) עשוי לחזק ממשל מכליל.

8. אפשרו להפיק את המרב מהסדרי ביזור אסימטריים

יש לתמוך בביזור אסימטרי בעזרת מנגנוני תיאום אנכיים ואופקיים יעילים. ביזור אסימטרי צריך להיעשות יחד עם מנגנוני השוואה אפקטיביים. יש לבסס את מדיניות הביזור האסימטרי על דו-שיח, שקיפות והסכמים בין כל בעלי העניין העיקריים ולשלב גישה זו כחלק מאסטרטגיית פיתוח טריטוריאלי רחבה יותר.

אופן ההקצאה של סמכויות באופן אסימטרי צריך להיות מפורש, מובן הדדית וברור לכל המשתתפים. ככל האפשר, ההשתתפות בהסדר אסימטרי תהיה התנדבותית.

9. שפרו בעקביות את השקיפות, העצימו את איסוף הנתונים וחזקו את ניטור הביצועים

ממשלות מרכזיות צריכות לפתח מערכות לניטור ביצועים. כדי לעקוב אחר תוצאות הביזור ומדיניות הפיתוח האזורי דרושות מערכות פשוטות עם מספר סביר של דרישות/אינדיקטורים.

ממשלות בדרג גבוה יותר חייבות לנטר ביצועים תת-לאומיים בתחומי שירות קריטיים בהתאם למערך מינימלי של אינדיקטורים אחודים, ועל בסיסו לתת משוואת תקופתי סדור. עליהן גם לקבוע מדד בין-מקומי לביצועים באספקת שירות.

יש להכפיף רובדי ממשל תת-לאומיים לתקנות ולכללים פיסקליים, שאותם קובעת רמת ממשל גבוהה יותר, כדי להבטיח משמעת וקיימות פיסקלית.

10. חזקו את המדיניות הלאומית לפיתוח אזורי ואת מערכות השוויון

תוכניות המוכוונות להבטחת שוויון בין אזורים ורשויות צריכות להיקבע תוך הסתכלות על המערכת הפיסקלית הרחבה יותר, בדגש על מענקים מותנים. יש לעצב הסדרי שוויון בזהירות, כדי לקדם את מאמצי המיסוי והפיתוח של ממשלות תת-לאומיות. על מדיניות שוויון פיסקלי להיבנות במקביל למדיניות פיתוח אזורי פעילה, כדי לנטרל את התמריצים השליליים הפוטנציאליים של מערכות אלה.

נספח 3: על השינויים במשטר בבלגיה

הסכסוך בבלגיה

בלגיה היא מונרכיה חוקתית פדרלית ודמוקרטיה ייצוגית. המלך הוא ראש המדינה, וראש הממשלה פועל במערכת רב-מפלגתית. הסמכות המבצעת מופעלת על ידי הממשלה. סמכות החקיקה הפדרלית נתונה לשני בתי הפרלמנט, הסנאט (זהו הבית העליון) ובית הנבחרים. הפדרציה מורכבת (מבוססות שפה) ומאזורים טריטוריאליים.

חוקת בלגיה היא מקור החוק העיקרי והבסיס למערכת הפוליטית. החוקה נקבעה ב-7 בפברואר 1831. היא שונתה מאז מספר פעמים, אך הרפורמות הרלוונטיות ביותר ביחס אליה בוצעו ב-1970 וב-1993.

בשנת 1970, בתגובה לסכסוך אזרחי הולך וגובר בין האזורים דוברי הפלמית, הצרפתית והגרמנית, הכריז הפרלמנט כי "המדינה המאוחדת, המבנה שלה ותפקודה כפי שנקבעו בחוק, הפכו מיושנים". החוקה החדשה הכירה בקיומם של הבדלים אזרחיים חזקים בתוך בלגיה וביקשה ליישבם באמצעות פיזור הכוח לקהילות ולאזורים. מתוך כך, האוטונומיות קיבלו שליטה על מגוון רחב של תחומי מדיניות, כולל חינוך, תרבות ושימוש בשפה.

החוקה הגדירה שלושה אזורים: פלנדריה (בצפון המדינה), ולוניה (בדרומה) והבירה בריסל. כל אזור קיבל שליטה על מגוון תחומי מדיניות הקשורים לפיתוח כלכלי, עבודות ציבוריות והגנת הסביבה.

חוקת 1970 ייצגה שינוי משמעותי במערכת הפוליטית של בלגיה. היא התרחקה ממדינה מונולטית ויחידה לכיוון מבנה פדרלי, אשר הכיר והכיל את המגוון הלשוני, התרבותי והאזורי של המדינה. המהלך לעבר פדרליזם הונע על ידי רצון לטפל במתיחות ארוכת שנים בין דוברי ההולנדית (פלמית) ודוברי הצרפתית (ולונית), שלעתים קרובות היו מסוכסכים בנושאים הקשורים לתרבות, שפה וייצוג פוליטי.

חוקת 1993 ייצגה התפתחות נוספת במערכת הפדרלית של בלגיה והפכה אותה למדינה פדרלית מלאה, דרך הרחבת הסמכויות של האזורים והאוטונומיות.

ברמה הפדרלית, הממשלה אחראית לנושאים כמו הגנה, יחסי חוץ, משפט וביטחון סוציאלי. הממשל הפדרלי מורכב מנציגי האוטונומיות הפלמית והוולונית, וכן מהאוטונומיה הקטנה יותר של דוברי הגרמנית. לפרלמנטים האזוריים והאוטונומיים ולממשלות יש סמכות שיפוט על תחבורה, עבודות ציבוריות, מדיניות מים, ענייני תרבות, חינוך, בריאות הציבור, איכות הסביבה, דיור, ייעוד ומדיניות כלכלית ותעשייתית.

אף שמאז 1993, סעיף 35 של החוקה מחייב יצירת רשימה המציינת את הסמכויות הפדרליות לצד הסמכויות האזוריות והאוטונומיות, רשימה כזו מעולם לא נוצרה. לכן, הממשלה הפדרלית ממשיכה לממש את כלל הסמכויות שאינן מוגדרות במפורש ככאלו שבאחריות הרמות הנמוכות יותר.

המהלך לקראת פדרליזם בבלגיה נתפס כדרך להכיר ולהכיל את המגוון הלשוני והתרבותי של המדינה, תוך קידום אוטונומיה אזורית גדולה יותר. בעוד שהמערכת הפדרלית לא פתרה לחלוטין את כל המתחים בין האוטונומיות הלשוניות, היא סייעה ליצור מערכת פוליטית יציבה ומכילה יותר, שאפשרה למדינה לנהל טוב יותר את ההבדלים הפנימיים בה.

במשבר הפוליטי של 2010-2011 פעלה בלגיה ללא ממשלה פדרלית למשך 541 ימים, ששברו כל שיא. המשבר הועצם על ידי מבוי סתום במשא ומתן בין המפלגות הפוליטיות דוברות הצרפתית והמפלגות דוברות ההולנדית לאחר הבחירות הכלליות ב-2010. שני הצדדים לא הצליחו להסכים על מספר נושאים, לרבות חלוקת מחוזות הבחירות, חלוקת הכספים הממשלתיים והיקף האוטונומיה שתינתן לאזורים ולאוטונומיות השפה.

כתוצאה מכך, המדינה נותרה ללא ממשלה מתפקדת במלואה במשך יותר משנה וחצי, עם ממשלה זמנית בלבד לניהול ענייני היום-יום. במהלך תקופה זו, בלגיה המשיכה לתפקד הודות למערכת הממשל המבוזרת ביותר שלה, כאשר רוב השירותים הציבוריים והמדיניות מנוהלים ברמה האזורית והמקומית. המשבר נפתר בסופו של דבר בהקמת קואליציה בדצמבר 2011. הממשלה הצליחה להסכים על מספר רפורמות מפתח, כולל אוטונומיה פיסקלית גדולה יותר לאזורים והקמת ממשלת אחדות לאומית שתפקח על כספי המדינה.

תמצית המודל הבלגי

גביית מס – שיטת המיסוי בבלגיה מבוססת על עיקרון הטריטוריאליזם, שמשמעותו היא שיחידים מחויבים במס לפי מקום מגוריהם. כלומר, אם אדם גר באזור מסוים, ממשלת האזור היא האחראית לגביית מס ההכנסה שלו.

סוגיות משפטיות ופתרון סכסוכים – קונפליקטים יכולים להיווצר כאשר יש חילוקי דעות או מתחים בין קבוצות השפה השונות. כדי לטפל בהם ולהבטיח שסכסוכים ייפתרו בצורה הוגנת ושוויונית, הוקמו מנגנונים שונים, לרבות ועדות התאמה לשונית ומערכות משפט ובוררות.

ביטחון פנים וחץ – הממשל הפדרלי בבלגיה אחראי בעיקר לעניינים הקשורים להגנה, ביטחון לאומי ומדיניות חוץ. הוא מחזיק כוחות מזוינים ושירותי משטרה כדי להבטיח את ביטחון הפנים. במישור האזורי פועלים כוחות שיטור המטפלים באכיפת החוק השוטפת. שיתוף פעולה ותיאום בין הרשויות הפדרליות והאזוריות חיוניים כדי לשמור על גישה הרמונית לענייני ביטחון ולטפל באחריות בפערים או במקרי חפיפה פוטנציאליים.

ניהול משאבי טבע – המודל הפדרלי של בלגיה עוסק גם בניהול משאבי טבע, ובכלל זה הגנת סביבה, מדיניות אנרגיה ותכנון שימושי קרקע. בעוד שלממשלה הפדרלית יש סמכות על היבטים מסוימים, כגון הסכמים סביבתיים בינלאומיים, לאזורים יש שליטה משמעותית על המדיניות הסביבתית בשטחם. מנגנונים שיתופיים, כגון הסכמים וועדות בין-ממשלתיות, נקבעים כדי להבטיח תיאום ושיתוף פעולה בניהול משאבים ובהתמודדות עם אתגרי סביבה.

מתן שירותים – אספקת שירותים כמו חינוך, בריאות ומים היא בעיקר באחריות האזורים והאוטונומיות הלשוניות בבלגיה. כל אזור מנהל את מערכת החינוך שלו, כולל פיתוח תוכניות לימודים

ומימון. באופן דומה, מדיניות הבריאות וניהול המים מנוהלת בעיקר ברמה האזורית. עם זאת, הממשל הפדרלי ממלא תפקיד בתיאום היבטים מסוימים, קביעת מסגרות כלליות והבטחת גישה שווה לשירותים ברחבי המדינה.

מנגנוני תיאום - כדי לשמור על רציפות תפקודית ועקביות ולהימנע מאי התאמות, יש צורך בהתייעצות קבועה, במשא ומתן ובשיתוף פעולה בין ישויות פדרליות ואזוריות. לצורך כך הוגדרו ועידות וועדות בין-ממשלתיות הדנות בענייני מדיניות, הקצאת משאבים וקביעת יעדים משותפים. מנגנונים אלו מאפשרים דיאלוג, בונים הסכמות ומטפלים בקונפליקטים פוטנציאליים בין רמות ממשל שונות.

נספח 4: עם אחד – מבואות ממקורות יהודיים

קריאת כיוון מאת מרדכי בר-אור

על כותב הנספח

הרב מרדכי בר-אור, איש ירושלים, אוהב תורה וחפץ חיים, היה יזם ופעיל מרכזי בבתי המדרש הישראליים אלול וקולות. לומד, כותב ומלווה אנשים וקבוצות שעתיד הציונות חשוב להם ושמבקשים לחיות חיי שפע במדינת ישראל.

מבוא

יש הנהגים לראות במחלוקות ובריבוי צורות חיים בעיה שיש לפותרה. מכאן גוברות והולכות הבקשות ל"אחדות" ולשיח על הסכמות. ואולם, אם נתבונן בהיסטוריה היהודית ובהגותה, מימי המקרא, דרך חז"ל ועד העת החדשה, נראה כי "שבטיות ישראלית" איננה בעיה שיש לפותרה, אלא נטוע, כרעיון מבני עמוק בראשית יצירתו של העם היהודי.

יעקב בירך את שנים עשר בניו בקווי אופי שונים, והם הפכו מבני יעקב לשבטי ישראל. גם שעבוד מצרים לא הפריד בין השבטים, אך גם לא איחד אותם, וההליכה במדבר הייתה אף היא בבידול שבטי.

אפילו משה בימיו האחרונים, שבהם דאג מאוד לעצם הקיום של עם ישראל בארצו, מברך את השבטים השונים המיועדים לשבת בנחלות שונות בארץ ישראל. כל שבט אמור לבטא בארץ ישראל את ייחודו. וכך, עם הכניסה לארץ ישראל, הארץ מתחלקת לשבטים שלכל אחד מהם אופי שונה לחלוטין.

לאורך כל ההיסטוריה היהודית ישנה חלוקה יסודית בין יוסף ליהודה. יוסף יבטא את החיבור לריאליה - התשתית החומרית ההכרחית לכל בניין רוחני, הצורך בביסוס המציאות, תוך אמונה באדם ובכוחותיו. יהודה יבטא את הכמיהה לייעוד. ימשוך לרוח. הספרות היהודית מראשיתה ועד לעידן הנוכחי מעמיקה מאוד בסמלים של שבטים אלו.

גם לשאר השבטים יש צביון, אופי ותרומה משלהם. היו שבטים מלחמתיים כמו בנימין, גד ודן, היו שבטי מלוכה כמו יהודה ואפרים, יששכר היה שבט למדני, ראובן היה שבט רועים, אשר היה שבט איכרים, בני שבט זבולון היו סוחרים ויורדי ים, והיה שבט כהונה - לוי. מספר השבטים הוא כמספר חודשי השנה וכמספר המזלות בשמיים. לכל שבט היה דגל בצבע מסוים ועליו סמל, וכן אבן חן משלו בחושן. הצבע בדגל השבט תאם את צבע האבן שלו, והסמל לרוב היה לפי ברכת יעקב או ברכת משה לשבטים. עיקרון האופי הנבדל והשונה נכון לשבטים כולם. שבט לוי יהיה נטול נחלה, יעסוק בניהול המקדש ויחיה בערי לויים נבדלות עם כלכלה שונה מיתר השבטים, המייצרים שפע חומרי מעצם היותם בעלי נחלה עם משאבי טבע. כל שבט חי באזור גיאוגרפי המתאים לאופיו. לנקודה זו חשיבות גדולה, בבואנו לחשוב על הקשר שבין קהילה ומיקומה הגיאוגרפי בארץ.

המדרש אומר: "אמר רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי, למה אין שמותם של שבטים שווים בכל מקום, אלא שזה מקדים לזה וזה מקדים לזה? שלא יאמרו בני גבירות תחילה ובני השפחות אחרונה, ללמדך

שלא היו גדולים אלו מאלו". (שמות רבה א-ו) השוני בין השבטים לא אמור ליצור שוויוניות ביניהם כי אם תמונה שלמה של עם רב-גוני, כשכל שבט מבין את ייחודו ותרומתו לפסיפס הרחב של מדינת ישראל.

ריבוי השבטים דורש חשיבה על המקור המשותף שלהם כעם עם ייעוד משותף בעולם. במקרא התמודדו עם בעיה זו במצוות משותפות, בחובת עלייה לרגל בחגים ועוד. היה מצפן מוסרי ואף פוליטי שחיבר בין השבטים. הם נדרשו מעת לעת לצאת ממקומם ולהיפגש בירושלים למול האל.

אך השוני בין השבטים, בדגש על שבטי יהודה וממלכת ישראל, גם הביא לכרסום קשה בבית הראשון, למלחמות בין השבטים, ובהמשך, לחורבן הבית. האתגר של ריבוי שבטים ויצירת פסיפס רחב של צבעים תרבותיים, לא צלח. כל ניסיון ללמוד מסיפור השבטים בימי הכניסה לארץ והבית הראשון, כמודל לימינו, חייב לעבור דרך סיפור הכישלון וסיבותיו. הכישלון אינו תלוי רק בסיפור השבטי, אך לא ניתן להתכחש למתחים שהיו ביניהם כגורם לפירוק ובהמשך לחורבן.

ואולם, כישלון זה לא השפיע על תפיסת ריבוי המחלוקות כערך חיובי בשלהי הבית השני, שאף התחזק בימי יצירת המשנה והתלמודים לאחר חורבן הבית השני. את השבטים המקראיים יחליפו אסכולות חשיבה שונות, וכך נוצרה תרבות המחלוקת בישראל: בתי מדרש שונים ילוו את יצירת התלמוד במשך מאות שנים. אפילו השיח בין התלמוד הירושלמי לתלמוד הבבלי מבטא משהו מרוח ריבוי הדעות שנכחה בתקופה ייחודית זאת, אשר חצתה את גבולות ישראל לשיח עם הגולה.

"כל מחלוקת שהיא לשם שמים, סופה להתקיים, ושאינה לשם שמים, אין סופה להתקיים. איזו היא מחלוקת לשם שמים? זו מחלוקת הלל ושמאי. ושאינה לשם שמים, זו מחלוקת קרח וכל עדתו". (מסכת אבות ה-י).

הנחת המשנה היא שמחלוקת בריאה מאופיינת בהיותה "לשם שמים", דהיינו: מחלוקת הנובעת משאיפה למטרה נעלה, תוך שמירה על ערכים לגיטימיים של כל אחד, ולא לצורך קידום עצמי או דיכוי של אחר. זו, "סופה להתקיים" - יש עניין כי מחלוקות לא יגיעו לכדי פתרון, אלא ימצאו להן מקום קבוע¹⁷.

המקור הבא הוא מפתח להבנתנו את האידאה של ריבוי המחלוקות:

"שלוש שנים נחלקו בית שמאי ובית הלל. הללו אומרים הלכה כמותינו, והללו אומרים הלכה כמותינו. יצאה בת קול ואמרה: אלו ואלו דברי אלוהים חיים הן, והלכה כבית הלל. וכי מאחר שאלו ואלו דברי אלוהים חיים - מפני מה זכו בית הלל לקבוע הלכה כמותן? מפני שנזקקין ועלובין הן, ושונים דבריהן ודברי בית שמאי. ולא עוד, אלא שמקדימין דברי בית שמאי לדבריהן". (מסכת עירובין י"ג, ב)

¹⁷ מעניין שהרמב"ם, שיצר קודקס אחיד והלכה אחידה לעם היהודי, כותב במבוא למפעלו: "ובזמן הזה תקפו הצרות יתרות ודחקה השעה את הכל ואבדה חכמת חכמינו ובינת נבונותנו נסתרה ... ואין צריך לומר הגמרא עצמה הבבלית והירושלמית וספרא וספרי והתוספתא שהם צריכין דעת רחבה ונפש חכמה וזמן ארך ואחר כך יודע מהם הדרך הנכונה בדברים האסורים והמתירים ושאר דיני התורה היאך הוא. הרמב"ם רואה בצמצום תרבות המחלוקת למשנה אחידה וסדורה משום ירידת הדורות, וכמענה לעם הנמצא בגלות, ללא יכולות להכיל מחלוקות.

מקור מרכזי זה מבטא את המורכבות בין יסוד ה"אמת" הנמצא בכל דעה ("אלו ואלו דברי אלוהים חיים") מול השאלה, מי יוביל את המציאות הריאלית הדורשת הכרעה. מעניינת העובדה שההלכה נקבעה בבית הלל, לא בגלל חוכמתם או היותם צודקים, אלא **מפאת יכולתם להכיל ואף ללמד גם את גישת בית שמאי החולקת עליהם**. הם עושים זאת תוך כדי ידיעה שבית שמאי אינו מתייחס לדעתם בצורה דומה. דווקא היכולת של בית הלל לחיות עם ריבוי דעות, היא זו שזוכה בהוקרה.

מאיך גישה של שמאי לא זוכה בהובלת המציאות בגלל חוסר כבוד בסיסי לדעתו של הלל, ואף אם הוא "צודק" או "חכם" יותר, תכונות אלו אינן מזכות אותו בהובלה. אצל שמאי יוביל ערך ה"אמת" (האחת והיחידה) לעומת ערך ה"שלום" המניע את הלל.

המקור הבא נותן כלי ייחודי לקיום יכולת ההכלה, ה"אלו ואלו" של מחלוקות:

"...אלו תלמידי חכמים שיושבין אסופות אסופות ועוסקין בתורה, הללו מטמאין והללו מטהרין, הללו אוסרין והללו מתירין, הללו פוסלין והללו מכשירין. שמא יאמר אדם: היאך אני למד תורה מעתה? תלמוד לומר: כולם נתנו מרעה אחד - אל אחד נתנו, פרנס אחד אמרנו, מפי אדון כל המעשים ברוך הוא, שנאמר שמות כ - וידבר אלוהים את כל הדברים האלה. אף אתה עשה אוזניך כאפרכסת וקנה לך לב מבין לשמוע את דברי מטמאים ואת דברי מטהרים, את דברי אוסרין ואת דברי מתירין, את דברי פוסלין ואת דברי מכשירין". (בבלי חגיגה דף ג)

גרסה נוספת:

"אף אתה עשה לבך חדרי חדרים והכניס בה דברי בית שמאי ודברי בית הלל דברי המטמאין ודברי המטהרין". (מתוך תוספתא סוטה - ז)

מקור זה מעלה שאלה דתית עקרונית: איך דת מונותאיסטית יכולה להכיל דעות שונות? לכאורה, האמונה באל אחד אמורה ליצור מציאות אחת ואחידה. התשובה לשאלה זו **איננה תיאולוגית אלא אנושית**. אדם נדרש לקנות לו לב מבין לשמוע דעות שונות. או בגרסה השנייה, עליו לעשות לבו "חדרים חדרים". יש כאן ממש תיאור פיזי של אדם היודע כי יש מקור אלוהי אחד, לצד דעות שונות במציאות. אל אחד עם פרשנויות רבות. מקור זה מותח עד הקצה את הדרישה להכיל דעות שונות, והאמונה ה"דתית" היא שריבוי של דעות מגיע מאל אחד. מוצעת כאן עבודה פנימית לאדם, ליצור בתוכו מנגנון ייחודי ומכיל דעות.

המקור הבא מוסיף אלמנט מרתק ביחס ליכולת של נפרדות תרבותית ברורה לצד יכולת של יחסי קרבה בסוגיות של אהבה ואוכל:

"אף על פי שאלו אוסרים ואלו מתירין, אלו פוסלין ואלו מכשירין - לא נמנעו בית שמאי מלישא נשים מבית הלל ולא בית הלל מבית שמאי; כל הטהרות והטומאות שהיו אלו מטהרים ואלו מטמאין - לא נמנעו עושין טהרות אלו על גבי אלו". (מסכת יבמות א-ד).

מעניין הפער בין המישור ההלכתי, שעליו חלקו בסוגיות תשתית של נישואין וכשרות, פער שהיה אמור להרחיק נישואין וארוחות משותפות - לבין העולם המעשי שבו נישאו זה לזה וסעדו האחד אצל השני.

פער מעניין זה פותח פתח לקשרי אהבה ואירוח בין קהילות. הוא מאמין כי ל"חיים" יש כוח מעבר ל"חוק היבש".

התלמוד הירושלמי מזהיר בפני אלו שהעדיפו פתרון אלים של מחלוקות:

"...תנא רבי יהושע אוניא: 'תלמידי בית שמאי עמדו להן מלמטה והיו הורגין בתלמידי בית הלל'. תני: 'ששה מהן עלו והשאר עמדו עליהן בחרבות וברמחים'. תני: 'שמונה עשר דבר גזרו ובשמונה עשרה רבו ובשמונה עשרה נחלקו'". (תלמוד ירושלמי מסכת שבת פרק א דף ג)

המשנה משווה את האירוע לאחת הסוגיות הקשות בהיסטוריה של עם ישראל:

"אלו מן ההלכות שאמרו בעליית חנניה בן חזקיהו בן גרון כשעלו לבקרו, נמנו ורבו בית שמאי על בית הלל. שמונה עשרה דבר גזרו בו ביום, והיה אותו היום קשה להם לישראל כיום שנעשה בו העגל". (משנה שבת א-ד)

על אף האידיליה הידועה בין בית הלל ובית שמאי, התלמודים מספרים לנו על יום עגום וקשה, שבו תלמידי בית שמאי כנראה רצחו תלמידי בית הלל, כדי שלבית הלל לא יהיה רוב בהצבעה. יום זה נחשב כיום שנעשה בו עגל הזהב, דבר שהביא את בורא עולם בזמנו לרצון להכחיד את העם. היסוד הנפשי של בית שמאי כבטוחים באמת הבלעדית שלהם, יכול להגיע למצבי קצה של קנאות.

לענייננו, נוכל לחבר בין המקורות ולראות את ההסבר "מפני שנוחין ועלובין היו" כקריאה חד-משמעית לדיון במחלוקות ולהתוויית עולם ערכי בדרכי שלום, ולא חלילה על ידי שימוש בחרבות וברומחים. זאת ועוד, גזירות י"ח דבר, שקדמו לאלימות, מקבעות כנראה הלכות קדומות, אך המסורת ממקמת את יום גזירתן סמוך לחורבן. גזירות אלו מטרתן להעמיד חיץ בין יהודים לנוכרים בימים שבהם היו גילויי איבה בין שתי קבוצות אתניות אלו. מבחינה זו, ניתן לקשור את אירועי הימים ההם לזמנינו אנו - מתחים עם החברה הלא-יהודית הסובבת אותנו מביאה לגילויי אלימות בקרבנו.

ערב חורבן בית שני כפו אנשי בית שמאי את דעתם בכוח הזרוע. כך גם נהגו בריוני אבא סיקרא, ממובילי מרד החורבן, שעה ששרפו את מחסני המזון בעיר ולא התירו יציאת יהודים מירושלים.

אז מה ניתן ללמוד ממקורות חז"ל לימינו אנו?

ראשית, יש לומר בבחירות כי המחלוקות הן בבסיס התרבות היהודית. יש לאבחן מחלוקת בריאה ולתת לה כלים ותנאים להתקיים לאורך זמן. בנוסף, קיומן של קהילות נפרדות יאפשר הלכות נפרדות - לכל קהילה תהיה מערכת הלכתית עצמאית.

אחד ההוגים החשובים במאה ה-20, הרב אברהם יצחק הכהן קוק, מציג תפיסה מרתקת באשר לקיומן של שלושה מחנות נבדלים בעם ישראל של ראשית אותה מאה:

"שלושה כוחות: הקודש, האומה, האנושיות. שלושה כוחות מתאבקים כעת במחנינו, המלחמה ביניהם נכרת היא ביותר בארץ ישראל, אבל פעולתם היא פעולה נמשכת מחיי האומה בכלל, ושרשיהם קבועים הם בתוך ההכרה החודרת במרחבי רוח האדם. אומללים נהיה אם את שלשת הכוחות הללו

(...) נניח בפזורם, במרידתם זה על זה, ובהחלקם כל אחד למחנה מיוחד, העומדת כצר למחנה השנייה.

אלה הם שלש התביעות העיקריות, שהחיים כולם, שלנו ושל כל אדם, באיזו צורה שהיא, מורכבים מהם. איך שהן מניותיה של ההרכבה הזאת, אם חלק אחד מאלה תופס מקום פחות או יותר עקרי, אצל איזה יחיד או אצל איזה צבור, אבל לא נמצא ולא נוכל למצוא שום צורה קבועה של חיים אנושיים, שלא תהיה מורכבת משלשתם (...)

יסודותיו של הפירוד היא בצדדים השליליים שכל כח רואה בחברו, והצדדים השליליים מצד עצמם באמת אינם ראויים לשמם זה, כי בכל כח בודד, ביחוד נפשי, מוכרחים להיות צדדים שליליים, בפרט בהתפשטותו היתרה על חשבונם של כחות אחרים...

אבל הפירוד במקום שצריכים לאחד מביא לזה, שמעט מעט מתרוקן הרוח, ההכרה החיובית, (...) וכל בעל כח מיוחד מלא הוא רק מרץ של אש ביחס לשלילתו של הכח האחר (...)

שלשת הסייעות היותר רשמיות בחיי האומה אצלנו: האחת האורתודוקסית, כמו שרגילים לקראתה, הנושאת את דגל הקודש, טוענת באמץ, בקנאה ובמרירות, בעד התורה והמצווה, האמונה וכל קודש בישראל; השנייה היא הלאומית החדשה, הלוחמת בעד כל דבר שהנטיה הלאומית שואפת אליו, שכוללת בקרבה הרבה מהטבעיות הטהורות של נטיות אומה, החפצה לחדש את חייה הלאומיים, אחרי שהיו זמן רב עלומים בקרבה מתגרת ידה של הגלות המרה, והרבה ממה שהיא חפצה להכיר לטובה את אשר קלטה מרושם רוחם של עמים אחרים, באותה המידה שהיא מכרת שהיא טובה ונאותה גם לה; השלישית היא הליברלית, שהייתה נושאת את דגל ההשכלה בעבר לא רחוק ועדיין ידה תקיפה בחוגים רחבים, היא אינה מתכנסת בחטיבה הלאומית ודורשת את התוכן האנושי הכללי של ההשכלה, התרבות והמוסר ועוד. הדבר מובן, שבמצב בריא יש צורך בשלשת הכחות האלה גם יחד, ותמיד צריכים אנו לשאוף לבוא לידי המצב הבריא הזה, אשר שלשת הכחות הללו יחד יהיו שולטים בנו בכל מלואם וטובם, במצב הרמוני מתוקן שאין בו לא חסר ולא יתר, כי הקודש, האומה והאדם, יתדבקו יחד (...) להכיר בעין יפה כל אחד את התפקיד החיובי של חברו.

וכן כשנסתכל בשכל טוב בתסיסות, שאנו סובלים מהן כ"ב בדורנו, נדע שאך דרך אחד יש לפנינו: שכל אחד, בין יחיד ובין קבוץ, ישים אל לבו את המוסר הזה, ויחד עם ההגנה, שכל אחד קרוא להגין, על אותו הכח המיוחד שהוא מקושר אליו, ע"פ טבע נפשו וע"פ הרגלו וחוכו, ידע איך להשתמש בכוחות שהם מוצאים להם מקלטם באנשים אחרים ובסייעות אחרות, למען ישלים את עצמו ואת סיעתו, בין בצד החיובי של הכחות האחרים ובין בחלק הטוב של הצדדים השליליים שלהם, שהם יהיו מאמצים באמת את כחו המיוחד במה שישמרו אותו מקלקלת". (הרב קוק, "אורות התחיה", פרק י"ח, תר"פ 1920).

קטע חשוב זה של הרב קוק, שנכתב לפני כמאה שנה, רואה שלושה מחנות במדינת ישראל: האורתודוקסיה, הלאומיות, והליברליות. הרב מכיר בנפרדות ההכרחית של מחנות אלו, ואולם קורא לדיאלוג ביניהם, כי לכל אחד יש מה לתרום לכלל. החידוש הגדול בדברי הרב הוא בהכרתו שהציבור האורתודוקסי הוא מוגבל מעצם הגדרתו וזקוק למחנות האחרים לצורך יצירת תמונה שלמה.

ריבונות ישראלית של העידן הנוכחי צריכה לראות ברכה בריבוי השבטים. הפתרון למשבר שאנו נמצאים בתוכו, מצוי בכיוון זה. המשבר מספר ומבטא הבדלים בסיסיים בין קהילות ישראליות, הבדלים שלא ניתן לטשטש.

וכדברי פרופ' חנינה בן מנחם:

"...יש לבדוק אפוא מודל אלטרנטיבי לבירור היחס שבין המשפט העברי למשפט המדינה. המודל האלטרנטיבי מציע **לאפשר קליטת המשפט העברי לתוך משטרן של אוטונומיות שונות על בסיס וולונטרי**. משפט המדינה, לעומת המשפט האוטונומי הפנימי, יהא מבוסס על שיקולים פרגמטיים, שאינם מחויבים למשפט העברי דווקא. המבנה המדיני צריך לאפשר מרווח פעולה מקסימלי לבני יישוב קהילתי לכוון את חייהם על פי רצונם ומתוך בחירה חופשית. אוטונומיות שיבחרו לכוון את חייהן על פי המשפט העברי יהיו חופשיות לעשות כן. מודל כזה יאפשר לפתח דפוסי חיים שונים על פי תפיסות שונות של הלכה. מצב עניינים זה מתאים הרבה יותר לרוחו של המשפט העברי, שכן הוא הרבה יותר פלורליסטי, ומבוסס על הסכמה וקבלה מרצון של סמכות ההלכה". (מתוך המאמר "המשפט העברי והמשטר החוקתי במדינת ישראל" בספר מסע אל ההלכה, תל אביב 2003, עמ' 461).

הביטוי המקראי "כי אנשים אחים אנחנו" (בראשית י"ג/ח) נאמר מפי אברהם ללוט בן אחיו, כששניהם חשו ש'גדול עליהם' לחיות קרובים האחד לשני - דבר שהוביל להצעת אברהם ללוט "הפרד נא מעלי". היות אחים ויכולת ההפרדות הוא חלק מהסיפור שהבאתי בקריאת הכיוון של המאמר לעיל. חשוב לזכור: לוט בחר לגור בסדום. הכתוב מספר כי אנשי סדום "רעים וחטאים לה' מאוד". (שם, פסוק י"ג). אברהם לא התערב בבחירתו של לוט וכיבד אותה. יתרה מזאת: כשאברהם שומע כי לוט נשבה במלחמה אזורית, הוא יוצא למלחמה קשה כדי לשחררו, ויוצא ממנו מבורך ועוצמתי. ברור שלאברהם וללוט היו ערכים שונים מאוד. אך הדבר לא מנע את האכפתיות של אברהם כלפי לוט וערבותו לחייו. והוא היה מוכן לסכן עצמו, לצאת למלחמה מתוך תודעת הברית הראשונית של "אנשים אחים אנחנו".

כינון סנהדרין

לצד תמונת האלומות הנפרדות, יש לתת את הדעת ליסוד הרוחני-תרבותי המחבר בין האלומות. חיבור זה אינו יכול להסתפק רק בסוגיות תשתית חומריות כביטחון ורפואה, אלא לכוון מסגרת של שיח ויצירה סביב נושאי מהות ארוכי טווח. מסגרת זו לא תתאפיין ביצירת הסכמות, אלא תייצר שיח וקשב בעלי אופי ייחודי בחברה הישראלית, המתאפשר אך ורק כאשר כל שבט חופשי לבטא את ייחודיותו.

כיוון זה של "ברכת הנפרדות" לצד משאב רוחני משותף, עולה לאורך המקורות היהודיים כולם. בימי המקרא היו לשבטים מצוות משותפות ומצוות עליה יחדיו, שלוש פעמים בשנה.

הניתן לדמיין "מצוות"/קודים מוסריים משותפים של השבטים? מהו התרגום המודרני של "עלייה לרגל" ומהו תפקידה של ירושלים (שאינה שייכת במסורת היהודית לאף שבט) לכלל השבטים? הכוונה לייצר מציאות ייחודית שבתוכה, ההפרדה השבטית תייצר ברית ייעוד משותפת דווקא מתוך

השוני. כמו בזוגיות מיטיבה ומשפחה בריאה, ברכת השוני יכולה להביא לידי הפריה ייחודית בת קיימא, כזו שתיתן חוסן ייחודי לחברה המשוועת להגדרת תמונת עתיד.

"באין חזון יפרע עם" (משלי כ"ט-י"ח). תמונת חזון יכולה לתת כוח ותקווה להווה, ולשאוב ממנה אסטרטגיה בעלת משמעות אישית וחברתית שתיתן פשר לעולם המורכב והמסוכסך שאנו חיים בתוכו. כאמור, מסגרת זו לא תתאפיין ביצירת הסכמות, אלא תייצר שיח וקשב בעלי אופי ייחודי בחברה הישראלית. ועל כל אלה, היא תיתן תקווה ומצפן למדינת ישראל.

למסגרת זו יש לשקול הקמתה של "**מועצת ייעוד**" ישראלית.

אפיון הסנהדרין: קבוצה של 23 יהודים מכל הקשת הישראלית, שתאופיין באנשים נקיי דעת היודעים לחבר בין יצירה וענווה. אנשים בעלי תודעה פתוחה, יכולת הקשבה והכלה, היודעים לרדת לשורש הפנימי של סוגיות עקרוניות שהחברה עוסקת בהם.

בקבוצה יהיה ייצוג שווה לנשים וגברים. היא עשויה לגדול לפי הצורך, העניין והשעה, לשלש קבוצות שונות ולהגיע לכדי סנהדרין גדולה של 71 אנשים. יש לתת את הדעת, אם נכון ומי הדמות שתעמוד בראש הסנהדרין.

קבוצה זו תלווה במועצה עליונה (חבר נאמנים?) של ראשי ישיבות ונשיאי אקדמיה, אנשי רוח/תרבות/עסקים בכירים המייצגים את כל חלקי החברה הישראלית. אנשים אלו יהיו מעורבים בליווי והצעת נושאים, ויפגשו כקבוצה נפרדת כ"זקני העדה" המביאים מחוכמתם וניסיונם לחברי הסנהדרין.

תכני הסנהדרין: הקבוצה תעסוק בנושאי עומק הקשורים לתשתיות החיים במדינת ישראל. למשל: תקשורת מבורכת, המשפחה במאה ה-21, כלכלת שפע בישראל, מנהיגות בריאה, ישראל כמנוע חדשנות, ערך לימוד ולימוד תורה, סוגיית הבדידות בעידן הנוכחי, היחס לאחר ולמיעוטים שבתוכנו, יהדות התפוצות ועוד. לנושאים שייבחרו יתלוו מומחים לפי נושא.

חברי הקבוצה יהוו מופת ומודל לשיח מאיכות אחרת. כאמור, אין לנו עניין בפורום הסכמות, אלא באנשים היכולים להביא דעה ברורה וחדה, לצד ראיית החיוניות ובקשת החיים שבעמדה חלוקה. יצירה תרבותית מחודשת של "אלו ואלו דברי אלוהים חיים".

תוצרים: יש ליצור מבנה ייחודי המחבר בין אנשי הרוח לאנשי אסטרטגיה, מעצם העובדה שלעיתים קרובות אלו אנשים שונים. הקבוצה תהיה מחויבת לתוצרים פרקטיים, לפי הנושא שבדיון. תוצרים אלו יכולים להיות המלצות לחקיקה, תוצרים חינוכיים למערכת החינוך, מיזמים בעלי אופי לאומי ועוד.

הסנהדרין תידרש לציווי ולתקווה הייעודית שנאמרה לאברהם אבינו, "וּנְבָרְכּוּ בְּךָ כָּל מְשֻׁפָּחֹת הָאָדָמָה". מה המודל שאנו מייצרים כאן במדינת ישראל, שעשוי להיות פרדיגמה חדשה ומעניינת לעולם? כיווני חשיבה אלו עשויים לתת למיזם האלומות תחושה של חירות שבטית, לצד חידוש מושג "התמונה הגדולה" של שיבת ציון הנוכחית. אל לשבטים הנפרדים לשכוח ולו לרגע את דברי הרב יונתן זקס: "העם היהודי הוא העם היחידי בעולם שתור הזהב שלו נמצא בעתידו".

הערות בסוגיית הקנאות

לעיתים קרובות אנו נוטים ליחס לדעות מוחלטות מימין ומשמאל יסוד קנאי. דעות אלו מאופיינות בביטחון עצמי מוחלט, בתחושה שהם מייצגים איזו אמת אבסולוטית. הן גם נוטות לשיפוטיות ולהיעדר הומור עצמי. במצבי קצה, ברגעי מצוקה, הן אף עלולות להגיע לידי אלימות פיזית או לפעולות פוגעניות ברמת הכלכלה ואיכות החיים.

העיסוק בקנאות הוא רחב ומקיף. הקנאי הגדול ביותר הוא האל עצמו. דמויות רבות במקרא ובהיסטוריה היהודית נחשבו כקנאיות. שמעון ולוי, פנחס, אליהו ורבים וטובים ביניהן ואחריהן. אני מבקש לצמצם את הנספח לכדי שתי נקודות עיקריות:

1. היחס בין המנהיג הקנאי ותלמידיו. אנו מוצאים דמויות מנהיגותיות המובילות קווים קנאיים. לעיתים קרובות, מנהיגים אלו אינם מודעים לחינוך העובר לתלמידיהם או לחבר מעריציהם. הסיפור הבא ימחיש נקודה זאת:

"רבן יוחנן בן זכאי יצא לטייל בשוק, ראה את אנשי ירושלים ששולקין [מבשלים] תבן [קש, פסולת של התבואה] ושותין מימיו. אמר: בני אדם ששותין תבן ושולקין מימיו יכולים לעמוד בחילותיו של אספסינוס? אין תקנה אלא שאצא מן העיר. אבא סיקרא בן בטיח ראש בריוני [קנאי] ירושלים, בן אחותו של ר' יוחנן בן זכאי היה. שלח לו רבן יוחנן בן זכאי: בוא אצלי בצנעא. בא. אמר לו רבן יוחנן: עד מתי אתם עושים כך וממיתים את כל העולם ברעב? אמר לו מה אעשה? אם אומר להם דבר יהרגוני".

יש כאן נקודה חשובה. אבא סיקרא, מנהיג הקנאים, מבין כי שריפת האסם שהוא הנהיג ושמה הוביל עם תלמידיו הקנאים, הביאה לרעב קשה, חולשה שתתבטא ביכולת העם להילחם ברומאים. אנשים השותים מי קש שהתבשל, לא יכולים לחיות למשך זמן, בוודאי שלא להילחם. על אף "נפילת האסימון" של מנהיג זה, הוא מסרב לעצור את התופעה של שריפת מקורות המזון מחשש שתלמידיו יהרגו אותו. הרי לנו דוגמה, שלעיתים קרובות תלמידי המנהיגות הקנאית עולים על מנהיגם. ואז השאלה היא: מהי אחריות ההנהגה מול עשבים שוטים? לדברים אלו השלכות ברורות על מנהיגים כיום. אדם כריזמטי המוביל קו חד משמעי עלול לסחוף אחריו אנשים שלא ידעו מתי לעצור ואיך להתמודד עם מציאות משתנה.

2. לרבים יש רתיעה טבעית מיסוד הקנאות האנושית. ואולם במקורות הבאים נראה דבר מעניין - שבעצם, היסוד הנפשי הקנאי הנלחם במציאות לא נכונה, הוא דבר בריא, בהנחה שהוא מאוזן עם תכונות אחרות.

המקור מתייחס לברכת יעקב את שמעון ולוי. יעקב מאפיין אותם כאנשים קנאים "כלי חמס מכירותיהם", מבקש לשמור מרחק מזהותם "בסודם אל תבוא נפשי", וכל זה כתגובה להרג שעשו בבני שכם.

בהמשך אומר להם יעקב: "אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל" (בראשית מ"ט/ז).

על פסוק זה אביא שני פירושים:

א. עקדת יצחק (רבי יצחק עראמה, המאה ה-15, ספרד):

"ודבר גדול הנביא (יעקב) דיבר, שכבר ביאר החכם (=אריסטו) בפרק י"ב מהמידות, שהכעס והחימה אף על פי שהם הפעולות הפחותות – הם לפעמים יועילו, והוא להרים ולעורר בהם מעלת הגבורה, והיו מאנשי השם אשר ביניהם, שאמרו: "הקצף תריס המעלה". ואמר עוד דרך זירוז לגיבורים: "שלחו שלהבת החום בנחיריים והרתיחו הדם!" ורצונו לומר בזה: הגיבורים יפעלו בעבור הטוב, והקצף יעזרם לפעול. והן אלה דברי הכתוב (ישעיה ס"ג) "ותושע לי זרועי וחמתי היא סמכתני!" הנה ירצה בזה שאם הרב (=הרבה, מדה מופרזת) מהם (מן "האף" ומן "העברה") - הוא מזיק, יש במעט מהם תועלת, בקצת העתים. וגם הוא מבואר, שיועיל בהנהגת הבית והמדינה בשיעור הראוי. גם בלימוד החכמות אמר החכם (כתובות ק"ג): "זרוק מרה בתלמידים". ודרך כלל אמר: "אל תהי מתוק – פן יבלעוך!"

ולזה אמר הזקן החכם (=יעקב) ש"האף" ו"העברה", אשר נתחברו יחד בשמעון ולוי, ראוי שיחולקו בכל שבטי ישראל. וכולם יקחו חלקם הראוי להם לתועלת המעלה ועזרתה בכל מה שיצטרך להם, ולא יהיו במקום אחד, פן תצא כאש חמתם ויאבדו מהר".

הפרשן רואה ביסוד הקנאי יסוד מבורך, היות שהוא קורא לאדם ולשבט לפעול וליזום מול עוול. לטענתו, ראוי כי לכל השבטים יהיה יסוד קנאי שיוציא אותם לרחובות, לפעול, ליזום. הסכנה היא כאשר יסוד זה נמצא באופן טוטאלי, ללא איזונים פנימיים, שאז הוא מתבטא "פן תצא כאש חמתם ויאבדו מהר".

נקודה זו חשובה מעבר לתודעה העצמית שלנו כבני שבטים שונים הנדרשים לעיתים לצאת מאזור הנוחות ולפעול. מי שמזהה יסוד קנאי בעצמו, יוכל אולי לשוחח עם אותם קנאים טוטאליים ממקום של הזדהות מסוימת. זה כלי חשוב לדיאלוג.

וכעת לפירוש השני, שיש בו דמיון לפירוש הקודם עם תוספת פוליטית חשובה.

ר' שמשון רפאל הירש, פרנקפורט, המאה ה-19:

"הסכנה לכלל האומה על ידי קנאות יתירה קימת רק בזמן תוקפה וגבורתה של האומה, בזמן היותה ציבור מאוחד וחזק אשר על נקלה יוכל להיסחף בזרמם המסוכן של שני שבטים כבירי כוח לזהטים באש קנאה. ואולם לעומת זאת בגולה שסועה וקרועה לגזרים אין הסכנה המאיימת אלא באבדן הכרת הערך העצמי והמתת ההתעלות הרוחנית מקוצר רוח ומקושי השעבוד. בכדי שאפילו היהודי הסובב עם רכולתו מבית לבית יגבה לבו לבזות את נערי הרחוב האירופיים הפרועים המשמיצים אותו ומתגרים בו בחוצות הכרכים, זקוק הוא לשמור ולקיים בקרבו את רגש כבודו הפרטי ואת רגש כבודו הלאומי - מן ההכרח לכך: "אחלקם ביעקב". צדקה וחסד עשה הקדוש ברוך הוא עם ישראל, שחילק את שבטי שמעון ולוי להיות נפוצים בין כל השבטים האחרים במדינת ישראל, שכן הייתה התוצאה הטבעית מזה, שאחרי התפוררות המדינה לרסיסים ואחרי גלות האומה גולה אחרי גולה, נמצאו תמיד בכל הגלויות מצאצאי שמעון ולוי, שטיפחו ועודדו את המוח ואת אומץ הלב, את ההתלהבות ואת הגאון היהודי, ופעלו על ידי כך שהרוח היהודי נשאר ער וחי וקיים גם אחרי שהמדינה עברה ובטלה מן העולם".

הרב הירש עושה הפרדה מעניינת: בזמן שעם ישראל מכונס וריבון בארצו, אין מקום לשבטים וליסוד קנאי בחברה. הוא רואה סכנה ברורה בחיבור בין קנאות, ריבונות וכוח. ואולם, בזמן היותנו בגלות, יש מקום חשוב ואף הכרחי ליסוד הקנאי, בהיותו שומר על זקיפות קומה של הקהילה השורדת מול שלטון ותרבות זרה.